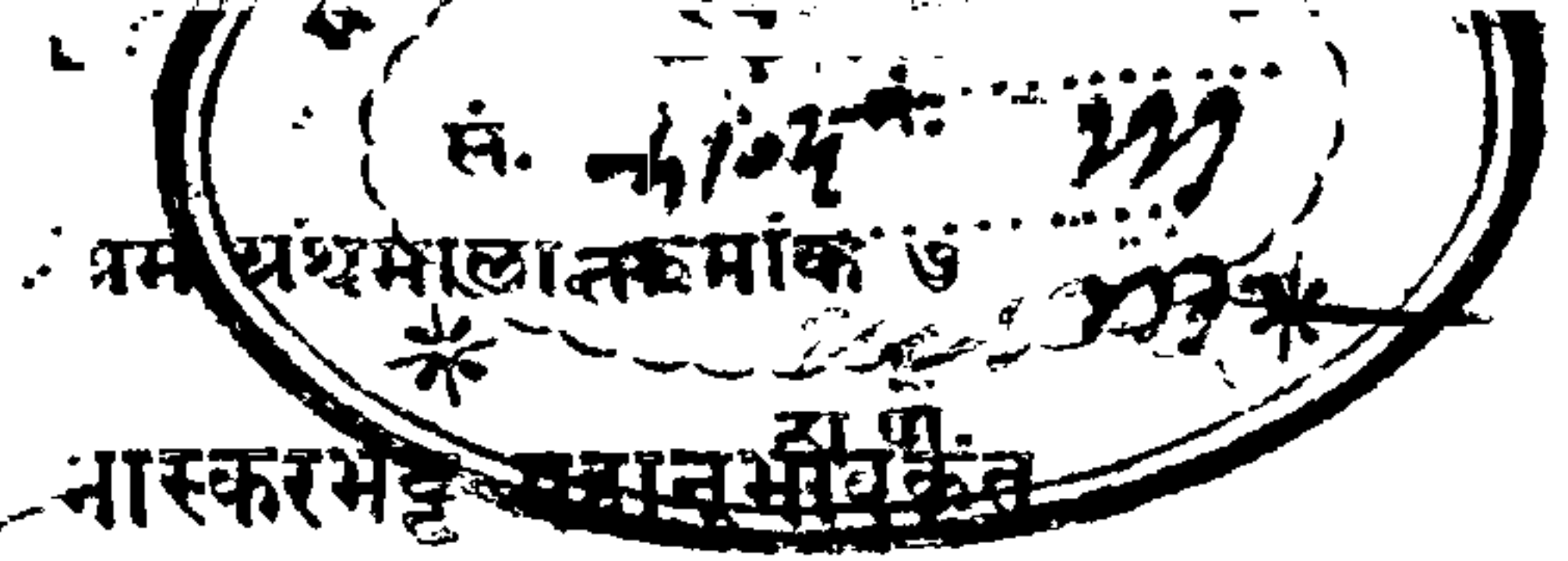

म. ग्रं. सं. टाज

नं १९०

उद्धवगीता

अथवा

(एकदशस्कंध)

प्रस्तावना, पाठभेद, अर्थनिर्णायक टिपणी, विस्तृत शब्दकोश

व सूची यांसहित

संपादक

विष्णु भिकाजी कौलते

एम्. ए. (मराठी); एल्. एल. बी; (नाग.)

एम्. के. बेहरे गोल्ड मेडॅलिस्ट; खानव. एच्. एम्. मलिक गोल्ड मेडॅलिस्ट

मराठीचे अध्यापक, किंग एडवर्ड कॉलेज

अमरावती

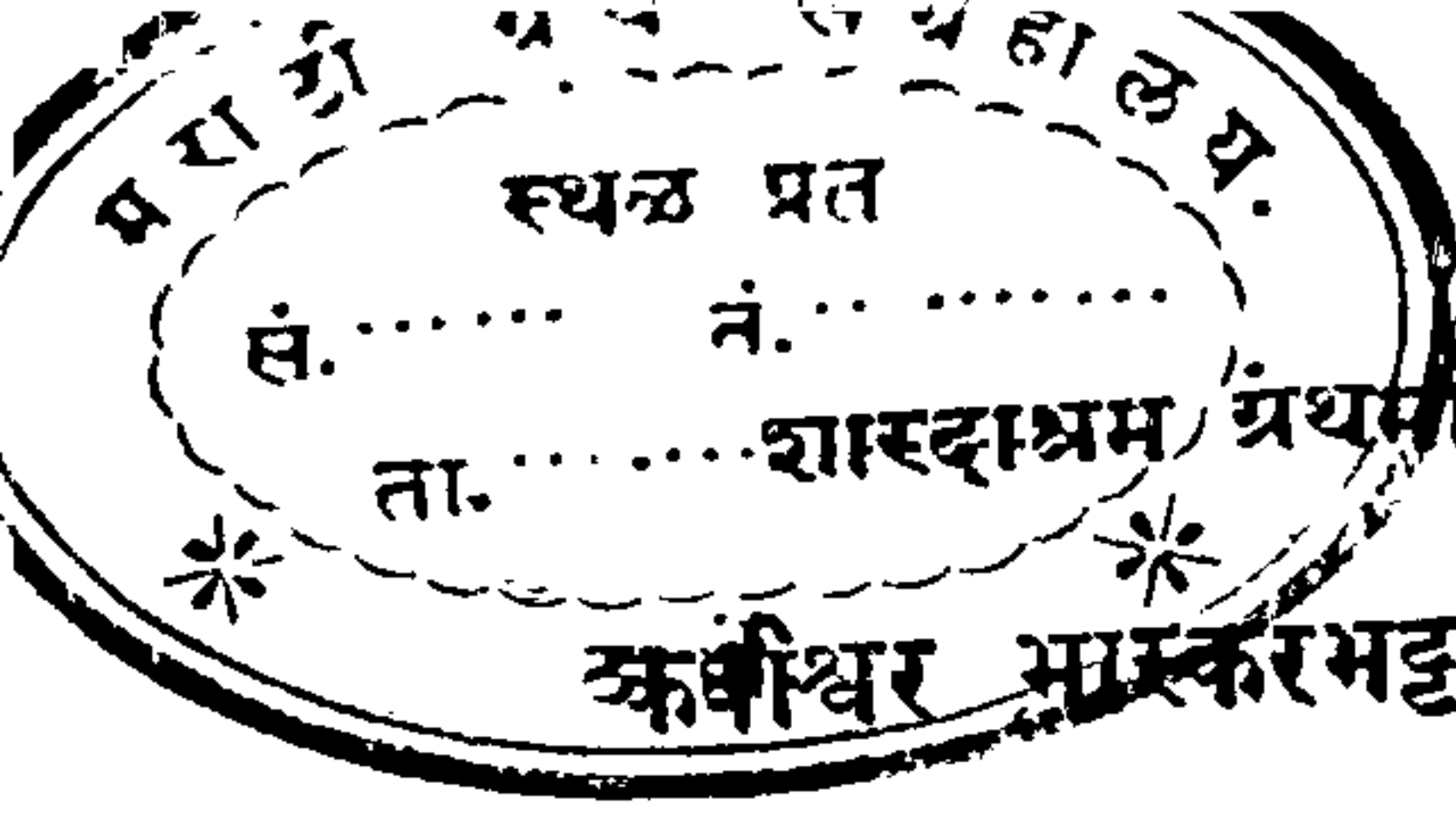

REFBK-0005365

REFBK-0005365

मूल १९३५

किंमत २ रुपये

उद्धवगीता

अथवा

(एकादशस्कंध)

प्रस्तावना, पाठभेद, अर्थनिर्णायक टिपणी, विस्तृत शब्दकोश

व सूची यांसहित

संपादक

विष्णु भिकाजी कोलते

एम्. ए. (मराठी); एल्. एल्. बी; (नाग.)

एन्. के. वेहेरे गोल्ड मेडॅलिस्ट; खानव. एच्. एम्. मलिक गोल्ड मेडॅलिस्ट

मराठीचे अध्यापक किंग एडवर्ड कॉलेज

अमरावती

१९३५

किंमत २ रुपये

प्रकाशक. सौ. लक्ष्मीबाई कोलते.

मुधोळकरांचा बंगला

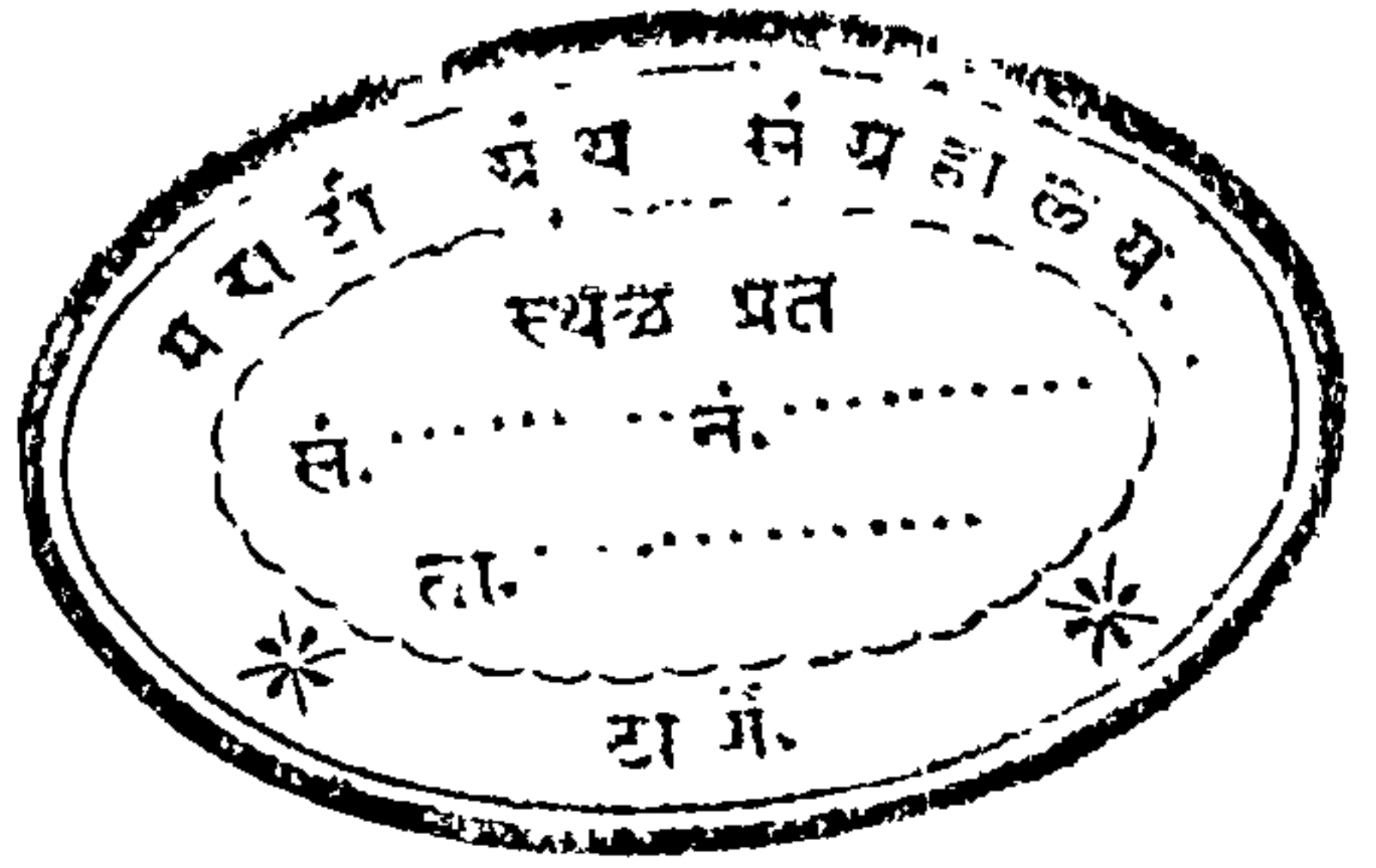
कॅम्प, अमरावती

(सर्व हक्क प्रकाशकांच्या आधीन)

मुद्रक. श्री. म. कृ. कुरकुरे.

मालक 'विदर्भ प्रिंटिंग प्रेस'

अमरावती (वऱ्हाड).

अनुक्रमणिका

पुरस्कार	
शुभाशीर्वाद	
समर्पण	
प्रस्तावना	१-७
संक्षेपांची सूची	८
उद्धवगीता (मूळ काव्य)	१-१२८
टिपणी	१२९-१७५
शब्दकोश व सूची	१७६-१९९
स्थळांची सूची व माहिती	२००
व्यक्तींची सूची व माहिती	२०१-२०३
शुद्धिपत्र	२०४-२०५

शारदाश्रमातर्फे पुरस्कार

भास्कर कवीश्वरकृत ओवीबद्ध प्राचीन मराठी ग्रन्थ 'उद्धवगीता' हा सटीप प्रसिद्ध होत आहे. प्रो. विष्णु भिकाजी कोलते, एम्. ए; एल्एल्. बी; हे प्राचीन मराठी वाङ्मयाचे, आणि विशेषतः महानुभावीय मराठी वाङ्मयाचे एक विचिकित्शक अभ्यासी आहेत. प्रस्तुत ग्रन्थ शास्त्रीय पद्धतीने संपादन करण्याच्या कामी श्री. कोलते यांनी किती परिश्रम केले हे ग्रन्थाच्या परिशीलनाने कळून येईल. शारदाश्रमांत संग्रहित केलेल्या हस्तलिखित ग्रन्थांचा आणि इतरत्रही मिळविता येण्या-सारख्या हस्तलिखित ग्रन्थांचा त्यांनी संपादन प्रसंगी उपयोग केला आहे. प्राचीन मराठी वाङ्मयाच्या अभ्यासकांना प्रो. कोलते यांनी संपादिलेला ग्रन्थ फार उपयुक्त होईल अशी उमेद आहे. हा ग्रन्थ शारदाश्रममालेचा पुरस्कृत ग्रन्थ म्हणून प्रकाशित करावयास शारदाश्रम संस्थेच्या कार्यकारी मंडळाने आनंद होत आहे.

शारदाश्रम, यवतमाळ
ता. ८-१-३५

} यशवंत खुशाल देशपांडे

शुभाशीर्वाद

श्री. प्रो. कोलते यांनी संपादिलेली उद्धवगीता आम्हीं साद्यन्त वाचून पाहिली. ही अथपासून इतिपर्यंत, खरोखरच, नांवाजण्यासारखी उतरली आहे. प्रोफेसर मजकुरांच्या संशोधनबुद्धीची, मार्मिक विवेचनपद्धतीची व विचि-
कित्सक दृष्टीची उत्कृष्टता त्यांनी गेल्यावर्षी विविधज्ञानविस्तारांतून प्रसिद्ध-
केलेल्या 'शिशुपालवध' काव्यावरील परीक्षणात्मक लेखावरूनच आमच्या प्रत्ययास आली होती. हे लेख वाचीत असतां आमची मनोदेवता आम्हांस सांगत असें की, कांहीं दिवसांनी प्रो० कोलते यांची उत्साहपूर्ण गंभीर लेखणी महानुभावीय वाङ्मयासंबंधाने चांगलाच अधिकार प्राप्त करून घेईल. त्याच गोष्टीचे प्रत्यंतर आज उद्धवगीतारूपाने पाहावयाच मिळाल्यामुळे आम्हांस अत्यंतानन्द होत आहे. एका दृष्टीने आमच्याच आरोपित बीजाचा वृक्ष फलित झालेला पाहून आम्हांस मोठा अमिमानहि वाटत आहे. कारण, आम-
च्याच प्रेरणेनें कै० वि० ल० भावे यांनी 'शिशुपालवध' हे काव्य प्रकाशित केले, व त्यांतील काव्यगुणांमुळे विश्वविद्यालयांनी ते एम्. ए. परीक्षेला नियत केले. एम्. ए. च्या वर्गात असतां प्रो. कोलत्यांना त्याचा अभ्यास करण्याचा प्रसंग आला. त्यांच्या रसिक प्रतिभेला ते अतिशय आवडल्यामुळे त्यांच्या हृदयांत भास्कर कवीच्या इतर काव्यांचाहि रसास्वाद घेण्याची लालसा व महानुभावीय वाङ्मयासंबंधाने आस्था उत्पन्न झाली. त्याच लालसेचे व आस्थेचे दृश्य 'मिळ म्हणजे ही उद्धवगीता होय.

प्रस्तुत ग्रंथावरून प्रो. कोलते यांच्या अंगी वसत असलेले मराठी भाषेचा उत्कट प्रेम, सूक्ष्म संशोधन दृष्टी, उद्योगशीलता, दृढव्यासंग इत्यादि अनेक गुण दृष्टोत्पत्तीस येतात. प्रो. मजकुरांनी अधिकृत रीतीने नवीन पद्धतीप्रमाणे दिलेले पाठभेद, विस्तृत टीपा, शब्दकोश हे सर्व यथाशास्त्र अभ्यास करणाऱ्या आधुनिक विद्वानांस फारच उद्बोधक वाटतील, अशी आशा आहे

प्रो. साहेबांचा हा महानुभावीय वाङ्मय-संशोधनाचा उपक्रम अत्यंत स्तुत्य आहे. त्यांच्या ठपक्रमाने महानुभावीय वाङ्मयावर चांगलाच प्रकाश पडेल असा भरंवसा वाटतो. त्यांचे भावी प्रयत्न यशस्वी होऊन फलरूप होवोत व श्रीचक्रधरस्वामी त्यांचा उत्साह द्विगुणित करोत असा आमचा त्यांना अंतःकरणापासून शुभाशीर्वाद आहे.

संस्थान श्रीदेवदेवेश्वर

माहूर

मार्गशीर्ष शु. १५ श. १८५५

महंत दत्तराज कवीश्वर महानुभाव.

डॉ. पंजाबराव देशमुख

एम.ए; डी.फिल्; बार, अॅट लॉ.

माजी शिक्षणमंत्री

यांस

कृतज्ञतापूर्वक

उद्धवगीता

प्रस्तावना

१ आतांपर्यंत प्रसिद्ध झालेल्या महानुभावोय काव्यांचें संपादन जितक्या पध्दतशीर रीतीनें होणें अवश्य होतें तितकें तें दुर्दैवानें झालें नाहीं. कै. भावे यांनीं छापलेलीं ' शिशुपालवध ' व ' वच्छहरण ' हीं काव्ये तर अनेक ठिकाणीं मूळ पोथीला धरून नाहींत. पदच्छेदाचेही दोष त्यांत बरेच आढळतात. त्यामुळें अनेक ओव्यांचे अर्थ लावतांना अभ्यासकांना निष्कारण डोकेंफोड करावी लागते. शिवाय भाषेच्या दृष्टीनें अभ्यास करणारे विद्वान त्यावरून चुकीचे सिद्धांत काढतात ते निराळेच. त्या दृष्टीनें रा. य. खु. देशपांडे यांनीं ' ऋद्धिपूर वर्णनाचें संपादन फार चांगलें केलेले आहे. त्यांत चारपांच पोथ्यांतील पाठभेद जर त्यांनीं छापले असते तर भाषाशास्त्रज्ञाला तें पुस्तक अत्यंत उपयुक्त वाटलें असतें. प्रस्तुत ' उद्धवगीते ' चें संपादन वरील दृष्टी समोर ठेवूनच करण्याचा मी प्रयत्न केला आहे. तो कितपत साधला हें अभ्यासकांनीं ठरवावें.

२ हें काव्य आज अगदीं पहिल्यानेंच छापलें जात आहे असें नाहीं. कै. भास्कर महानुभाव पुणेकर यांनीं शके १८३२ मध्ये याची एक आवृत्ति प्रसिद्ध केली होती. परंतु ती केवळ महानुभाव पंथीयांसाठींच असल्यामुळें इतरांना असून नसल्या सारखीच होती. काव्य, भाषा, महानुभाव पंथाचें तत्त्वज्ञान इत्यादि दृष्टींनीं मला हें काव्य फार सरस व महत्त्वाचें वाटल्यामुळें तें योग्य रीतीनें संपादून प्रसिद्ध करावेसें वाटल. या माझ्या इच्छेला रा. वामन नारायण देशपांडे व रा. य. खु. ऊर्फ आप्पासाहेब देशपांडे यांच्या सहानुभूतीची व मदतीची जोड मिळाल्यामुळें आज हें काव्य रसिकांच्या व अभ्यासकांच्या समोर मला सादर करतां येत आहे. प्रस्तुत आवृत्ति तयार करण्यासाठीं ज्या हस्तलिखितांचा मी उपयोग केला त्यांचा तपशील येणेंप्रमाणें :-

मूळ प्रत

प्रस्तुत ग्रंथाच्या संवादनाला आरंभ करतांना उपलब्ध झालेल्या पोथ्यांपैकी जीत उद्धवगीता अथपासून इतिपर्यंत सुवाच्य हस्ताक्षरांत लिहिलेली होती अशी एकच पोथी असल्यामुळे तीच मूळ म्हणून निश्चित करावी लागली. पोथीचा आकार $६" \times ३\frac{१}{२}"$ असून प्रत्येक पानावर साधारणतः ११ ओळी आहेत, लीप बालबोध. उद्धवगीतेखेरीज दायंबाचा 'निर्वेद' व मुनिगंगाधरकृत ओवीबद्ध 'गीताटीका' हे दोन ग्रंथ पोथीत लिहिलेले आहेत. कोणत्याच ग्रंथाचा लेखनशक दिलेला नाही. तरी पोथी दोनशे वर्षांपूर्वीची असावी असे कागदावरून वाटते. पोथीच्या पहिल्याच पानावर देवगिरी येथील यादवांची वंशावळ दिलेली आहे. 'श' व 'स' आणि 'न' व 'ण' या अक्षरांमध्ये लेखकाने विशेष फरक ठेवलेला नाही ही गोष्ट सोडल्यास पोथी शुद्ध लिहिलेली आहे. त्यावरून नकलकार सुशिक्षित असावा असे वाटते.

श प्रत

आकार $५\frac{१}{४}" \times ३\frac{१}{४}"$ प्रत्येक पानावर ओळी सुमारे १२. उद्धवगीतेच्या आरंभीच्या १५७ ओव्यांची पाने नाहीत. १५८ पासून पुढील सर्व ग्रंथ सुवाच्य बालबोध लिपीत लिहिला आहे. उद्धवगीतेखेरीज दामोदर पंडिताचे 'वच्छहरण' संपूर्ण लिहिलेले आहे. उद्धवगीतेचा समाप्ति लेख पुढील प्रमाणे आहे "शुभं भवतु लेखक पाठकयो ॥ स्वस्तिश्री शके ॥ १४५७ ॥ मनमथ स्वत्सरेः वदि मार्गशिरे सणिवारे कृष्णपक्षे विजे ॥ आत्मकार्यैर्धमिदं पुस्तकं लिखितंः एकादश ग्रंथः संपूर्णमीतीः लेखकयो ॥ छ ॥" दिवाण बहादूर पिल्ले यांच्या जंत्रीवरून पडताळून पाहतां या समाप्तिलेखांतील शक, पक्षतिथिवारांसुद्धां अगदी बरोबर असल्याचे आढळून येते. पोथीतील हस्ताक्षर बळगदार असले तरी मधून मधून मात्रा देण्याच्या बाबतीत मात्र पोथीलेखकाने दुर्लक्ष केलेले आहे. 'श' व 'स' आणि 'न' व 'ण' यामध्ये फरक मानलेला नाही. तत्कालीन भाषाप्रचारानुसार 'ख' साठी 'ष' व 'घ' साठी 'ख' बहुतेक सर्वत्र लिहिलेला आहे. 'ए' बदल 'य' व 'ज्ञ' ऐवजी 'ग्र' ही सर्वत्र आढळता.

न्हस्वदीर्घांच्या बाबतीत या प्रतीतील एक विशेष मात्र विशेष लक्षांत ठेवण्या-
सारखा आहे. तो असा की इकारान्त व्यंजनांनी आरंभिलेले बहुतेक सर्व शब्द
साधारणपणे सर्वच ठिकाणी दीर्घ लिहिले आहेत. वीकार, वीकल्प, नीन्हा
मी इत्यादि शब्दांवरून वरील विधान लक्षांत येईल. पाठभेदांच्या दृष्टीने मला
ही पोथी फार महत्त्वाची वाटली. हिची सर्व पाने सुव्यवस्थित असती तर
प्रस्तुत पुस्तकाच्या संपादनाच्या दृष्टीने बराच फायदा झाला असता. पण
त्याला इलाज नाही.

ग प्रत

आतांपर्यंत उपलब्ध झालेल्या एकंदर पोथ्यांमध्ये 'सकळ' लिपीत
लिहिलेली ही बरीच जुनी पोथी आहे. श्री. य. खु. देशपांडे यांना ही एका
महार गृहस्थाजवळून मिळाली हा तिचा विशेष होय. आकार ६"×३ $\frac{१}{२}$."'
एका पानावर ओळी १३. आरंभी उद्धवगीता लिहिलेली आहे. पण तिच्या
पहिल्या २२ ओंव्या तुटलेल्या आहेत. २३ व्या ओवीपासून पुढे सर्व पोथी
चांगल्या स्थितीत आहे. उद्धवगीतेखेरजि वच्छहरण, दायंत्राकृत निर्वेद व
गद्यराजस्तोत्र ही काव्ये तीत आहेत. पोथीचा लेखनशक १४९८ असल्याचे
पुढील समाप्ति लेखावरून समजते. "शुभं भवतु लेखकपाठकयो वाचिता
विजया हो ॥*॥ शके १४९८ द्वाता संवत्छरे पूषमासे वार्दिपक्षे तिथि दश-
मिते ते दीणी संपुर्ण मिति ॥" या समाप्तिलेखांत वार, नक्षत्र वगैरे कांहीं
दिलेले नसल्यामुळे तो बरोबर आहे किंवा नाही हे ठरविण्यास मार्ग नाही.
तथापि शक संवत्सर (धातू अथवा धाता ऐवजी लेखकाने द्वाता लिहिले आहे
एवढेच) यांचा मेळ बरोबर पडत असल्यामुळे लेखनकाल सामान्यतः
बरोबर आहे असे म्हणावयास हरकत नाही.

लेखनाच्या दृष्टीने या पोथीत एक दोन विशेष गोष्टी आहेत. पोथी
सकळ लिपीत आहे हा एक व 'ए' ऐवजी 'य' तसेच 'य' साठी
'ए' बहुतेक ठिकाणी लिहिला आहे. क्वचित 'वो' च्या ठिकाणी 'ॐ'
लिहिलेला आढळतो. इतर दृष्टीने पोथी शुद्ध आहे. कांहीं ठिकाणी मात्र
पाने चिकटलेली असल्यामुळे ओंव्या पुसटलेल्या आहेत पण त्यामुळे वाच-
नाला विशेषसा त्रास होत नाही.

द प्रत.

प्रस्तुत आवृत्तिया संपादनाला उपयोगी पडलेली ही तिसरी महत्त्वाची पोथी होय. प्रत्येक पानाचा आकार $५\frac{१}{२}'' \times ३\frac{१}{२}''$ असून त्यावर साधारणपणे १२ ओळी लिहिलेल्या आहेत. उद्धवगीता आरंभो लिहिलेली आहे पण दुर्दैवाने याही प्रतीतील पहिल्या ३६४ ओव्यांची पाने काळाच्या भक्ष्यस्थानी पडली आहेत. ३६५ व्या ओवीपासून उद्धवगीतेचा पुढील सर्व भाग, गद्यराजस्तोत्र व संस्कृत मगवद्गीता इतके ग्रंथ या पोथीत आहेत. हिचा समाप्तिलेख असाः—“ शके १४९९ ईश्वरनाम संवत्सरे कार्तिक शुद्ध दिपावळी चतुर्दशे गुरुवासरे बळहेग्रामे मंतात्मज सांतिनगरे परोपकारार्थ अवगत ”—इ० यांतील शक तिथिनारासुद्धां बरोबर आहे. कार्तिक शु. १४ गुरुवारी सूर्योदयानंतर ३३ घटकांनी लागली एवढाच काय तो सूक्ष्म फरक आहे पण तो विशेष लक्षांत घेण्यासारखा नाही. पोथी सरळ बाळबोधित लिहिलेली आहे.

‘ ख ’ साठी ‘ ष ’ व ‘ ओ ’ ऐवजी ‘ ॐ ’ सर्वत्र लिहिलेला आहे हा पोथीचा विशेष होय. ‘ नवेह ’ हा शब्द सर्वत्र ‘ न्हेवे ’ असा लिहिलेला आहे शिवाय या पोथीला महत्त्व असण्याचे कारण असे की हिच्यातील कांहीं भागांत लेखकाने पृष्ठमात्रेचा अवलंब केल्याचे दिसून येते. उपलब्ध महानुभाविय पोथ्यांत पृष्ठमात्रेची अशी ही एवढीच एक पोथी आढळांत आली. अक्षर वळणदार व सुवाच्य आहे.

क प्रत

वरील सर्व पोथ्यांत—मूळ प्रतीत खरीजकरून—उद्धवगीतेच्या आरंभोच्या कांही ओव्या फाटलेल्या असल्यामुळे, त्यांचे पाठभेद तयार करण्यासाठी कोणती तरी एखादी संपूर्ण प्रत उपयोगांत आणणे जरूर होते. म. श्रीतळेगांवकर महानुभाव यांच्या जवळून अशी एक पोथी मला मिळाली तीच ही क प्रत होय. पोथीत लेखनशक दिलेला नाही तरी ती शेषवार्शे वर्धा-पूर्वीची असावी असे वाटते. आकार $५\frac{१}{२}'' \times ३\frac{१}{२}''$ असून प्रत्येक पानावर साधारणतः १२ ओळी आहेत. उद्धवगीता आरंभो पूर्ण लिहिली असून

शिवाय नागराजकृत 'प्रतिष्ठान भाहात्म्य' व नरेंद्राचें ८८७ ओव्याचें रुक्मिणी—स्वयंवर आणि कांहीं आरत्याही आहेत. सर्व पोथी सकळ लिपींतच आहे. प्रस्तुत पोथींत लेखनशक दिलेला नसल्याने व इतर प्रतींहुन ती फारशी भिन्न नसल्यामुळे, हिचा उपयोग फार थोडा म्हणजे १६८ ओव्यांपर्यंतच केला आहे.

वरील पांच पोथ्यांच्या साह्याने उद्धवगीतेची प्रस्तुत आवृत्ति पाठ-भेदांसहित तयार केली आहे. मूळ व पाठांतरे बहुशः पोथीवरहुकूम दिलेली आहेत. क्वचित् नृण मध्ये व सश मध्ये, ओवांतील यमकाला जुळेल व इतरत्र आलेल्या त्याच शब्दाच्या प्रयोगाला पचेल असा फरक करावा लागला. पण त्यामुळे पोथीतील भाषेला यत्किंचितही ढळ पोंचलेला नाही अशी खात्री मी देऊ शकतो. त्याच प्रकारची पाठांतरे जेव्हां वारंवार येऊ लागली तेव्हां शेवटी शेवटी ती दिलेली नाहीत. पण अशा कांहीं महत्त्वाच्या विशेषांचा उल्लेख वर केलेलाच आहे.

३ टिपणी लिहितांना साती ग्रंथावरील दुसऱ्या व तिसऱ्या शोधनी टीपाचा फार उपयोग झाला. टिपणी स्वतंत्र रीतीने वाचल्यास कदाचित् वाचकांस अर्थबोध होणार नाही. त्यासाठी मूळ समोर ठेवूनच ती वाचण्याचा प्रयत्न करावा. त्यांतही अन्वयार्थाच्या दृष्टीने जेथे अडेल असे मला वाटले तेथेच टीपा दिलेल्या आहेत. कित्येक ठिकाणी प्रचलित अर्थापेक्षां सांप्रदायिक झणून जे विशेष अर्थ टीपांत आढळले ते टीपकाराच्या (तिसऱ्या शोधनीच्या) शब्दांतच दिलेले आहेत. मी दिलेले अर्थ बरोबर आहेतच असा माझा आग्रह नाही. दिलेल्या अर्थापेक्षां अधिक सुंदर व योग्य अर्थ अभ्यासूंना लागल्यास ठीकच. अर्थाच्या दृष्टीने विचार करावयास चालना मात्र टिपणीपासून अवश्य मिळेल. टिपणी छापून झाल्यावर मला स्वतःलाच घाडी=हल्ला (४३४); फोडी=सुपारी; वीडि=विडा (१३८) वडप=वृष्टि (२८०); रूपक=गायन (४६०) हेच अर्थ अधिक योग्य वाटू लागले या दृष्टीने अभ्यासकांनी त्या त्या ओव्यांचे अर्थ लावावे अशी विनंती आहे.

४ शब्दकौश व सूचि, केवळ याच नव्हे तर इतर (महानुभावीय) काव्यांच्याही अभ्यासाला उपयोगी पडावी ही दृष्टी समोर ठेवून तयार केल्याचें दिसून येईल. एक विशिष्ट शब्द याच काव्यांत कुठें कुठें आलेला आहे हें स्पष्ट नमूद केलें आहे. इतकेंच नव्हे तर महानुभावांच्या ऋद्धपूर-वर्णन, वच्छहरण, ज्ञानप्रबोध व शिशुपालवध या काव्यांत तो आलेला असल्यास कोठें आलेला आहे तेही नमूद केलें आहे. अर्थात् या इतर काव्यांतील सर्व स्थळांचा उल्लेख करणें शक्य नव्हतें. तसें केलें असतें तर सूची फार फुगली असती. क्वचित् ज्ञानेश्वरीत झालेला त्या शब्दाचा उप-योगही दिग्दर्शित केला आहे. त्यामुळे जुन्या काव्यांचा व विशेषतः महानु-भावीय काव्यांचा अभ्यास करणारास या सूचीचा चांगला उपयोग होईल असें वाटतें. शब्दसूची प्रमाणें व्यक्तींच्या नांवांची व स्थळांच्या नांवांचीही सूची दिली आहे.

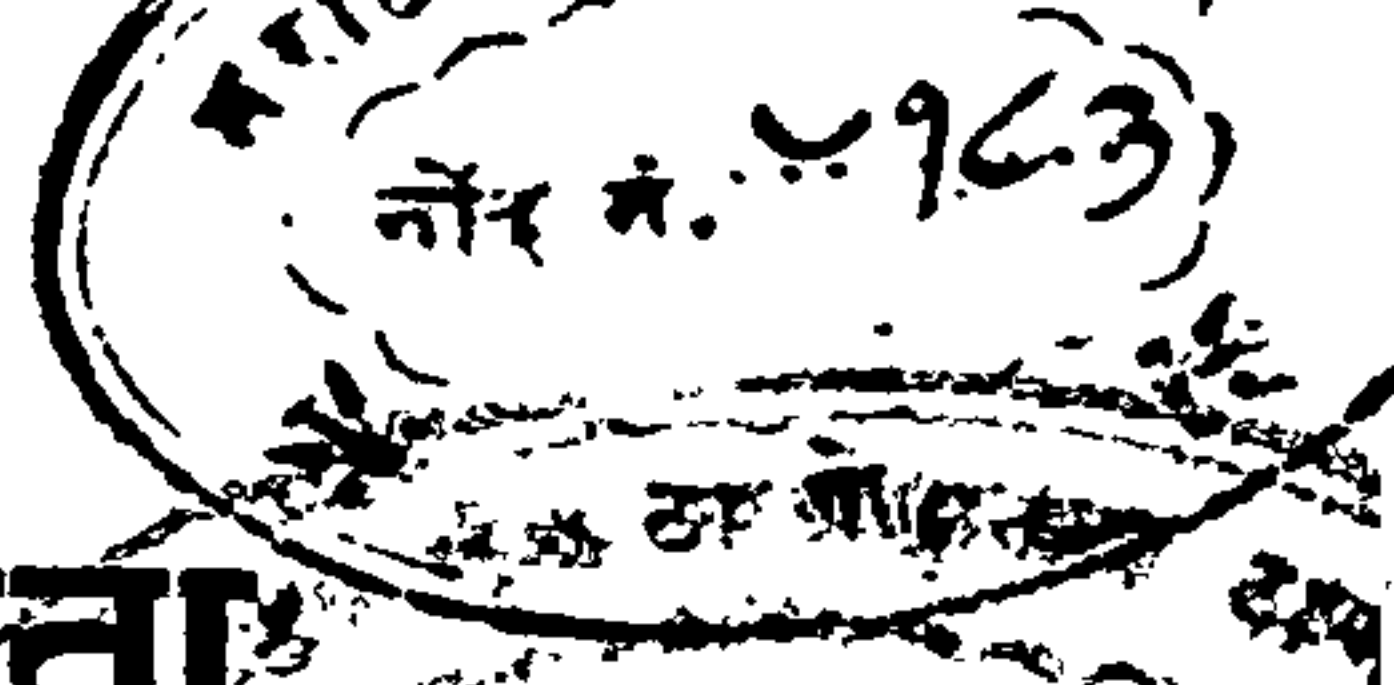
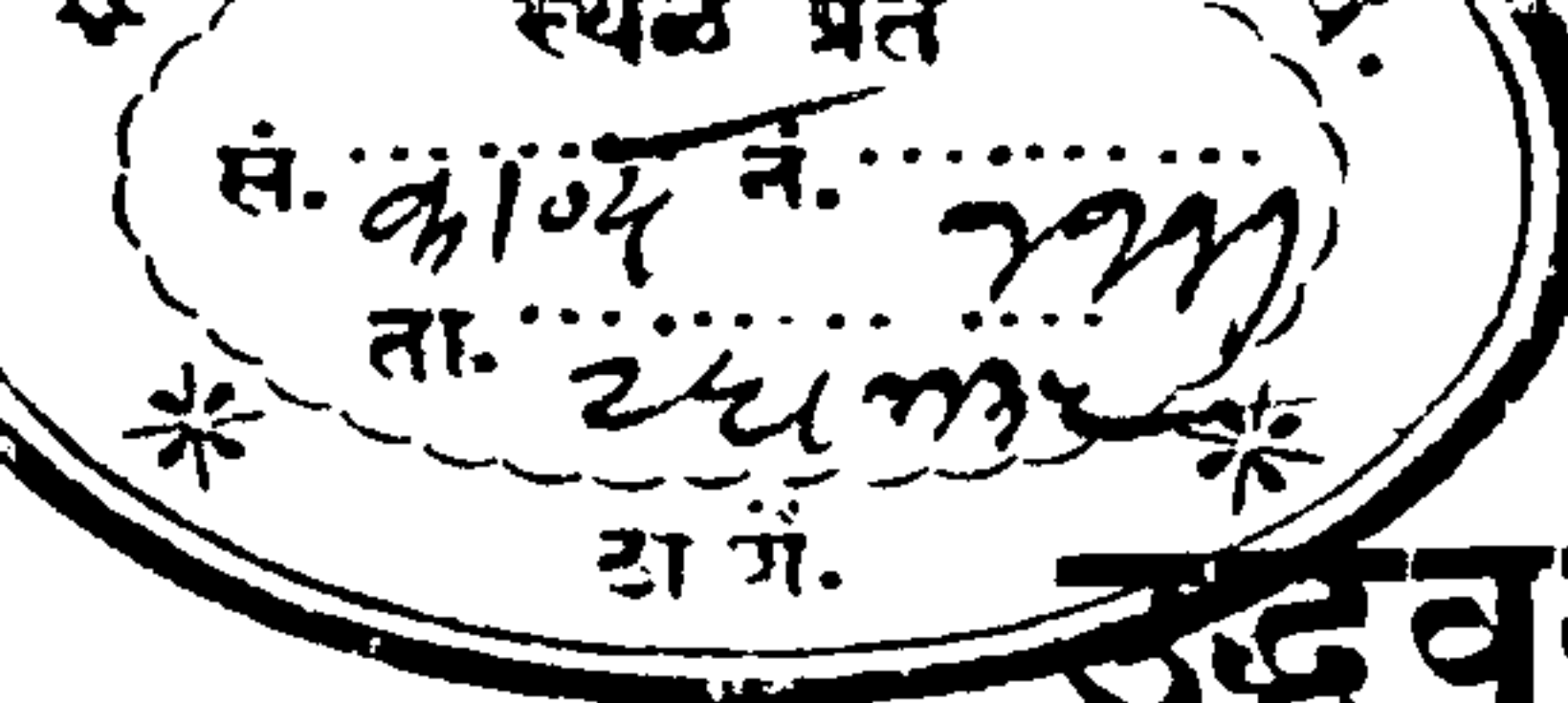
५ प्रस्तुत ग्रंथाच्या संपादनकार्दासंबंधी वर दिलेल्या स्पष्टीकरणात्मक माहिती व्यतिरिक्त महानुभावपंथ, त्याचें वाङ्मय, ग्रंथकर्त्यांचें चरित्र, उद्धव-गीतेसंबंधीं सर्व दृष्टींनीं चिकित्सात्मक विवेचन इत्यादि अनेक विषयांवर चर्चा या प्रस्तावनेत होणें अत्यवश्य होतें. पण ती लिहून तयार असूनही या ठिकाणीं देण्याचें मी जाणूनबुजून राहित केलें. या काव्याच्या लेखकासंबंधी 'भास्कराचार्य महानुभाव (चरित्र व काव्यविवेचन)' या नांवाचा स्वतंत्र ग्रंथच मी लौकर प्रसिद्ध करणार आहे. त्यांत, वर आवश्यक म्हणून निर्दे-शिलेल्या सर्व प्रश्नांवर सविस्तर चर्चा अंतर्भूत झालेली असल्यामुळे ती या ठिकाणीं मुद्दाम दिलेली नाही. शिवाय त्यामुळे या पुस्तकाचा मजकूर पन्नास साठ पानांनीं तरी खात्रीनें अधिक वाढला असता व मग अर्थातच पुस्तक आतांच्या किमतींत वाचकांच्या हातीं देणें अशक्य झालें असतें. तथापि अभ्यासाच्या दृष्टीनें कविचरित्रासंबंधीं माहिती असणें फार जरूरीचें असल्यामुळे विविधज्ञान-विस्तारांत (इ. स. १९३२. ऑग ऑक्टो. नोव्हे. व डिसेंबर.) 'शिशुपालवध' या शीर्षकाखाली प्रसिद्ध झालेल्या माझ्या लेखमालेचा उपयोग करून घेण्याची मी वाचकांना विनंती करितों. रा. वा. ना. देशपांडे यांनीं

लिहिलेला 'शिशुगालधवकर्ता भास्करभट्ट बोरीकर' (वि.ज्ञा.वि. आकटो. १२२८) हा लेखाहि अवश्य वाचावा, म्हणजे अभ्यासाला उपयोगी होईल इतकी माहिती सहज मिळेल.

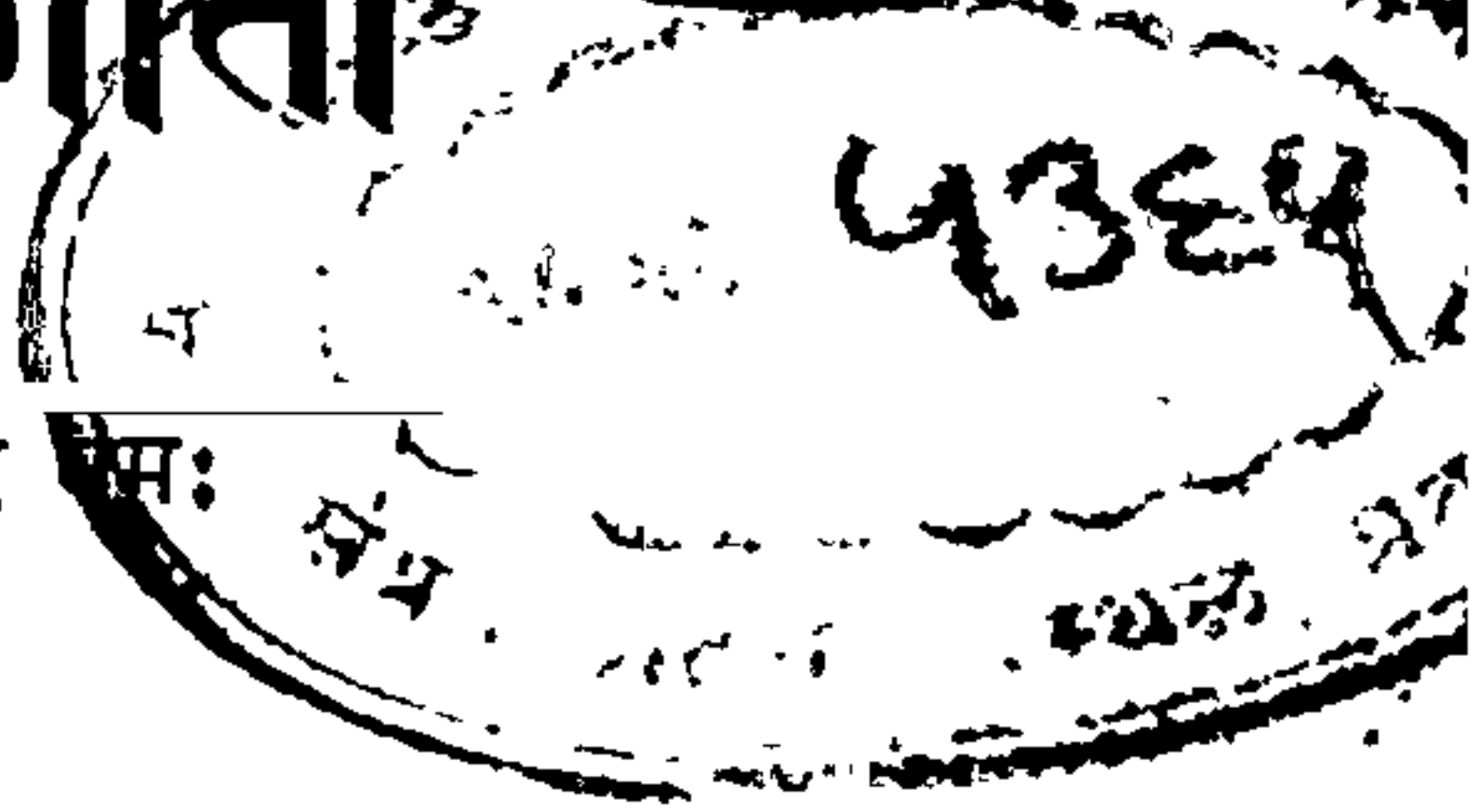
६ शेवटचे कार्य आभार लेखनाचे. तेवढे करून ही प्रस्तावना संप-
वितो. शारदाभमाचे उत्पादक व संचालक इतकेच नव्हे तर सर्वस्व असलेले
प्रसिद्ध संशोधक श्री. य. खु.ऊर्फ आप्पासाहेब देशपांडे आणि माझे सन्मित्र
श्री. वा. ना. देशपांडे यांच्या मदतीशिवाय व सहानुभूतीशिवाय प्रस्तुत
काव्यांचे संपादन माझ्याकडून होणे अशक्य झाले असते. शारदाश्रमांतील
पोथ्या व इतर हस्तलिखिते देऊन व वेळोवेळी महत्त्वाच्या सूचना करून
आप्पासाहेबांनी मला कायमचे ऋणी करून ठेवले आहे. मध्यप्रान्त सरकारचे
मार्जी शिक्षणमंत्री डॉ. पंजाबराव शामराव देशमुख यांच्या संबंधीच्या माझ्या
भावना लिहून दाखविण्यापेक्षां मौनानेच अधिक व्यक्त होतील असे वाटते.
ऋद्धपूर येथील महात्मे म. श्रीगोपीराज महानुभाव व ई. कृष्णराजदादा
लासूरकर महानुभाव यांच्या साहाय्याशिवाय तर टिपणीचे सदर
हल्ल्या स्वरूपांत वाचकांच्या समोर येऊंच शकले नसते. म्हणून वरील
सज्जनांबरोबर त्यांचे व इतर अनेक दृष्टींनी उपयोगी पडलेले श्रीदत्तलक्षराज
महानुभाव (माहूर), श्रीयक्षदेव महानुभाव (रितपूर), पंडित बाळकृष्ण शास्त्री,
श्री. नेने, श्री. कुरकुरे इत्यादिकांचेही मी अंतःकरणपूर्वक आभार मानतो.

ग्रंथांत वापरलेल्या संक्षेपांची सूचि

अमृ.	अमृतानुभव
अ.रा.	अध्यात्म रामायण
एभा.	एकनाथी भागवत
कुमार.	कुमार संभव
ऋ.	ऋद्धपुर वर्णन
केका.	केकावली
ना. स्मृ.	श्रीनागदेवाचार्य स्मृति
भा. } भाग }	भागवत, एकादशस्कंध (संस्कृत)
भा. ना.	भारतीय नाट्यशास्त्र (कु. गोदूबाई केतकर)
मू. प्र.	मूर्तिप्रकाश
रुस्व.	रुक्मिणी-स्वयंवर (एकलाथ)
बच्छ.	बच्छहरण
वि. क.	विष्णु कवीची कविता
शि.	शिशुपालवध
श्रीसि.सू.	श्रीचक्रधर सिद्धांतसूत्रे (श्री. नेने भवाळकर)
शा. } शाने. }	शानेश्वरी
शाप्र.	ज्ञानप्रबोध
क. } श. } ग. } द. }	संपादनासाठी वापरलेली हस्तलिखिते, प्रस्तावना पहा.

उद्धवगीता

श्रीकृष्णाय नमः

१

श्रीमच्चक्रधरास्यनिश्रुतवचःपीयूषपूर्णप्रपा—

पाथोदः पथि पांथमंथरपारिश्रांतस्य लोकस्य यः ।

स्फूर्जद्भूमभवाटवीं समटतस्तं नागदेवं सदा

सरासारविचारसुंदरगिरापारंगतं नौम्यहम् ॥१॥

२

श्रीदत्तात्रय प्रभूचें नमन

सैहाचळाचिये चुळुके : जयाचें प्रभामंडळ फांके

तो श्रीदत्तु लळाट-फळकें : नमस्करितु असें

१

३

श्रीकृष्ण चक्रवर्तीचें नमन

नमीनै यादवतिल्लकु : जो कैवल्यलताकुसुमस्तवकु

उदैला आनंदमृगांकु : मोहां अंधकारीं

२

१ क. ललाटपळकें. २ क. नमस्करितु. ३ क. नमिन.

४ क. यादवकुट्टीळकु. ५ क. मोहांधकारीं.

४

श्रीचक्रधराचें अभिवंदन

चैतन्याचिये आळां : कैवल्यदृमु कोंभैला

तो चांपेगौरु^१ अभिवंदिला : श्रीचक्रधरु

३

५

आचार्यांचें नमन आणि स्तवन

पडिलेयां संसाराची अडणी : जो पुरवी ब्रह्मविद्येची तवनी

तो आचार्या शिरोमणि : नमीन^२ नागार्जुनु

४

जो विवेकाचा सारथी : वैराग्याचा बाळारथी

आघाओ कैवल्यपथी : जीव^३जातासी

५

६

निमित्याचा उपयोग आन ग्रंथकर्तेयाची रंकवृत्ति

तया नागार्जुनाचा उपदेशु : म्हणौनि बोलावेया शांतिरसु

भास्करु कवि जाला सौरसु : वोवि प्रबंधी

६

चैतन्याचिये खोल वाटे : पांतां वेदांचि धाव कुंठे

तें श्रीकृष्णरूप नेटेंबोटें : कवण वर्णु जाणे ?

७

१क. चांपेगौर २क. पडिल्यां संसाराचिये. ३क. नमिन. ४क. जिव-
जातांसी. ५क. बोलावया शांतिरसु. ६क. पाहातां वेदांची धाव कुंठे.

पुन तें घननीळ सांवळें : परब्रह्म नेपाळें.

वाणितां वेंचिजति फळें : मुक्तिलेंतेचीं

वर्णितां यादवनरेद : तिर्यचां सीद्धे सारश्वतमंत्रु

म्हणौनि उचका फणिद : रची शद्धसागरातें

आतां श्रीकृष्णाचिया किर्तिचंद्रिका:विकासली उन्मेष काळिका

तारि जानांची मनोनासिका : सुपरिमळ करीन

पुराणिचे दळवाडें : रसाळंकारें साबडें

म्हणौनि भावो न निवडे : कळाविदांसि

७

रसिक ग्रंथ जालेया आइक म्हणून वीनंती करावी नलगे

तया प्रमेयांची वोडवन : वरि दीजे साहित्याचें वोल्हावन

तारि कविता वशिंकरण : कवणासि नव्हे ?

वर्णितां यदुपती : बोलीं सहज वेधवंती

म्हणौनि श्रोतेयां^१२ विनती : सुआवी न लगे

काई भवरांसि कमळीं : काहीं मानिलें असें हाता तळीं ?

किं कोकिळां^४३ रसाळीं : नेसां दीधले^१४ ?

१ क. मुक्त लतेचीं. २ क. उचकाना. ३ क. उन्मेख.

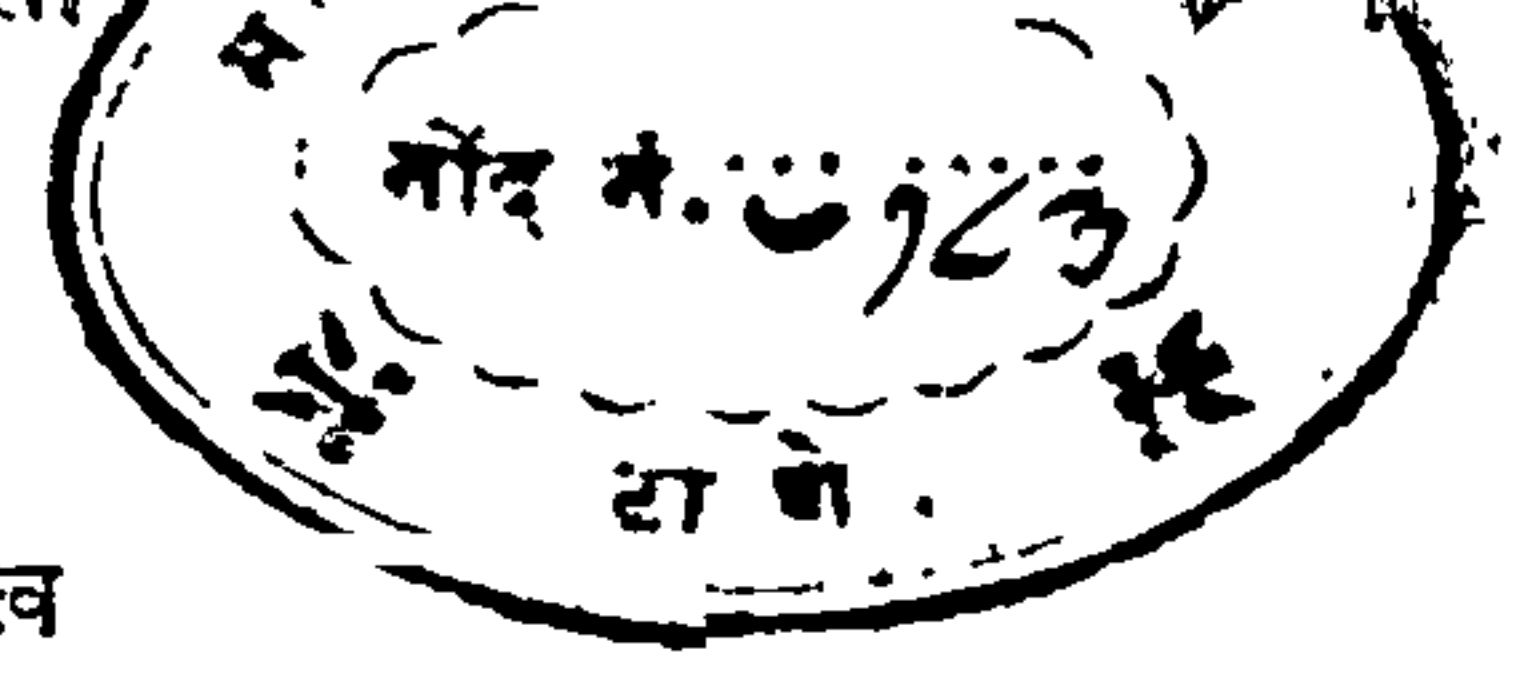
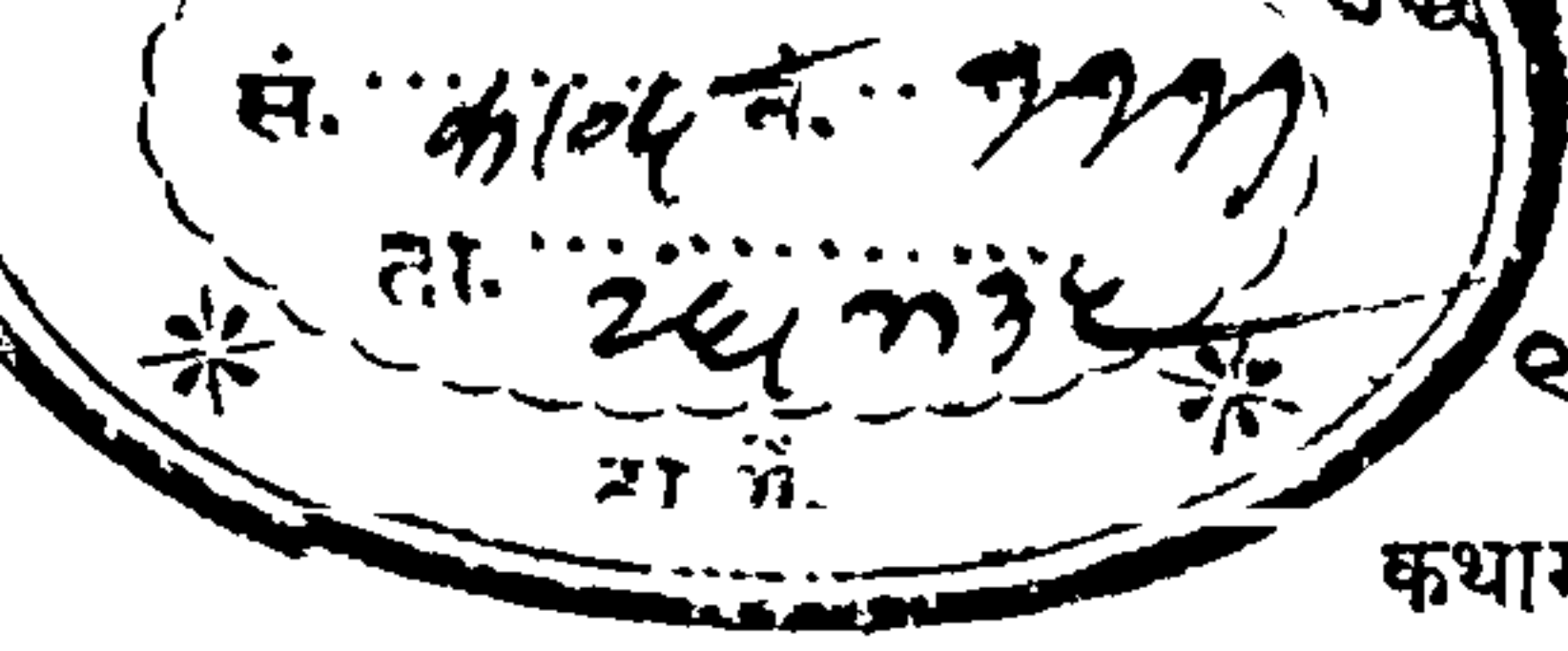
४ क. जनाचेयां. ५ क. करिन. ६ क. रसाळंकार. ७ क. प्रमयांची.

८ क. दिजे. ९ क. वैस्यकरण. १० क. येदुपती. ११ क. वेधवंती.

१२ क. श्रोतयां. १३ क. कोकिळीं. १४ क. दिधलें.

- नां तारि मेघमंडळें : काई चातक लांचाविलें ?
 किं चंद्रें मुळ पाठविलें : चकोरांसि ? १५
- म्हणौनि प्रबंधु होइल रसिकु : तरि आइकैल श्रोतेयांचा देशकु
 तर्हीं ते आइकतु बोलु एकु : विज्ञापनाचा १६
- ८
- श्रोता जाणता असिला तरि बोलतेयासि स्फूर्ति होये.
- भेटति द्रावक गोटे : तारि लोहासि झरा फुटे
 सोमकांता गळति थेंबटें : चंद्रकरां तव १७
- नां तारि देखौनि रविमंडळ : विक्रौशे कमळांचें बांबळ
 कोंभैजे केतकी-जौळ : मेघींकरुनि १८
- तैसा सुवर्म जोडे श्रोता . तरि रसभावीं फुले कविता
 तोंवरु ये सारस्वता : नव रसांचे १९
- सामथ्याची अणी : रोउनि वोविजे^१ मुक्तामणि
 तारि चक्रवर्तिचां कंठभुषणीं : योग्य होये^२ २०
- तैसा जानाचिया सभा : शोधिजे शद्धरत्नाचा गाभा
 तै मीरवे अळंकार शोभा : कविता-वधुसि २१

१ क. विज्ञानपणाचा. २ क. चंद्रकरास्तव. ३ क. विकासे.
 ४ क. दळ. ५ क. स्वर्म. ६ क. तोवर. ७ क. सामतयाची.
 ८ क. आंबिजे. ९ क. होए.

कथामहत्त्व

तिये^१ कवितेची गोडी : कोकिळांची तराय मोडी
 गीतसाळ करी कुडी : किन्नरांची २२

आपुलां कळरवीं : कविता कळहंसाते पढवी
 ते रंगमाधुर्य सीखवी : मधुकरांतें २३

आंगिचिया सौरभ्यकळा : उणें आणी परिमळा
 गांभीर्ये करी अवकळा : गगनगंगोसि २४

रतीचीये भूलतेसीं : त्ये^४ चातुर्ये कांसी
 पडप दे संध्या-वधुसि : अंगरागाचें २५

पदप्रमयाचें गुंफणें : स्यांमा भुजबंधाते जिणे
 कोवळीक घाली सीरणें : शिरीष पुष्पांसी २६

निच निच तारागणा : दीजैलें संध्यारागाचें रावण
 तज्हीं आखरांचें सुरंगपण : अधिक दीसे^{१०} २७

पदांचा मेळावा : रत्नाकरा करी चढावा
 प्रमय करी हेवा : अमृत-लहरीसीं २८

१ क. तीये. २ क. ग. सीकवी. ३ क. भूलतेसी. ग. भ्रूलतेसी.
 ४ क. तेथ. ग. ते. ५ क. काइसी. ६ क. प्रमयां. ग. प्रमेयांचें.
 ७ क. श्याम. ग. श्यामा. ८ क. सिर. ग. सीर. ९ क. ग. दिजे.
 १० क. दिसे. ११ क. लहरीयेसीं.

- आंतु चंद्रकरां : झळाळु दीसे सुधाकरां
 तैसे पदांचेया पदरां : भीतरि भाव डोळां दीसति २९
- पिळिलेयां चंद्रबिंब : सुटति अमृतधारांचे कदंब
 तैसे फुटति तुंब : नव-रसांचे ३०
- ऐसिये^२ कविता-लते : ब्रह्मविद्येचीं फुलें दिसति फांकते
 तरि पसरतेनि हाते : कवण न तोडी ? ३१
- पवित्रा गंगोदका : सरिसी परतिजे कस्तुरिका
 तरि परिमळाचेया कवतिका : कां न लवावि ? ३२
- कापूरकेळीचां पदरीं • दिसति तुळसिचेर्या मंजरी
 तारि तोडुनि कबरभारीं : कवण न बंधे ? ३३
- ब्रह्मविद्येचेनि कसें : कामतत्त्वा भांजनी दीसे
 तरि कवणाचें मन आपैसें : अभिळांषुं न करी ? ३४
- तैसे साहित्याचां राहाणी : शांतिरसा अवतरण आणी
 तरि माझी पवित्र वाणि : कवण नाईके ? ३५

१ क. ग. भितरी. २ ग. ऐसीए. ३ ग. दीसती. ४ क. पसरतेन.
 ५ क. ग. प्रतिजे. ६ क. ग. लवावी. ७ क. कापूरकेळिचा.
 ग. कापूर. केळिचा. ८ क. ग. तुळसिचिया मंजरी.
 ९ ग. भांजनी. १० ग. अभिळाश. ११ क. शांतरसा.
 १२ क. नायके.

१०

प्रबंधकरणीं ग्रंथकर्तेयाची रंकवृत्ति

- पुराण—गगनिचा कुमुदबंधु : जो आर्दकिजे येकादश स्कंदे
तेथ कीजैल प्रबंधु : मुनीजनालागि ३६
- जो कैवल्यकुसुमाचा आमोदु : नां तारि ब्रह्मविद्येचा युवनमैदु
तो म्हणिल्लें संवादु . श्रीकृष्णोद्धवाचा ३७
- जेथ सर्वज्ञराओ निरूपिता : उद्धवदेवासारिखा श्रोता
तेथ पसरें कीजे कविता : ऐसी हाव कवणासि बांधवे ? ३८
- मज नाहीं प्रमयांचा सौरसु : वारि अज्ञानाचा डोळेलांसु
तया केवि आंतुडे मोसु : तयां निरूपणाचा ? ३९
- पुन तेणें आखरें एके : येवढि संसार वागुर चुके
म्हणौनि श्रीकृष्णनिरूपणी कर्तुंकें : प्रबंधु करीतु असें ४०

११

कर्भिक आन दैव रहाटीचीं सुखे ईश्वर सन्निधान सामर्थ्ये
सुखे सदैवें जालीं भणौनि सुकार्या आलीं.

- तेथ दशम स्कंदेसीं : कथा संगति ऐसी
उठखळें करुनि दैत्यांसि : देवो^१२ द्वारके राज्य करिति ४१

१ ग. कुमोद. २ क. स्कंधु ३ क. योवन. ४ क. ग. जैल. ५ ग. आणि
६ क. ग. प्रेमाचा. ७ ग. तेया. ८ क. अक्षरें . ग. अखरें. ९ क. एवढी.
ग. एवढी. १० क. ग. कवतिकें. ११ क ग. उठकळें, १२ क ग. देओ

तेयां यदुरायौचिये राणिवे : सुखें जालीं सदैवें पडप जोडे निच नवें : अष्टभोगांसि	४२
तै मुक्तीसि सौभाग्य आलें : ब्रह्मवीचे दैव उदैलें चांग मगण वाढिनलें : शांतीचें पै ^५	४३
विवेका तराय जाली : प्रबोधा दशा उदैली नवल जिनि जाली : वैराग्यासि	४४
आनंदा पाँटु जाला : ध्यानाचा मानु वाढिनला निकी उजळली कळा : धर्मजातांची	४५
तपासि बीर्क चढलें : अध्यात्म चांग पदासि आलें भांडवल जोडलें : उपनिषेदांसि	४६
वेधां बाह्माळि जाली : विज्ञानें भलीं थोरावलीं भक्तीसि राणिव ^१ जाली : योगमंडळिची ^{२ २}	४७
ऐसी राणीव भली : करूं जाणे तो वनमाळी जया सर्व सुखाची दीवाळी : जाली चराचरासि	४८
ब्रह्मवीचेचें निधान : तें देउनि सन्निधान तोडिलें भव-बंधन : तेणें श्रीकृष्ण ^३ रायें	४९

१ ग. तया. २ क. एदुरायान्चिए राणीवें. ग. °चीए राणीवे.
३ क. ग. सुखीयें. ४ क. भोगांसीं. ५ ग. तै. ६ क. तराए.
ग. तराये. ७ क. पाडु. ८ क. विक. ९. ग. उपनिखदांसी.
१० क. बाहाळी. ११ क. राणीव. १२ क. मंडळीची.
१३ ग. °राए.

१२

एकीं सन्निधान जोडलें. तथा सन्निधानीं ज्ञान देउनि
भवबंध छेदुनि मोक्षासि पाठविलें

तया सन्निधानाची वेडी : जया नव्हेचि वरिपडी

ते केवि पावति पैलथडी : संसार-सागराची ?

५०

तेहळि किर्तिचें^४ करुनि ताखूं : गुरु केला कर्णाधारू

मग जिवां देखिला निस्ताखूं : भवार्णवांतु

५१

१३

परमेश्वरा निजधामा बीजे करावयाची वृत्ति. आन पुढिल वेव्हाणि

ऐसें मोक्षाचें करुनि आवाखूं : कृतकार्यो जाला इश्वरू

मग निजधामा मेलिकारू : चिंतिता जाला

५२

माघौतें सीहांवलोकनें : पाहिलें दैत्यसूदनें

तवं यदुवंशाचीं वेळुवनें : वनवावीं असति

५३

तेहळि ब्राह्मणाचेनि शापानळें : यादव-वन वनविलें

मग नेणतयाचेया ऐसें बोलिलें : सभेमांजि

५४

“ यथ उपाओ नाहीं ऐसा : जेणें चुके ब्राह्मणाचा शापु धारसा

म्हणौनि जाईजैल प्रभासा : आर्ष्यां जनीं

५५

१ ग. तेया २ ग. जेया ३ ग. न्हवोचि ४ ग. कीर्तिचें ५ क. करुणा-
आधारू. ६ ग. भवार्णवा आंतु. ७ ग. कृतकार्यू. ८ क. तेव्हेळिं,
९ क. ग. माझि, १० क. एथ ११ क. ग. उपावो १२ क. अवघां.

तेथं तुम्हां पुण्य घडे : तरि चुकति आवघेचि अवघडे

तेथचें फळ दाखिजैलें रोकडें : हातावारि "

५६

ऐसें बोलैनि गोपाळें : यादवां करवि पालानविलें

मग देव्हार चौकिये बीजे केलें : उद्धवदेवेंसीं

५७

१४

उद्धवदेवी देवाची वृत्ति जाणितली

तेथ म्हणे उद्धवदेवो^४ : "जि" ! हें आवघेचि वाँओ

देवाचा बोलता भाँओ : कव्हणा वोळखवेना

५८

काईसें ब्राह्मणु ? काईसा शापु ? : हा आवघा तवंचि आटोपु

जवं तुं न करीसि कोपु : या ब्रह्मकुळावरि

५९

तुं द्रष्टि करीसि वांकुडी : तरि येवढीये सृष्टिची होये राखोंडी

तेथ ब्राह्मणाची काइसी प्रैढि : तुजपुढें ?

६०

पुण तुजचि हे ईच्छा जाली : जें येदुवंशवेलिचां मुळीं

घालावी ईगळी : ब्रह्मशापाची

६१

चौतोंडा ब्राह्मणु आला : तो नेणों काई आळोंचुनि गेला

तेहळिचि^{१३} मि^{१४} धाकिनलां : मनामाँजि

६२

१ क. अवघेचि. २क. दाखविजैल. ३ क ग. पालानवीलें ४ ग. देउ

५ ग. जी. ६ क ग. वावो. ७ क ग. भावो. ८ क ग. काइसा.

९ द्रिष्टि. १० ग. राखवंडी. क. राखोंडी. १२क. आळंचुनि.

१३क. तेव्हेळीसीचि. १४ क ग. मी. १५क. माझी.

सं. ... १५३३

ता. ... २५. ७३३

* जेथ काळा वारिजनि दीसवा : तिये गोसांवी कुईस अरीष्ट

ये ब्रह्मसंख्यानिये पठे : उपताप काईसे ?

६३

पुन हें आवघें विचारितां : ऐसें येतें असे माझेया चित्ता

जे गोसांवी निजधामा आतां : बिजे^५ करीति "

६४

१५

उद्धवदेवी जाणितली वृत्ति तीयेचें कार्ये उद्धवदेवाप्रति सांघितलें

तवं म्हणे श्रीचक्रपाणि : " आईकें भक्ताशिरोमणी !

माझि साभिप्राय वाणि^५ तुवां जाणितली

६५

ठाकौनि अंतराळीं : ब्रह्मेनि हेचि विनवणी केली

जे आयूर्ष्य सिमा अतिक्रमिली : मर्त्य लोकिची

६६

तेह्वाळि तयापुढें : मियां^९ दिन्हली सातां दिवसांची गडे

म्हणौनि निजधामा पुढें : जाईजेल आतां

६७

येदुवंशाचेया वेलुवना : जालें ब्रह्मशापाचें पेटवन

म्हणौनि तयांचें पडैल^४ रण : थडिवां प्रभासाचिये

६८

समुद्राचें पाणी : सातवां दीं करील गांव घेणी

मियांविण ये^५ धरणी : काई येकैक होईल

६९

१ ग. काळ. २ क. तिए. ३ ग. ए. ४ क. एतसे. ग. ऐसेंचि एत

५ क. ग. बीजे. ६ ग. आइकडं ७ क. ग. वाणी. ८ ग. आउक्षा

सीमा. क. साउध्याची सीमा. ९ क. क्रमली. ग. अतिक्रमली.

१० क. मीयां ११ क. दीधली. १२ ग. दीसांची. १३ क. ग. फुडें

१४ ग. पडइल. १५ ग. काइ ए. १६ क. काइ एक होइल. ग. एकक होइल.

पुणु हें आवघेंचि पांतां आळीकें : एकाचि वाटतसे भयानक
जे माझेया विरहाग्निची उक : तुं कैसेनि साहासि ? ” ७०

१६

उद्धव देवाची वियोग आवस्ता

- (या बोलाचा वासटु : न साहेचि उद्धवदेवो^४ सुभटु
विचारें घनवटु : पुणु पडिला तो ७१
- तो जैसा करुणारसीं वीराला : किं विरह^५वीषें घारैला
ना तरि सागरीं बुडाला : शोका^६चिये ७२
- किं^७ दुःखेंसीं एकवटला : तो शांत—रसु मुराला
तैसा निचेष्टु जाला : भक्तराजु तो ७३
- तर्या विरह-विषा^८ची उकळी : प्राणार्ते कवळी
जीव ज्योति झिल्ल^९मळी : हृदया आंतु ७४

१ क. पाहातां. ग. २ अळीक. ३ ग. विरहाग्निचीया उका.
४ ग. देउ ५ ग. °वीखें ६ क. चिये. ग. सोखाचीए.
७ ग. कीं. ८ ग. तेया. ९ वरिह वीखांची. १० कग जोति.
११ ग. झालोमीळी. क. झिल्लिमिल्लि.

१७

उद्धवदेवाचा शोक

(१)

उठौनि दडवांदडीं : देवो^१ सर्वांगे झाडी

मग आळींगौनि भुजादंडीं : बैसविला तो

७५

उघडौनि डोळे : उद्धवदेवो बोले

“ हें कां हो जी ! उसासिलें : हाथिऐरेंत्रिणें ?

७६

काई माझे घेतलें विहूं^५ : कां बोलु बोलिला निष्ठुरु ?

कां हो जी ! सांडित असा पुढारू : सन्निधानाचा ?

७७

पुडुतीं लागौनि श्रीचरणा : ऐसेंचि आलें देवाचेया मना

तरि आधीं आंगवना : मातें पाठवावें

७८

देवकिया मूर्ति—चंद्रासत्रें : मांझि प्राण—चंद्रिका स्त्रवे

ऐसें गोसांवीं करावें : आपुले पन

७९

तुझेया सन्निधानाचें चांदिनें : माझेया जिर्व-चकोरांसि नंन्हें पारणें

तारि सभावीं होईल मेळ्ळवनें : या कळेवरासि :

८०

माझा पढियाओ : गोसावीं बोलती तो अवघाचि वावो

यज्हवीं एकलेयां जावों : केवि आवडत असे ?

८१

१ ग. दे० २ ग. आळींगुनि. ३ ग. यरें ४ ग. काइ
 ५ ग. वीहूं. ६ क. बोलिलासि. ७ ग. बोलिति. ७ ग. क. माझी
 ८ क. ग. जीव ९ ग. न्हवे. १० क. ग. मेळ्वनें. ११ क. यावी.
 १२ ग. यां०. १३ ग. वा०. १३ ग. जा०.

मज भक्तिचा वाजु : वरि तुं आत्मा निजु

तरि तुझेया विरहाग्निची आकाळ वाजु : मी कैसेनि साहिन ८२

मज किंहुं तुझाचि वीनटु : म्हणौनि पातला हा सेवटु

परि तुझेनि विरहे हृदयस्फोटु : कवण नव्हे ?

८३

(२)

आजि धर्मा आयुष्य पुरलें : विवेकाचें भांडार फुटलें

जिह्वार मोडलें : वैराग्याचें

८४

तुवां जगदेश्वरेंवाण : सकळ कळां जाली नागवण

ब्रह्मविद्येचें अहेव—कांकण : आजि फुटलें

८५

आतां वेदां निढाळ : पुराणाचें सरलें डंबाळ

योगशास्त्रां जालें निम्हाळ : श्रीकृष्णराया तुवांविन

८६

उपनीषदां उन्हाळा जाला : वेदां आकाळ मृत्यु घडला

भक्तिची जिवनकळा : आजि गेली

८७

मुक्तिचा ठेवा हारतला : विज्ञानाचा मट्टे फुटला

आधारस्तंभु मोडला : शांतिचा पै

८८

- १ ग. भक्तीचा. २ ग. विरहाग्निची. ३ ग. कीहुं ४ क. कवणा.
 ग. कवणासि न्व्हे. ५ ग. धर्माचें. ६ जगदाश्वरें ७ ग. ऐहव.
 ८ क. ग. तुआंवाण. ९ क. निषेदा. ग. नीखदां.
 १० ग. भगतिची. ११ ग. मुगुतिचा. १२ क. हारपला.
 १३ क. ग. मट्टे.

- विश्वाचें अत्मधन गेलें : देवांचें प्राण—दुर्ग पडिलें
सेजार आहाळलें : दिव्य भोगांचें ८९
- सर्व सुखाची साईली मोडली : आनंदाची खुलौरी हारतली
सर्वधुर विघडिली : परब्रह्माची ९०
- मोक्षाचा बाह्यो गेला : त्यागा जगबोळुं जाला
सर्वस्वें नागवला : मर्त्य लोका हा ९१
- आतां वेल्हाळ वेधवंती : जाली रीतहोती
स्वयंप्रकाशाची दीप्ति^१ : आजि मावळली ९२
- आजि^२ कैवल्य—रत्न विरालें : योगी^३ हृदय भेदलें
सर्वस्व गेलें : भक्तजनाचें ९३
- आतां धैर्याचा समुद्र शोखला^४ : तेजाचा वडवानळु विज्ञाला
माहा^५मेरू लोटला : महिमेचा पै ९४
- तुवां^६ विण^७ श्रीरंगा : विजयश्री गेली भंगा
सत्वाची गगनगंगा : आजि आटली ९५
- सौभाग्यदेवता खोमली : येदुवंश^८ वेलि तुटली
चैतन्यकळा गेली : लोकत्रयाची ९६

१ क. खलौरि. ग. खलुरी. २ क. स्वयंधुर विघडली.
ग. सबंधुर. ३ क. बाहीया. ४ क. नोळ. ५ क. ग. वेधवंती.
६ क. रितहस्ती. ७ ग. दीप्ति. ८ क. मावळली. ९ ग. वीरालें.
१० क. योगिये हृदय. ११ ग. सोकला. १२ क. ग. तेजाचा.
१३ क. 'महा'. १४ क. ग. तुआं. १५ ग. विण १६ ग. यदु.

- कीर्ती वैधव्य आलें : ऐश्वर्या उठखळें जालें
 तारुं बुडालें : गुण-रत्नांचें १७
- सौंदर्य शिळावळें : औदार्य स्तवळें
 पडप गेलें : वीरश्रियेचें^३ १८
- कामतत्व निमालें : संगीतें सुख बुडालें
 निर्यास गेलें : रसरायाचें १९
- प्रताप-सूर्य मावळला : दैव-दृमु वनवला
 विसावा मोडला : साधु जनांचा १००
- ऋषीं^८ जोहर जालें : योगियांचें जिह्वार कडाडिलें
 अर्चिंते जगजुग पाडिलें : सनकादिकांवारि १०१
- आतां माहोमोहाचां काळवखां : पडिलेयां जिवां^{१२} अधोमुखां
 ज्ञानचंद्रीची रेखा : सर्वज्ञा ! कवण दाविलें^३ ? १०२
- सांडुनि जिं^४ - व्यापाराचें सुख : आतां मुक्तिचें^५ कापाडिक
 तुं सांतव^६ राओ वांचौनि आणिक : कवण राखैल ? १०३

१ क. उटकळें. ग. उठकळें. २ ग. सीळावळें. ३ क.ग. श्रियेचें
 ४ क. ग. संगित. ५ ग. नीर्यास. ६ क. प्रतापाचा सूर्या.
 ७ ग. वीसावा. ८ ग. रिखीं जोहर ९ क. यज्ञाचे. १० क. ग.
 ११ क. महा. १२ ग. जवां. १३ क. ग. दावाल.
 १४ क. जीव. १५ क. मुक्तीचें ग. मुगतिचें. १६ क. सांतवां
 रावो. ग. सांतव राउवांचुनि.

- संसारचेया डोहांतु^१ : उफाडे थावों^२ असे जावों पांतु
 तया जिवजातासि हातु : कवण देईल ? १०४
- विचार-दुर्गाचेया मढा : पडिले कामक्रोधाचा वेढा
 तुवां विन योगियां उवेढा : कवण करील ? १०५
- आत्मगंगेचां पाणियेडां : थोकला अज्ञान-सीहांचा दडा
 आतां कृपेचा कुण्हाडा : घेउनि कवण मारिले ? १०६
- जंबु-दीपिचां आखरीं : अधर्मु करील गाव घेरी
 आतां धर्माचां आभारीं : येदुराया ! कवण काशिल ? १०७
- कवणांचां आभारीं : हे घातली भुतधात्री
 कां हो जि^४ ! संसार केला भारी : साधु जनासि ? १०८
- कळियुगांचां तीवटना : कां हा धर्मु बैसविले कारीसवाना ?
 आचाराचा उगाणा : जि^४ ! कवणा दीधला ? १०९
- पांशांडाचां खळाळीं : कैसेनि सत्याची डोनि^६ मोकलीली ?
 कां पाठि दीधली : जि ! विरश्रीयेसि ? ११०

१ क. ग. डोहा आंतु. २ क. उपड धावीं असें ग. उपड धावीं असें जावों पाहातु. ३ क. ग. जीव. ४ ग. चीया. ५ क. ग. पडिलेयां. ६ ग. यडां. ७ क. ग. मारील. ८ क. ग. दीपाचां. ९ क. करिल. १० क. ग. भारीं. ११ ग. यदुं. १२ ग. काशील. १३ ग. भूत. १४ क. ग. जी. १५ क. योगाचां. १६ ग. वीला. १७ क. पाखां. ग. पाखं. १८ क. डोनी.

कां करुणा कोळि हॅली : विजयेंश्री. निवटिली^३
कां लस्मि उसासिली : येदुराय ! तुवां ? १११

(३)

तळहाताची साईली : देवें येदुवंशलते केली
ते कांहो जि ! खळिये बैसविली : ब्रह्मशापाचिये ? ११२

तुवां सीहांसनीं स्छापिला : तो उग्रसेनु कवणा निरोविलां ?
वसुदेवाची जिवर्नकळा : घेउनि कां जात ? ११३

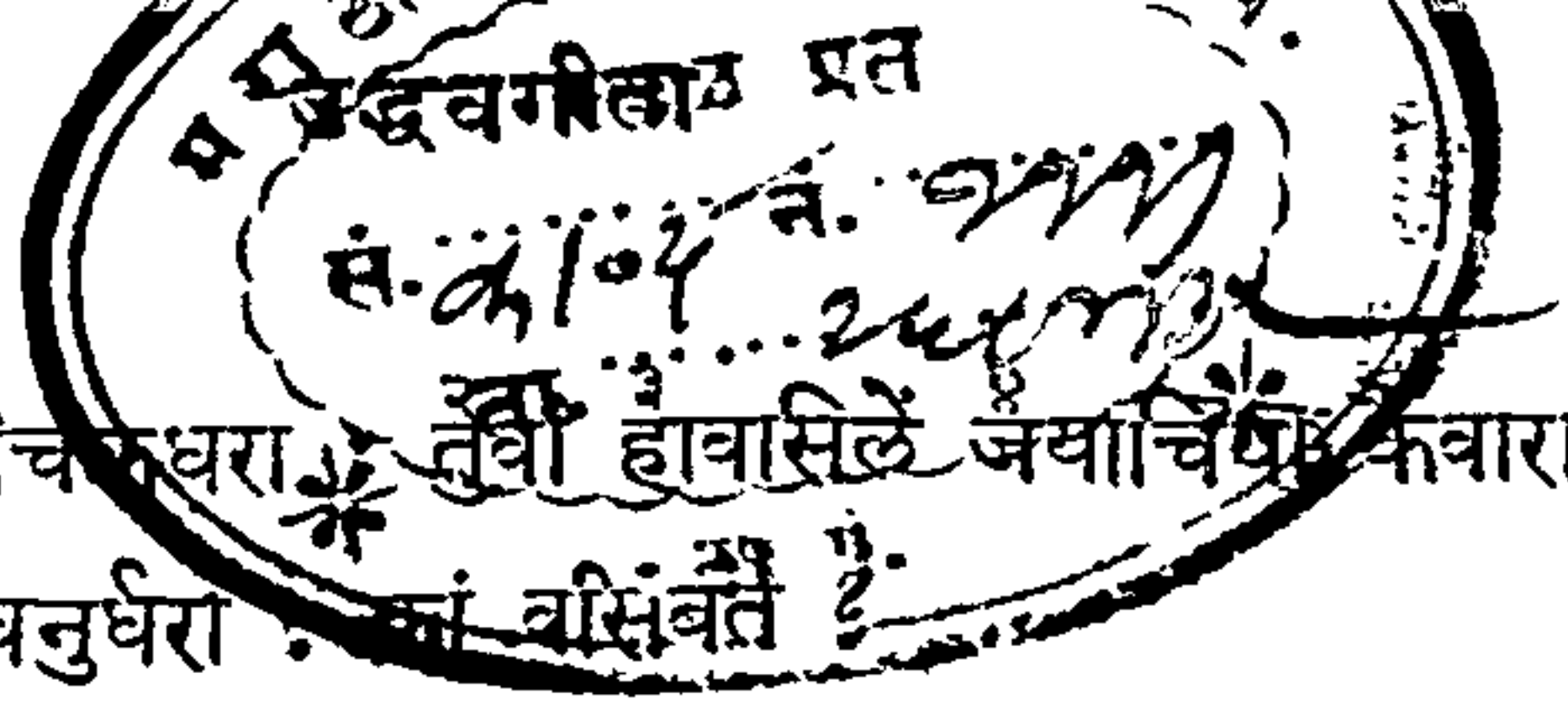
कटकटा ! धात्रिया ! : काई केलें या देवकिया ?
कां कुसि उसासुनियां : नेवविलें कैवल्य रत्न ? ११४

आतां नंदादिकांचें सरलें : येशोदेचें प्राणलींग फुटलें
वेसन-सागरिचें प्रह्वाण बुडालें : पांडवांचें ११५

तीये^{११} कुंतिये^{१२} उपनलें : पुणु पांचै तुझां उंसंगां सुदले
तैयां पांडवांचें आभारण घातलें : कवणा सांघै ? ११६

तया धर्माचा अडलां : तुं चींतिला पावसि स्वामि ! सळा
तारि कांहो जि ! आबोला : तेणेंसी घेत असा ? ११७

१ ग. हालि. २ क. ग. श्री. ३ ग. नीवटीली. क. नीवटली.
४ क. ग. कक्ष्मी. ५ क. सिहा. ६ ग. कवणासि. ७ ग. नीरो.
८ ग. जीवन. ९ क. जाता. ग. जातासि. १० क. ग. धात्रया.
११ कग. ते. १२ क. कुंतीए. ग. कौंतिय. १३ कग. उसंगां.
१४ ग. सूदले. १५ क. ग. तेया. १६ क. स्वामी. ग. श्वामी.

पैजा सांडुनि श्रीचक्रधरा^१ तुवा^२ हावासिलें जेयाचि^३ कवारा
तया पार्था धनुर्धरा : कां विसंबतें ? ११८

अनेगीं संकटीं : देवो दृपदिये करीति घरटी

तरि तीयेचेया प्राणाची नाटि^४ : कवणा दीधली ? ११९

कुंतियेचा वनवासु : गोसांवियां होय असोसु

तरि तीयेचेया जिविताचा मोसु : घेउनि कैसेन जात ? १२०

आहो जि^५ ! अवधारा : कुंतिये कैसे जालेति लोभापरा ?

जे विरहाग्निचें पांचवनें चीर : नेसों देत^६ असा ! १२१

(४)

काई घेतलें वोखटें ? : कां हें विश्व केलें हींपुटें ?

जिवोद्धरणाचे पाटे फुटे : जि^७ ! कवणा दीधले ? १२२

कवण हो जि^८ ! आणिकु : केला ज्ञानसत्रिचा^९ चाळकु ?

मुक्ती साम्राजां सेश चौकु : कवणा भरीला ? १२३

विज्ञान घनी आनंदीं : देवें कवणु केला तळपदी ?

वेधवंतियेची सुदली मुदी : कवणाचां हातीं ? १२४

१ क. सांडौनि. २ क. ग. तुआं. ३ क. ग. हातवसीलें.

४ ग. जेयाचेया. ५ क. विसंभता. ग. वीसंबता. ६ ग. नाठी.

७ ग क. होए. ८ क. ग. जीविं. ९ क. ग. जाता. १० क. ग. जी.

११. क. ग. जालेति. १२ ग. देतसा १३ क. ज्ञानछत्रिचा.

१४ ग. सामराजां सेश. क. सामग्री सेश. १५ क. कवण भरिल.

१६ क. वेधवंतिची. ग. वेधवंतीएची.

- कवणा हो जी ! अवधार : दिधले षड्गुणांचे कुल्हार ?
 ब्रह्मसुखाचे मळय पांचौर : जि^२ ! कवणा वेचिले ? १२५
- आठे माहा सीद्धी : के बैसविलिया कृपानिधी ! ?
 कवणु केला वीधि : या विज्ञानासि ? १२६
- सांघा स्वामी ! कवणाचिये : हे भक्ति सुदलि उंसंगिये ?
 मर्त्यलोकीं सुनिये : ब्रह्मविद्या कां सांडिली ? १२७
- संसाराचा प्रजनी : तुं सांडुनि जात प्रभु श्रीचक्रपाणि !
 तरि जिवांतें ये धरणी : जि ! कवणा निरोविले ? १२८
- शिव ! शिव !! जगदीश्वरा ! : काई केले या चराचरा
 जिवांचे जिह्वार : कां वा ! मोदिले^८ ? १२९

(५)

- आतां कवणाचीये सेजे : फुलांचे अरल धालिजे ?
 कवणा कापुंरु वळंगविजे : येदुराया ! तुवां विन ? १३०
- सारिचां खेळना : आतां आनंदु कवण सारिल रवना ?
 कवणांतें मागावा जिना^६ : ब्रह्मसुखाचा ? १३१

१ ग. षड्गुणांचे. २ क. ग. जी. ३ ग. उंसंगीए. ४. क. परजनीं. ५ क. जाता. ६ क. ग. जीवांचे, ७ ग. जीह्वार. ८ क. कां मोडीले. ९ क. ग. चिये. १० क. घालिजे. ११ क. ग. कापुर. १२ ग. वीजे. १३ क. ग. सारिचां. १४ ग. कवणु. १५ क. सारिल. १६ ग. जीना.

ब्रह्मादिकांचिया वारिपडी : बखलुनि कर्वणाचें ताट काढीं ?

कवणाचीं आंगसीकें वेढीं : येदुराया ! तुवां विण ? १३२

आतां मज : कवण वाईल मंत्रिपणाचें भोज ?

तुं सांडिते येदुराज : महीतळ हें १३३

निऱ्हां दासु : होतसे^४ भारिवसुं

मज तुंचि एक साचासु : श्रीचक्रधरा ! पै १३४

(६)

हरी ! हरी !! देवा ! : काइ कीजे या वज्रकठिणा जिवां ?

कां विरहाग्निचा वनवा : आझुई राखवंडी न्हवे ? १३५

काई मियां^९ केलें : कां दुःखार्णवीं लोटिलें^{१०} ?

कां एकलेयां जि^{११} ! मातें सांडिलें : कारणें वीन ? १३६

(७)

माझेनि हातेविण : देवो^{१२} न करीति आरोगण

तें कां विसरुंलेति आपुलेंपण : प्रभु एके वेळें ? १३७

१ ग. कोणाचें. २ क. सांडांतु. ३ क. निरां. ग. नीन्हा.

४ क.ग. होत असे. ५ ग.भारीवासू. ६ क. साहावासु ग. सावासु.

७ क. ग. जीवा. ८ ग न्हवे. ९ क. मीयां. ग. मीआं.

१० ग. लोटीलें. ११क. ग. नी. १२ग. देओ. १३ क. करिति.

१४ ग. धीसं

मी नेदीं फोडी : तारे गोसावीं नेधति वीडी

तया लोभा खोडि^२ : कां वेगांचि लाविली^३ ? १३८

माते गोकुळां पाठविलें : तें^४ गोसावीं मादने वजिले

तें स्नेह स्वामी ! कां वीटलें : कारणें वणि ? १३९

मी^५ उखेडीं जाये अळग : तारे मागां नाहीं श्रृंगार वोळग

ते आवडि उरंग^६ : आतां जाली : १४०

मज आंगसेत्रे नाहिं पवाडु : तारे त्यागा भोगा होए अपवाडु

तो अनुरागु कां जाला कडु : आतां जीवित-नाथा ! १४१

(८)

प्रेम देतां वेळीं : मासीं सन्निधानाची भाष केली

ते कां हो जी ! सांडिली : वेळु न लगतां ? १४२

आतां देवो काई विसरले राणेपणें : येह्वीं तेंचि हें जालें बोलणें

जें मियां^{११} प्राणा देयावें^{१२} मेळवणें : तुझां विरहीं १४३

देवेसीं जालेयां वीतुटि : आपणेयां नाणावी जीविताची कुटि

ऐसाचि निरोपु सेवटीं : गोसावीं दीधला १४४

१ क. नेधति, २ क. खोडी, ३ ग. लावीली, ४ क. तौषि.

५ क. मि. ६ क. उखरडी, ७ क. ग. कां. उरंग, ८ क. अवाडु.

ग. अवीडु, ९ ग. जीवित, १० क. ग. एह्वीं.

११ क. ग. मियां, १२ क. द्यावें.

- तारि तो पुढारू आठवावा : आतां साचु करवा
मज उधारू न घलावा : सन्निधानाचा १४५
- तुं सांडित करुणाकरू : तरि दुखें दाटें असे गहरू
सांघा जि^३ ! माझा आभारू : कत्रणा घातला ? १४६

(९)

- कां आझुई हृदय न फुटे : प्राण-तंतु न तुटे ?
चोळाखा न फुटे : या कळेवराचा १४७
- षट्कुं-चक्रांची उत्तरंडी : आझुई कां न गडबडी ?
मेरु शिखर केवि न फोडी : ईडा पींगळाते ? १४८
- ब्रह्मरंध्राचां संपुटीं : आझुई कां वज्राग्नि नुठी ?
कां न जळे कोठी : यां इंद्रियांची ? १४९
- तो मृत्यु काई जाला ? : कां मातें वीसरला ?
किं हाथिएरू मोडला : अंतकाचा ? १५०
- किं काळाची देशवंही : वाचितां माझें नांव नाही ?
किं पंचत्व पावला तोही : तुझेनि विरहे ? १५१

१ क.ग. करावा. २ क.ग.दाटत ३ क.ग. हो जा. ४ क. खडु.
ग. खडु. ५ ग. उतुरूडी, ६ क. ग. मेरुशीखरं. ७ ग.हाथियारू.
८ ग.कीं. ९ क.काळाचीये, १० क. ग. देस. ११ क.ग नावं.
१२ कं. ग. पातला.

तुं जि^१ ! नससि गोसार्वी^२ : तारि मी आपणपे मीरवीं
 हेचि मज बरवी : काई श्लाघ्यता ? १५२

शयनासनभोजनि^३ : तुते परमात्मेयांते सांडुनि
 आम्ही भक्त राहो कैसेनि : सांघे चैतन्य-नाथा ! ” ? १५३

१८

श्रीकृष्ण चक्रवर्ती भणितले ‘ उद्धवदेवा ! शोख नको करूं.
 माझा प्रवृत्ति-विशेष वोळगें. तुज माझा वीयोग नाही.
 संसारादीकांसि कां भीतोसि ’

तवं म्हणे यादव-तिल्लकुं^४ : “ उद्धवदेवा ! न करीं शोकु
 माझा प्रवृत्ति-विशेषु : तुवां वोळगावा १५४

तुज वियोगु नाही मासीं^५ : मीं सर्व भुतीं असें अहर्नीसीं
 वरि देह ते तुं न्होसि : तारि मीरवावे ते^६ कवणे ? १५५

कां भिते^७ या संसारा ? : कां घेत अविद्येचा दरारा ?
 भोजिये मायाशक्तिचा^८ घायवारा : काई न साहावे तुज ? ” १५६

१ क. ग. जी नससी. २ ग. श्लाघ्यता. ३ क. ग. भोजनीं.
 ४ ग. भगत. ५ क. ग. टीळकु. ६ क. मजघीं. ७ क. मिं
 ८ ग. न्हवसी. ९ क. ग. * १० ग. भीत. ११ ग. माझीये.
 १२ ग. शक्तीचा १३ क. ग. नेटी.

६९

येथें उद्धव देवाचें धाकडपण सांगितलें, अरिवर्ग जिंतेन
या विषयीं.

- तव म्हणे भक्त-जैगजेठि : “ जि^२ । तुझिये^३ मुगुटीचिया बाटी
मीं हेळसिया उपटीं : शोकजाळ हें १५७
- तुझी माळ घालीं गळां : तारि माहा-मोहाते बांधें दळे^४
भुं-गोळकाचां खळां : लोळवीं संसारू हा १५८
- अनुलेपनाचिया भूअरी : मीं अहंकाराते घोनारीं
घाओ हाणौनि उतरिं दांतिरी : ए अविद्येची १५९
- तुझी आंगसीके वेढिं : तारि कामक्रोधाची खालि कांढिं
दाढा उपडीं : मदमछराचिया १६०
- लें देवके^{१ ३} लेणें : तारि विषयांचें गिरिदुर्ग जिणें
उठवीं मान वळणें : इंद्रियांचीं^{१ ४} १६१ .
- जी ! मी तुझा ताटकाढा : म्हणौनि वीध्न^५ जात पाउडां
मीं पाचारूनि जीणें फुडां : तुझिया^६ मायाशक्तिते १६२

१ क. ग. जेठी. २ क. जां. ३ क. तुझेया. ग. तुझीए.
४ क. मो हेळस्या. ५ ग. दळां. ६ क. ग. ७ श. तुझेया
अनुलेपनाचीया भुअरीं. ८ श. घाया. ९ गश. आंगसीकीं
१० शकग. खाल. ११ शक. काढी. १२ गश. मत्सराचीयां.
१३ ग. देविकी. श. देविकें. १४ श. यां. १५ कग. विघ्न.
१६ कः जाति. ग. जात. श. जातसे. १७ गश. तुझीये.

- मी प्रेमें धाकडु : म्हणौनि मज नाहीं कव्हणांचा पाडु
मी नव्हें सचाडु : तुझेया ब्रह्मपदालागि १६३
- जिणौनि मनातें : जे वळघले ज्ञानाचिया वतें^२
ते टाकितु ब्रह्मपदातें : संतें संन्यासिये १६४
- आम्ही पुण ए भुमिरंगी : भवतें असों ये कर्म-मार्गी
तज्हीं प्रेमाचाँ कडलगी : टाकुनि कैवल्य-दुर्ग १६५
- भक्तांचिया मीळनीं : होइल तुझिये कथेची दीवेलानि
तारे सभावीं फीटैल मेह्वनी : अज्ञान-तमाची १६६
- म्हणौनि मायाशक्ति कीखूं नांगवे : परि हे वीरह^३वेथा न साहावे
तारे आतां काई करावें ? : तें गोसांवी सांघतु ” १६७

२०

सन्निधान स्थीति पुरुष, तथा असन्निधान जालेयां तेषोचि
धर्मे वर्तावें, भणौनि येथ पुरुष संयोग वियोगाचे जन्म-
जीवीताचे पुरुष सांघितलें: आन संपताही पुरुष उपसंहारीं
जाणावें हें असान्निधान अस्तीपरी.

- तवं कैवल्यनार्थे म्हणितलें : “ तुवां प्रेमांचेनि वळें
मायाचक्र जितलें : हें फुडें कीखूं ” १६८

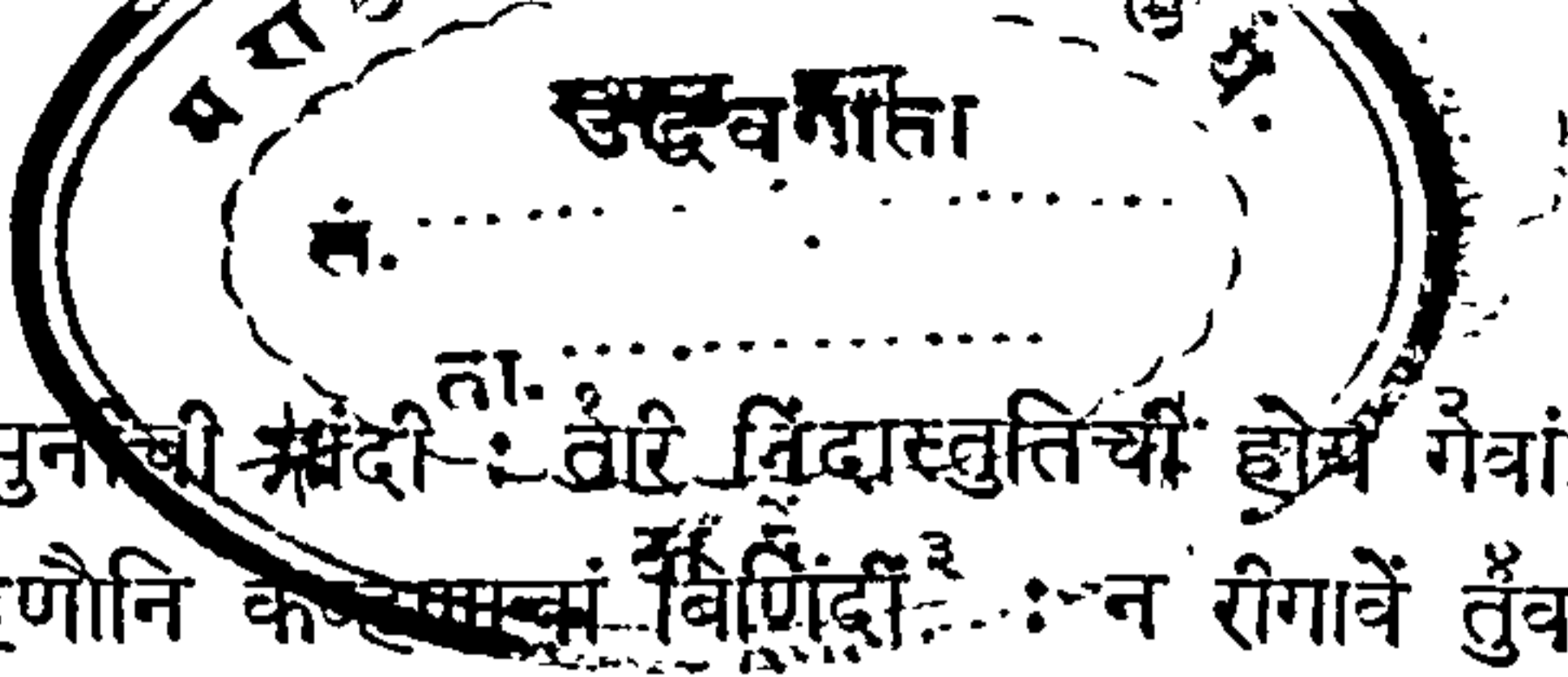
१ कग.चीए. २ कश. वतेंतें. ३ कग. शांत. ४ कश संन्यासी.
५ ग. भूमीं. श. भवरंगी. ६ श. भवतसों. ७ कगश. प्रेमाचां.
८ ग. कडेलगीं.श.कडिलगीं. ९ क टाकौनि. १० कगश.मेह्वनी.
११ गश. नागवे. १२ श. वीरह अवस्था. १३ श. गोसांवी.
१४ क. प्रमयांचेनि. १५ श. किरु नव्हे.

- तन्हीं आपुलिया प्रवृत्ती : तुज सांघैन वियोगिची स्थीति
 तें आईक भक्तचैक्रवर्ती ! : अवधान देउनि १६९
- माझेया विरहाग्निचेनि पुटें : जिवाचें भांगार आटे
 तारि मुक्तिचा मोळा उमटे : अंतरात्मेयांसि १७०
- कळेवराचिया कावलासाठीं : लाहिजे कैवल्याची सोनेवाटी
 तारि विरहवेथेचां हाटीं : पालटु किजे १७१
- पुण माझेनि विरहविखें : न जळे शरिराचें चोळाखें
 तन्हीं अवस्थेचेनि कडलेखें : वरील दी १२ लोटावे १७२
- जैसी अवस्थाभरे विरहीणी : कारितां न मनीं धावनी
 नेणे चंद्रकीरणी : बोलहावितां १७३
- तैसे माझेनि वीरहज्वरें : नावडे भोगाचें साबरें
 रसभावाचेनि तुषारें : मुसावे तो १७४
- तया १५ वीषये—सुख तीडिकाय : स्वर्गसुख चुडुफाय
 ब्रह्मादि सुखें कोमाये : ज्ञानियां तो १७५
- तया आनंदाचें आरोचक : शांभव वेधांची कुळिक
 शीशीं बेसे पीक : पुण्यफळांचें १७६

१ श. लेया. २ गश. आइकै. ३ श. भगत-जगजेठी. ४ क. माझेनि.
 ५ कगश. चेया. ६ श. बोनेवाटी. ७ क. जरि. ८ श. वीरह
 अवस्थेचां. ९ कगश. कीजे. १० कगश. शरीं. ११ श. कडीलेखें.
 १२ क. दीस. १३ श. चैन. १४ गश. तुखारें. १५ श. वीखं.
 १६ गश. तेया. १७ श. वेदांचें. १८ ग. फळाची.

- म्हणौनि माझेया वीरहव्यथा : तुज सुख वार्हीं सर्वथा
तारि वियोगिची अवस्था : आतां आईक तुं १७७
- जैसी सैया पाळितां : आणिकेसीं न रमे कांता
तैसी होआवी अनन्यता : माझां वियोगीं १७८
- मियां विण महितेळीं : एकत्र नसावें, कव्हणी काळीं
जग अधर्माचां जाळीं : कैवळील हें १७९
- विषयांचेया पांयारवां : सवें लागे शृंगाराचा सडिवा
तो प्रदेशु वर्जावा : अमंगळु तुवां १८०
- जेथ मदनाचां बाणीं : घायवटे तरुणी
तिये^७ नगर-पुर-पाटणीं : वासु न करावा १८१
- वीर्षयांचिया उलींगवाडी : वीकार वीचारातें आझोडी
म्हणौनि नसावें अर्धघडीं : भोगु वनांतु १८२
- असावें गिरी-कपाटीं : शिळातळीं वाळुवंटीं
झाडाचां तळवटीं : बहुत करुनि १८३
- सत्वाचेनि वोलांस^{१ २} : बोधतरु वेल्हावतु दीसे
तेणें तेणें प्रदेशें : असावें वितरांगीं १८४

१ गश. सैया. क. शय्या. २ कगश. महीं ३ ग कवळिलें.
४ गश. पाइरवां. ५ श. सवै. ६ श. श्रींघां. ७ श. तथा.
८ क. विखं. ग. विषं. ९ कश. विकार. १० कश. भोग भुवनांतु.
११ श. नातरि झाडांचा. १२ कश. वेल्हासें. १३ ग वेल्हां.
१४ क. वीतं.

मीळे मुनची मंदी : तारे निंदास्तुतिची होय गवांदि
 म्हणौनि कळहासुवां विणिंदी : न रीगावें तुंवां १८५

बहुतांचा मेळावा : एकमेकेसीं उपजे हेवा
 मग कळहाग्निचा वणवा : उठी येके वेळ १८६

दुजेयाचां संगीं : पडे स्नेहाची वज्रांगी
 गोष्टिं मातु करी वाउगी : वेळु फेडावेया १८७

पैशुन्याचेनि रंगें : धुनि सर्वांगें
 पुण्यातें म्हणे उगें : नावेक वेज्हीं १८८

संग-तरुचेनि आधारें : येवढि^२ संसार-वेलि पसरे
 म्हणौनि त्यागाचेनि कुठारें : तोडावा संगुं^१-दसु १८९

झोंबौनि वै(रा)ग्याचा कडा : टाकी ज्ञान-दुर्गाचा हुडा
 तोहि पडे आंतुं^२ संसाराचेया अगडा : संगुं^३स्तव १९०

धाडुनि विवेकाचें उपलार्णें : उठवावें आळींबनाचें ठणें
 मग एकाकी वीचरावें तेणें : महिमंडळीं १९१

विरालीं कुंचिलें : पांगुरावीं वल्कलें
 अथवा झळाळेचीं पातळें : दीगांबरें^{१६} १९२

१ ग. तेथें २ गश. गवांदी. ३ गश. वीणदी. ४ गश. तुआं.
 ५ श. एकमेकां. ६ श. काशीचा. ७ श. एके. ८ श. गोठि.
 ९ श. वया. १० ग. एषडी ११ ग. संगं. १२ गश.*
 १३ ग. आंतुं. १४ ग. कुचलें. १५ श. झळाळींतें. १६ गश. दिगंबरें.

- भूमंडळाचिए सेजे : लाहानवतियेचें अरळें घालिजे
तेथ शयन कीजे : दमनशिळें १९३
- रसाचें मुळपीठें : इंद्रियांची उत्तरवेंठें
ते जिणावें धुळिकोठें : रसनेचें पै^७ १९४
- जिह्वेचिये^९ चोरवटे : अवघडे दोणिचि बोटें
तेथ माधुर्याचीं दांगटें : आंझोडिति धैर्यातें १९५
- म्हणौनि उधवदेवा ! : सांडावा रसनेचा थडिवा
मग न करी नागोवा : रसना डोंडु^{१२} हा १९६
- निराहारतेचिया^३ वाजौठी : जंव जंव इंद्रियांतें दळवटी
तंव तंव डांडाति उठी : रसना—^६लांसि १९७
- विचारांचेनि फरसें : ^{१७}जीव्हेचें सावज उसासे
तारि प्रबोधरत्न अनायासें : हार्तां चढे १९८
- सीरौनि^{१९} सयमांचां दांडीं : हे रसना घालिजे बांधौडि
तारि चोरोकुळ होये देशधडी : इंद्रियांचें १९९

१ ग. अरळ. २ गश. 'सीळें. ३ श. पिठ. ४ श. इंद्रिं
५ गश. उत्तर. ६ श. धुलकोठ. ग. 'कोट. ७ गश. *
८ ग. जिभेचीये ९ गश. 'वाटे. १० श. आझुडीति.
११ गश. रस. १२ ग. दोंडु १३ श. निराहारतेचीया. ग. 'ची.
१४ गश. टी. १५ गश. घायवटी. १६ गश. लाहांसि हे.
१७ ग. जिभेचें. १८ गश. हाथा. १९ ग. सीरनि.
२० ग. चोरं.

- म्हणौनि वीचाराचीये कडाडी : घालुनि वैराग्याची उडी
करावी कोरडी : या कळेवराची २००
- आईकें भक्तराया ! : ऐसेनि^१ संयेमें असे^२ योगीया
तयाची सर्वसाया : सांघैन तुज २०१
- आहाराचेनि संकटें : पाठि पोट येकेंवटे
वारि शिराजाळ उमटे : वाणेलग २०२
- जठराग्निचां उबाळां : उकडे मेदमासांचा गोळा
ठावों न लगे डोळां . खोलपणें २०३
- अस्ति यंत्र कीडिकीडी^९ : संधि कळासु कडकडी
चालतां गडबडी : चरणद्वय २०४
- काढति भुजायुगुळें : जिरति कपोळें
सर्वांगें होति निबळें^{१०} : विकळपणें २०५
- तया प्रेतसायाचा पाखालु : रंकपणाचा उजालु
तो दिसे विकरालु : निहाळितां^{१२} २ २०६
- तया मरणेंसीं धरणें : ^{१३}दुखेंसीं साजणें
तो देयावेया उठां मेळ्हुवने : या कळेवरासि २०७

१ श. ऐसेन. २ ग. असे तो. ३ ग. सर्वं श. संसाया.
४ गश. यकं. ५ िञ्जिचा. ६ गश. थाउ. ७ श. लभे.
८ ग. अस्थि. ९ श कीडं. १० गश. वीकळें.
११ गश. निबळं १२ गश. नीहां. १३ ग. कीं दुखेसीं.
१४ गश. मेळवणें.

तया विरक्तिचे ^१ डोहोळे : माहातापाचे सोहोळे	
म्हणौनि तुंवांहि दंमनशिळें : तैसेयांचि होआवें	२०८
इंद्रियांचां चाकवरां : झणें भवसि गरगरां	
विकल्पाचा प्रळयवारा : आपण्यां लागों नेदीं	२०९
परमौणुचिये भुमिके : जेंतुलें दृश्यजात फांके	
तेतुलें जाण लटिकें : मायामय	२१०
'आत्म-लोहाचां दर्पणी : करावी ईश्वरध्यानाची रजनी	
मग गर्भी वेधैल निर्वाणी : ब्रह्मरसें।	२११
शमदमाचा करुनि मेळावा : इंद्रियांचा विडगौ जिणावा	
मग ब्रह्मसाक्षात्कारीं रीगावां : तुज मी करीन	२१२
तेथ होसि आरूढु : तारी जिणौनि विघ्नाचा अगडु	
कैवल्याचां सेजारीं पडुडु : होईल तुज "	२१३

१ गश. विरगतीचे. २ श. डोहोळे. ३ श. सोहोळे. ४ श. ही.
 ५ गश. 'सीळे. ६ ग. तैसे'. ७ गश. चाकोरा. ८ ग. वीक'.
 ९ ग. णेया. श. नेया. १० गश. नेदीं. ११ गश. प्रमाणुं.
 १२ श. लटिकें. १३ श. करुनी. १४ गश. विडगौ.
 १५ श. कोरें. १६ गश. वी'. १७ श. आगडु.
 १८ गश. होईल.

२१

तवं उद्धवदेवीं भणितल्ले 'जी ! हा मागिल
आचार सांगितला, तो मज होववेना '

तवं उद्धवदेवो म्हणे : " जी ! माझिये आंगवणे
आचार-दुर्गां उपेणें : होववेना

२१४

कमळ-नळांचिये सांखळे : ऐरावतु कवणा आकळे ?
मुंगिये केवि पोटाळे : महदाकाश ?

२१५

मृणाळ-सुतांचिये वागुरे : प्रळयानिळु कां संवरे ?
दिवाकरू कैसेनि आवरे : छायामंडळासि ?

२१६

मशकाचेनि थारें : माहा मेरू कां लोटे ?
हातोबाँ केवि आटे : अंभोनिधि ?

२१७

तैसें आचार-खर्गांचिये धारे : कैसेनि माझे पाउल थारे ?
म्हणौनि सर्व प्रकारें : नांगवे हें "

२१८

१ गश. 'देओ. २ गश. चीये. ३ गश. 'नीळु.
४ गश. सावरे. ५ श. साया' ६ श. केवि. ७ ग. हाथउबा.
श. हाथोबा. ८ गश. खड्गा', ९ श. नागवे.

२२

या उपर देवे भणितले ' सकळाचा संन्यास
तो जीवेंचि करावा. हा देवाचा कड नव्हे.'

- तवं म्हणे दानवसीरसाट्टु : " उद्धवदेवा ! न संडीं लाट्टु
नावेक घे पां नेट्टु : येणें आचार—विरेसीं^१ २१९
- न जीणे^२ केतकीची कांटी : तारि गाभेवनाचां संपुटीं
मकरंदाची बोनेवटी : भ्रमरु केवि आरोगी ? २२०
- उपवासाचेनि सीणें : जारि चकोरु न बैसे धरणें
तारि चंद्रकरांचें पारणें : केवि होए ? २२१
- क्षिरंसागरीं घरडंहुळि : देवें न करिते बळोवाळि
तारि अमृताची पानकेळि : केवि करिते ? २२२
- तैसें वीरंकिचीये भूर्तावळी : नेदिजे देहदमनाची बळि
तरि केवि आंतुडे रसातळि : कैवल्यनिधान ? २२३
- आतां असो हा प्रसंगु : जालेयां माझा वियोगु
तुवां सकळांचा त्यागु : करावा विशेषतां २२४

१ गश. वीरेसी. २ ग. जीणतां. ३ श. मगरंदाची.
४ ग. खीर. श. क्षीर. ५ गश. डहुळी. ६ श. देओ.
७ गश. वीरगतीं ८ श. भुतां ९ ग. विशेषता.

हैं जाण पां निर्धारें^१ : मियां त्यागांचें केलें एकदरें
टाकावेया चवरें : मुक्ति-दुर्गांचें^४

२२५

अज्ञानावारि करुनि आवेसु : दाखविला ब्रह्मविधेचा मोसु
तो करावा सन्यासु : भलतेर्या परी^६ ”

२२६ /

२३

मग उद्धवदेवीं भणितलें “जी ! अंतर दोष त्याग संन्यास, जीवा
होववेना देवाचीया अनुरागेंवीण आन ईश्वरीचि कृपेवीण. ”

तवं म्हणे भागवत-भुषणु : “ तुं सकळ योगांचा दर्पणु

तुवां त्यागु बोलिला सन्यासलक्षणु : निश्रेयालागि

२२७

तारि त्यागु निव्हां दुआडुं : वरि ईद्रियांचा कैवाडु

तेथ काईसा पाडुं : विषयात्मकाचा !

२२८

त्यागाची धरोपरि^{११} : घरींचि असतां साजिरी

शिव ! शिव ! ! कदनाची विवसी संसारीं : कवणु नेघे ? २२९

जीणवति गजघंटा : सीहेंसीं^{१२} येईजैल^{१३} अवचटा

पारि विषयेत्यागाचिये वाटा : कव्हणा जाववे ना

२३०

१ गश निर्धारें. २ गश. मीया. ३ गश. केलें त्यागाचें.

४ ंचीं. ५ गश. दाखवी. ६ ग. भलेतियां. ७ ग. भक्त

८ गश. तुआं. ९ गश. दुवाडु. १० ग. माझा पाडु.

११ गश धरोफरी. १२ श सिहेंसीं, १३ गश. येईजैल.

- कुळचळचे घांटे : चुरिजति करपुटे
 पारि विषयेवज्र तुटे : ऐसा कव्हणीं देखो^१ नां २३१
- किजैल ईद्रियांचा मारु : प्राणापानाचा समाहारु^४
 पारि फळवासनेचा अंकुरु : कव्हणा खुंडेचि ना २३२
- तुझेया अनुरागाचें वीरठें : जयाचिये हृदये-भूमिके न वढे
 तयासि कहींचि त्यागु न घडे : ऐसी माझी मति २३३
- अविघेचिया वज्रसांखळा : चहुंकडे आळिलां
 वारि ममतेचां खीळां : गाडिलां मीं २३४
- अभिळाषांचा वेढा : पडिला असे गाढा
 मर्दनाचां कुण्डाडां : घायेवटलां असें २३५
- निव्हां दास : लागले स्नेहपाश
 तया काईसी आस : त्यागाची आतां २३६
- निरुपनाचां रंगाचळीं : त्यागाचें आढाळ चालीं
 ऐसा कव्हणीं न देखें भूतळीं : तुं वांचुनि^{१३} २३७
- तुझा कृपाकटाक्षु जोडे सारथी : तै रीगावां होये त्यागपथीं
 कैवल्य-रत्न चढे हातीं : वेळु न लागतां " २३८

१ श. घाटे. २ गश. कव्हणी. ३ ग. देखें. ४ ग. समहारु.
 ५ श. खुडवे. ६ ग. भूमिकेसी. ७ गश. कहींचि.
 ८ गश. तवं माझी. ९ श. आळिला. १० ग. खानां.
 ११ गश. वारि मद. १२ श. मीं. १३ गश. वांचौनि.

२४

तवं सर्वज्ञं भणितलें “ सकळा नीरंधाचा त्याग अपुलीया अंग-
वणा करावा. हा जीवाचा कड. ईश्वर-हेत पाहो नैये. ”

तवं म्हणे नागार्जुनाचा दातारु : “ उद्धवदेवा ! हा संसार

जीणावा दुरंधरु : आपुलिया आंगवणा २३९

रोगिया उपजे पीडा : तारी वैद्या नेदिजे काढा

जैताचिया चाडा : सरवैदेया हातवसुं नैये २४०

रणीं जुझारु घायेवटे : तारी वैणियां न बंधिजाति पाटे

विरहिणी कांतु न भेटे : तारी सखिये उपचारु नाहीं २४१

तैसें आईकें भक्तराजा ! : हें त्यागाचें भोज

तुझीया वारिया मज : नाचो नैये २४२

काहुनि माहा मोहाचा मागु : सांडवी ब्रह्मवीद्येचा लागु

तो सकळांचा त्यागु : तुवांचि करावा २४३

आपुलेनि आंगबळें : रिगौनि त्यागाचें खळें

विचाराचेनि दीर्घलें : खोंचावा संसार-शत्रु २४४

लोक-तत्वाचे पारिखी : लाहुनि तनु मानुखी

ज्ञानाचां लोहनखीं : तोडीति^{११} भवबंधार्ते २४५.

१ श. चेया. २ श. सर्व. ३ ग. नैए. श. नैय. ४ ग. वणेयां.

५ गश. ने भटे. ६ गश. तुझेया. ७ ग. नै ए. ८ गश. तुभांचि.

९ श. दिघळें. १० ग. पारिखी. ११ श. तोडित.

वैराग्याचेनि कुटें : मनुष्य-देहाचा आरिसा उटे	
तारि तेथ ठसा उमटे : इश्वर-तत्वाचा	१४६
सृष्टिचिये टांकसाळे : शारिरांचें मोप पडिलें	
पुण आवघेंचि जालें चोरमोळें : नरदेह वांचौनि	२४७
तें लाहुनि मनुष्य-देहाचें नाणें : ज्ञानाचेनि उदारपणें	
जाणतां दीवळें मेळवणें : या संसारासि	२४८

२५

यदुअवधूताचा संवाद : तेणेंही तैसेंचि केलें

एचि अर्थीं आतां : तुज इतीहासु सांघैन विरक्ता !	
जो ^४ येदु अवधुता : पुर्वीं संवादु जाला	२४९

२६

अवधुताचां ठाईं ज्ञानत्रिक बाणला

तो अवधुतु : मूर्ती तारि शांतु	
पारि काळसि कृतांतुं : होऊनि ठेला	२५०
तो वैराग्याचा कांतिउं ^६ : किं ^७ माहा तपाचा वोतिउं ^९	
किं निवृत्तिचा थळीउं : वोडवला तो	२५१

१ ग. सृष्टीं. २ श. श्रुष्टिं ३ श. वांचुनि. ४ श. मेळवणें. ५ श. जो
पूर्वीं यदु अवधूताः संवादु जाला. ६ श. कृदांतु. ७ ग. कांतीउं
८ ग. कीं. ९ ग. वोतीउं. १० ग. थळीउं.

किं भक्तिचा वाटेकारूँ : ज्ञानाचा निडारू	
नां तारी जगासि पुढारू : मोक्षाचा तो	२५२
तो ^३ वीवेकुं वेठला : किं प्रबोधु बोधला	
नां तारी योगुचि मूर्तीसि आला : अवधुत वेधे ^४	२५३
तो जगा वेगळा : असे योगि लिळा	
विचरे एकला : महि—मंडळीं	२५४

२७

अवधूताची भेट आन रायाचें स्तवन

तो खेळतु मेदिनी : पातला येदुंची राजर्धानि	
तेथ राहिला तपोवनीं : सीद्धनाथीचां	२५५
कव्हणी एकि वेळीं : एदु निगाला विह्यांळी	
तवं देखिला झाडातळिं : अवधुतु तो	२५६
तेथ ^१ चरण नर्मस्करिले : मग रायें पुसिलें	
‘कै जी ! बीजे केले : तुम्हीं या नगरासि ?	२५७
तुम्हां हींढतां ए सृष्टी : ऐसी कवणे पुंरुषेसीं जाली भेटि	
जिया संसाराची दाटि : वंनंविळी एके वेळे ?	२५८

१ श. करूँ. २ श. कीं ज्ञानाचा. ३ श. ना तो. ४ श. विवेकु.
 ५ गश. वेखें. ६ श. लीळा. ७ श. यदुरायाची. ८ ग धनि.
 ध्वनि. ९ श. सीधनाथाचां. १० ग. वीहाळी. श. व्याहाळी.
 ११ श. ते. १२ गश. रीले. १३ ग. पुदुखेंसीं १४ गश वली.

कवणाचा मनोमासा : न धवे अर्थकामाचिया आवीसा	
या धर्माचो प्रसंसा : कवण न करी ?	२५९
तुं आंगवणा पुरता : सकळ कळा जाणता	
ऐसांहि अकर्ता : हें मज नवल पै !	२६०
जड उन्मीत पीसें : खेळत अससि तैसें	
येव्हवीं ज्ञानाचेनि प्रकाशें : देखसि चराचर तुं	२६१
कामलोभाचेनि दावानळें : हें भुतजात वनवलें	
तेथ ज्ञान हर्दी-ओव्हविलें : तुझे आंग	२६२
आत्मेयांचां आळां : विण विषयांचिया बोला	
कैसेनि कोभैला : आनंदु तुज ?	२६३

२८

अवधुत गुरु—ज्ञानपंथें नीरूपण

अर्िकैं उद्धवदेवा ! : एदु पुंसिलें ऐसेयां ^३ सवा	
मग ज्ञानपंथुं बरवा : अवधुतु निरुपिता जाला	२६४
म्हणे राया आइक : मज गुरु असति अनेक	
तेतुलेयां पासौनि एकेक ^५ : मी सीखता जालां	२६५

१ ग. 'चेया. २ गश. धर्माची. ३ श. कवण. ४ ग. हीं.
 ५ गश. उन्मत ६ गश. अससी. ७ श. प्रकासें. ८ श. देखसी.
 ९ श. हर्दी. १० श. बोल्हा. ११ ग. वीखं. १२ श. पुसीलें.
 १३ ग. ऐसीया. १४ ग. 'पंधु. १५ श. एकएक.

२९

चोविस गुरु अनुक्रमे

पृथ्वी पवनु : आकाश जळ हुताशानु	
कुमोद-बंधु भानु : कपोता अजगरु	२६६
सींधु पतंगु मधुकरु : गजु मधुवा कृष्णसारु	
मीनु पींगळा कुरुरु : बाळकु कुमारी	२६७
सेलारा फणिमौळी : उर्णनाभि झीळि ^२	
यां चोविसां गुरुंची वोळि : सांघितली तुज	२६८

३०

जयाचां ठाई जेतुका गुण येचि अर्थि गुरु.

एन्हर्वा जीवां गुरु ज्ञानपथी ईश्वर

यांचें वर्तन : मँज मोक्ष-साधन	
म्हणौनि देउनि अवधान : मि ^५ सीखिलां तें	२६९
येचि अर्थी : मँज गुरु बोलिजती	
येन्हर्वा जीवा गुरु ज्ञानपंथी : ईश्वरु तो	२७०
तरि जें जया जवळें : राया ! मियां जाणितलें	
तेतुलीं सांघिजति स्थळें : विस्तारुनि	२७१

१ गश. बाळ. २ गश. झीली. ३ श. चौविसां ४ गश. तें मज.
 ५ गश. मीं. ६ श. सीखलां. ७ ग. हे मज. ८ श. बोलीं.
 ९ ग. इश्वरुचि. १० श. सांघिजति.

कथेचेनि अनुसंधाने : सांघिजतिल चोविसै आख्याने
जेहीं रसकेळि खेळति मने : कळाविदांचीं २७२

३१

[१] पृथ्वी गुरु. धैर्ये न संडावे यदर्था

परिहसै भूपाळा ! : मि^२ क्षेमेचा निर्वाळा
आदरे सिखलां : विश्वभरे पासौनि २७३

सर्वांगे विदारिति भूते : पारि पृथ्वी न संडी धैर्याते
तैसे देहांतु पातलेयां हिं धर्माते : न मोकलीं मीं २७४

३२

[२] वायो गुरु. आखंड भ्रमण. तथा रसाची
चाड नाही. नसुभेन अन्नमात्रेन तोखे.

वायो हिंडे चराचरीं : पारि आश्रो केहि^६ न धरी
निराश्रया तियापरी : यती होआवे २७५

रसाची कहीं : प्राणा चाड नाहिं
तो परितोषे देहीं : अन्नमात्रे २७६

१ गश. परिएसै. २ गश. मी. ३ गश. सीखिलां. ४ गश. देहांतुही.
५ गश. पातलेयां. ६ ग. कहीं. श. कहींचि. ७ श. यापरी.
८ गश. नाही. ९ गश. परीतोखे.

न म्हणे शिळें ^१ उन्ह : सदन कां कदन न करी हे विवंचनौ : प्राणु जैसा	२७७
जैरि आहारुचि नेघे : तारि देहत्यागीं निमीत्य लागे आणि रसाचेनि संगें : धर्मी निबळु जाये	२७८
या कारणें राया ! : वायू गुरू केला मियां असे एकाकिया : पवनु जैसा	२७९

३३

[३] आकाश गुरू. काळगुणीं न सीपे-योगेश्वर,

मेघांचेनि वडपें : आकाश कॅहिं न लीपे ^८ तैसा काळगुणी न सीपे ^९ : योगिया तो	२८०
--	-----

३४

[४] जल गुरू. आपण शुद्ध आन अणीकातेही शुद्ध
करी भणौनि.

जैसें कां जिवनं : स्वच्छ स्वभाव-प्रसन्न तैसें रजस्तमी विहीनं ^{१२} : मन निर्मळ होआवें	२८१
--	-----

१ गश. सीळें. २ श. वीवर्चना. ३ गश. *. ४ श. *.
५ श. मीयां. ६ गश. एकां. ७ गश. कहीं. ८ श. सीपे.
९ श. लीपे. १० गश. जीवन. ११ ग. भावें. श. भावीं.
१२ ग. विहीन. १३ गश. निर्मळ.

आनीक आचारें पवीत्रता : होए तीर्थभुतता	
बोलौनि प्रमयामृता : धैरू जाला जो	२८२
कषायेंचे काट : फेडुनि किजति धुवट	
तैसें होआवें चोखट : अंतःकरण	२८३

३५

[५] अग्नि गुरू. आचार आन विचाराचां ठाडं पुस्तेंपण तेणें.

आचारू आणि विचारू : जाणावेया अग्नि गुरू	
केला तो प्रकारू : आईक राया !	२८४
तापसपणें निलागु : अग्नि नव्हे असळगुं	
तैसा होआवा निसंगु : एकांतनिष्ठु	२८५
पात्रादि आलींबनं : नोहि हुताशना	
स्वीकरावेया अन्ना : उदराचि पात्र	२८६
पवित्रा ^४ अपवीले दोन्हीं : जैसीं कां नाही वहि ^{१६}	
आणि पापपुण्य चीहि : धेपवेना	२८७

१ ग. आणि श. आनि. २ श. योग्यता. ३ गश. धर.
 ४ गश. कखां. ५ श. फेडुनि. ६ गश. कीजति.
 ७ गश. अंतःकरण. ८ ग आनि श. आनीक. ९ श. वया.
 १० गश. आसं. ११ श. आलंबन. १२ गश. नाही.
 १३ ग. स्विकरावेया. १४ गश. पवीत्रापवीत्रें १५ गश. *.
 १६ ग. वन्हीं. श. वन्ही.

ईश्वर प्रतीती आनर्णे : तारे अग्नि गुरू करणे	
ते आईक अंतःकरणे : सावधाने	२८८
जैसा काष्ठांतु : अग्नि असे सर्वगतु	
पुणु प्राणियांसि नव्हे हेतु : दृष्टादृष्टीं	२८९
तोचि जेह्ळं होये प्रकटु : तेह्ळं भजने जोडे आदृष्टु	
पाकनिष्पति दृष्टु : एकांसि होए	२९०
तैसा परमेश्वरु : सर्वात्मा निराकारु	
पारे जिवांसि साकारु : उपकारकु	२९१
ऐसे ईश्वरतत्व : श्रीमूर्तिचे शुद्धत्व	
जाणावेया गुरूत्व : अग्निचे पै	२९२

३६

[६] चंद्र गुरू. कळा वोहट, परि चंद्रो नाही (तो नित्य)	
शरीरा जन्म मरण : जीउ नित्य जाण	
चंद्र या खुणा : मियां गुरू केला	२९३
कळं वोहट चहु : परि चंद्रि नाही विघडु	
खडुभावा विकारा पाडु . तैसा देही	२९४

१ ग. जेव्हाळि. २ श. तेव्हाळि. ३ गश. अदृष्टु. ४ गश. एकां
 ५ गश. जीवांसि. ६ गश. शरीरा. ७ गश. नित्यु.
 ८ गश. वोहट. ९ गश. नाही. १० ग खडुभावां. श. खडुभाव.

३७

[७] सूर्य गुरु (तथा ऐसे प्रकाशक दुर्जे
नाहीं,तेवि ईश्वरज्ञाने वांचौनि मोक्ष नाहीं.)

सूर्य जेणे अंशे : मियां गुरु केला असे प्रकाशक तथा ऐसे : दुर्जे नाहिं	२९५
तेज असे तारागणी : पारि अंधकाराची गवसनी फेडावया दिनेमणी वांचौनि : आणीकुं नाहीं	२९६
दीपे घरोघरी : असति कोडि संख्या वेर्ही पारि समग्रे अंधकारीं • राहाटो नये	२९७
तैसें नाना देवतां साधने : अंतरबाह्य भजने पारि मोक्षु तो परमेश्वर-ज्ञाने : वांचौनि नाहीं १	२९८
अद्वैत प्रतीती बळे : न फिटति भ्रांतीचीं पटळे चादिनेयांचे ज्ञावळे : देखणे जैसे	२९९
निजांशे आधीष्ठात्री : सूर्य देवता नेत्रीं स्वरूपे निज-क्षेत्रीं : असतुचि असे	३००
तैसा परमेश्वरु निजांशे : सर्व भुंतीं असे पारि संपुर्णता दीसे : स्वस्वरूपीं	३०१

१ श. सूर्यो. २श. दीनुं. ३श. *, ४श. दिप. ५ ग. संक्षा.श *
६ समग्रां ७श. आंधारीं. ८ श. तैसी. ९ श. भ्रांतीची. श. भ्रांति-
पटळे. १० श. भूतीं.

ईन्द्रिये आणीक मन : होति आत्मेयां अधीन

जैसे कां जीवन : सूर्यकरां

३०२

दृढावया प्रतीती : नाना दृष्टांतीं

बोलावेया उपपति : सूर्य गुरु

३०३

३८

[८] कपोता गुरु. अति स्नेहे सकुटुंबी नीमाला, तैसे बोधवंत
घरों आसता आती स्नेहे न करुनि त्याग करावा.

परिएसै नरनाथा ! : तुज सांघैन पक्षियां थेकाचीं कथा

जिया निर्वर्ते संसारव्यथा : गृहस्ताश्रमिची

३०४

जाणतां अतिसेंसीं : स्नेहो^१ न करारवा कव्हणेंसीं

कारितां दुखानळु गीवसी : कपोतेयाचियापरी

३०५

तो कपोता : सहिते^२ कांता

अरणीं होता : बहुत दीस

३०६

तयां दोघांचें युगुळे : जैसी अविद्येची^३ वज्रशांखळ

नां तरि माहामोहे उंबाळ : आदारिलें तें

३०७

१श. सूर्यकरांचे. २श. सूर्यो. ३ग. हसें. श. °हसें. ४गश. नीवर्ते.

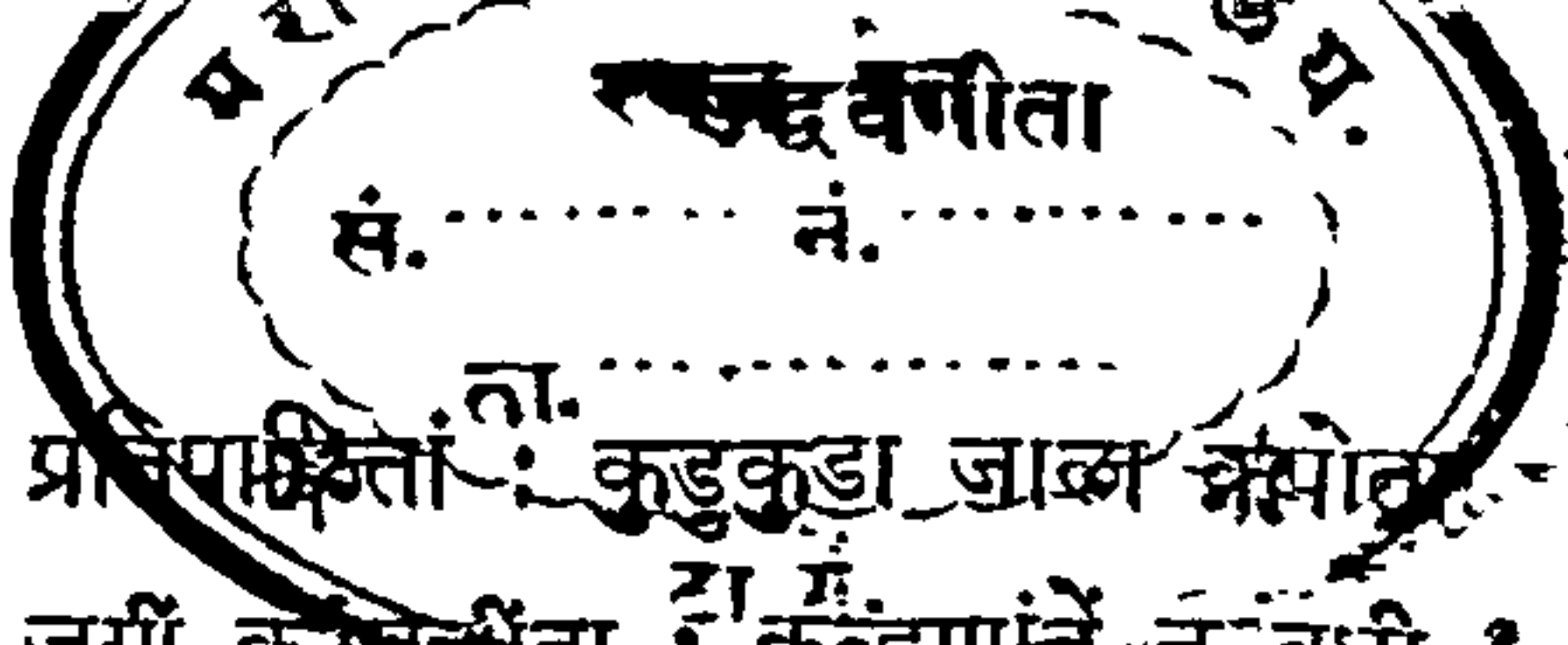
५श. °व्येथा. ६गश. °मीची ७ ग. स्नेह. ८ ग. करारवे.

९ श. गिवसी. १० गश. सहितु. ११ श. तेआ.

१२ श. युगुळ. १३ श. °रीलें.

- ते अहंकाराचें आंदण . किं ममतेचें मेंहुण
- किं अमिळाषाचें तारण : मूर्त्त जालें ३०८
- कीं त्रुण्णेचें साजणें : लोभाचें नांदणें
- किं अवीवेका विसंवणें : जोडलें तें ३०९
- तारुण्याचिया टकमका : भावाचिया चळोवळिका
- सर्वांगें एकमेकां : बांधति जालीं ३१०
- स्नेहाचें बीरडें : तेंयां पडिलें गाडें
- म्हणौनि एक एकापुडें . चाउल न घली ३११
- एका एके विण : नाहीं न्हाण जेवण
- तयां दोघां एकचि प्राण : एर काई सांघों ? ३१२
- ते जे जे चाड करी : ते तो पुरवी भलेतेयापरी
- स्त्रिये अंधीन ये संसारीं : कवण न्हे ? ३१३
- नवेया तारुण्याचिया वोळा : ते उरुके आली फळा
- म्हणौनि पहिलेयाचि वेळा : बहुतवीणि जाली ३१४
- तयां बाळकाचां मुग्धविळासीं : तियें दोघें जालीं पीशीं
- बाप ! अज्ञानाची भुलि कैसी : कव्हणा वोळखवेना ? ३१५

१ श. कीं. २ गश. 'खाचें. ३ ग. तृष्णेचें. ४ गश 'चीया.
 ५ गश. तेंयां. ६ श पडलें असें. ७ गश. एकमेकां'.
 ८ गश. घलीति. ९ श. तयां. १० गश. अधीनु. ११ ग. न्हे.
 १२ गश. बापु.

तयांतें प्रतिपादितं : कडुकुडा जाळ मपोत
हे जर्गी कुटुंबीतु : कण्हणांतें न बधी ?

३१६

कण्हणी एकी वेळीं : तिये सांडुनि वनस्थळि

चारेया निगालीं : तिये दोघें जणें

३१७

तवं पांगितु जाळातें : चिरितु वागुरेतें

पारधी एकु तेथें : एता जाला

३१८

तेथ कुरुवाळा करितें पाखीं झडपितें

कपोतीं खेळतें : देखिलीं तेणें

३१९

मग न वैचतां पाउलीं : न पडतां चाहुलि

जाळ पांगुनि धरीलीं : एके वेळें

३२०

कपोता कपोती : चारा घेउनि आलीं माघौतीं

तवं देखिलीं आक्रंदतीं : बाळकें तियें

३२१

दीठी दीठि मीनली : तवं जिवनकळा उसासिली

तैसीचि घागाइलीं : तीर्ये एके वेळें

३२२

म्हणति ' आम्ही जातें असों जमपथा : माघौतीं न यों सर्वथा

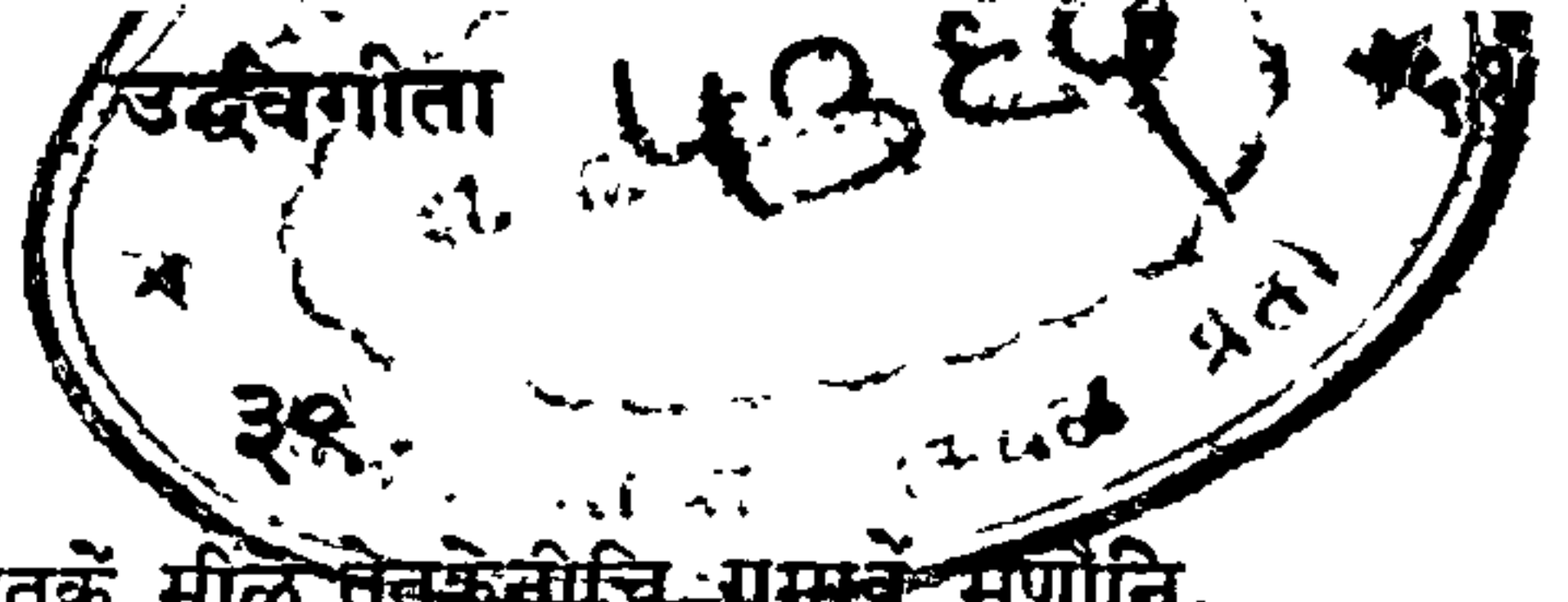
सांगीतु सरला आतां : आमचा तुमचा '

३२३

१ गश. ते. २ गश. कडुआळा. ३ गश. वजतां. ४ गश. पडती.
५ श. पांगुनिया. ६ श. तीं एके. ७ ग. मागौतीं श. मागुतीं.
८ श. ंसली. ९ गश. घाघाइलीं. १० श. जातसों.
११ गश. सांघात.

- तवं आक्रंदत म्हणे पक्षिणि : ' मी कां विसंभलिये पापिणि
 ३ मिचि जालिये सर्पिणि : यां बाळकांसि ' ३२४
- ऐसे बोलैनि असासित : पाठीं धाविनेलीं आक्रंदत
 निडळें निडळ घांसत : रिगाली जाळ्यांतुं ३२५
- तवं विहंगमु करी दुखाते : म्हणे ' सांडुनि माते
 कां जात कांते ! : एकली तुं ? ३२६
- न बोलत मासीं : जात असे बाळकेसीं
 लेकूरुवे वांचौनि स्त्रियांसि : कव्हणी पडिए ना ! ३२७
- आतां सुनिये घरीं : एकला मी काई करीं ?
 कटकटा सदासीवा ! संसारीं : मज काई केलें ! ' ३२८
- ऐसे बोलैनि सहसा : जाळ्यांतुं रीगे आपैसा
 बापु ! मोहाचा पासा : कवणांते न बधी ? ३२९
- तिये लाहुनि पक्षिकुळें : व्याघाचे मन संतोषलें
 मग बांधौनि जाळें : निगाला तो ३३०
- सकुटंबी कपोता : निमाला स्नेहो कारितां
 म्हणौनि घरीं असकतां : एदुं ! न व्हावे तुवां ३३१

१ श. कैचो. २ गश. बलिये. ३ श. मीचि. ४ गश. सात.
 ५ ग. धावीं. श. धावीं. ६ ग. जाळ्या आंडु. ७ श. लेकूरुवे.
 ८ ग. हे. श. ये. ९ गश. काइ. १० गश. संतोखलें. ११ श. यदु.

[९] आरु गुरु, जेतुकें मीळ तेलुकेचीचि ग्रामवें मणौनि.

सुरसु विरसु आहारु : न म्हणे साना थोरु

जैसा कां आरु : संतोषिया ३३२

जे अदृष्टवशें : मिळे अनायासे

तेणेंचि संतोषे^२ : धाला असे ३३३

न मीळतां आहारीं : कहीं वोसि न धरी

निश्चित निर्व्यापारी : होउनि असे ३३४

तैसा असे सयमु : अनुष्टावेया धर्मु

देहीं सत्त्वक्षेमु : आरु जैसा ३३५

४०

[१०] उदधी गुरु. (मर्यादा न लंघी
आन लाभालाभीं हरिखु विषाद नाहीं यदर्थी)

मियां आपुलिया बुद्धी^७ : गुरु केला उदधी

परमार्थ सीद्धी^८ : लागि राया ! ३३६

१ गश. संतोखिया. २ गश. संतोसें. ३ गश. नीधंतु.
४ गश. अनुष्टां. ५ ग. सत्त्वं ६ श. लेया. ७ गश. बुधी.
८ गश. सीधी.

मांहांनदीचां वोधीं : समुद्र मर्यादा न लंघी न वरुषतां मेधीं : वोहटेना	३३७
नारायणे आगाधु : जैसा कां क्षिरसीधुं तैसा होआवा ब्रह्मवीदु : परमेश्वरी	३३८
जो परमेश्वराभिमुखु : जया दैवसवा संतोषुं नाहिं विषादं हरुषु : लाभालाभीं ।	३३९

४१

[११] पतंग गुरु. स्त्रीरूपही न पाहावे भणौनि. स्त्रीयांचेनि
दर्शनमात्रे पुरुष माजौनि विकारा आभिमुखतेसि ये.

अन्यथा—ज्ञानालागि : वारी घालिजे पतंगीं आगीचिया श्रीगिमीगी ^{११} : देखौनिया	३४०
भोगावेयालागि : जाळु पाखीं अळंगी तो चडफडीतु वेगीं : मरण पावे	३४१
तैसें खिएचें रुपडें : तारुण्याचेनि धुमाडें देखौनि भुररें चढें : विकाराचें	३४२

१ ग. समुद्र. २ गश. वरीखतां. ३ गश. नारायणे. ४ गश. क्षिर.
५ गश. परमेश्वरे. ६ गश. इश्वरां. ७ गश. संतोखे.
८ गश. नाहीं. ९ गश. वखादु. १० ग. हरीखु. ११ गश. नीगिमीगी.
१२ श. जाळ. १३ गश. अळिंगी.

विषय विमीरि रजें : उरीं आदळलें न सुजे	
हात पौरिवसेया नेणिजे : आपेंपरु	३४३
कटाक्षाची मेहलनी : पडे अंतःकरणीं	
मावळे दीवेलवाणि : विचाराची	४४४
हावभावाचेनि वरदळे : बुद्धिचा विचारुं मावळे	
निद्रा समो तीये वेळे : होए सत्वासि	३४५
म्हणौनि स्त्रियांचिया संगती : नाहीं उर्द्ध गति	
न पारुषे संश्रुंति : येणें जाणें	३४६
तैसा स्त्रियांचा संगु : करितां पुरुषा होए सत्वा भंगु	
ये अर्थां पतंगु : केला गुरु	३४७

४२

[१२] मधुकर गुरु. भिक्षा करीतां लागे तेंचि
मागावें आन अडनही पडों नेदावी यदर्थी

मैधुक्रिया वृत्ती : वर्त्तवि यती	
एकि भिक्षा विरक्ती : नाशु होए	३४८

१ गश. विषय त्रीभिर. २ गश. वसिया. ३ श. वरीदळे.
४ गश. बुधीचा. ५ गश. बीकासु. ६ ग. हानि. ७ ग. पुरुखा
नाहीं. ८ गश. र्ध. ९ ग. पारुखे श. पुरुखे. १० ग. सहंश्रुति.
११ ग. पुरुखा. १२ ग. मधुक्रिया. श. क्रिया.

जाणों नेदी योग्यता : ग्रहीं हात बोळावन कैरितां आहार पर्याप्तै : अटन करी	३४९
सानें थोर न निवडी : ग्रहियां उपखा न पडी पडों नेदी सांकाडि : सुमनासि	३५०
ऐसा निरामिळांषु : सांडुनि रागद्वेषु जया अदृष्टवशें संतोषु : यदृच्छालाभें	३५१
मेळवितां कणु कणु : उपजों नेदी सीणु ये अर्थी जाणुं : मधुकरु जैसा	३५२
आणिकु घेवों जाणे अमोदु : जैसा कां षटुपर्दु उपजों नेदी खेदु : कव्हणें आंगें	३५३
तैसें वेदविद्याशास्त्रमथीत : जाणे सकळ सिध्दांत जया सर्वज्ञता : ब्रह्माविर्दां	३५४
म्हणौनि मधुकरु : मियां ^१ केला गुरु तो सांघितला प्रकारु : राजतिल्लुकां ^३ !	३५५

१ ग. गृहीं. श. प्रहीया. २ श. * ३ गश. परियाप्त.
४ गश. गृहीं. ५ गश. खु. ६ गश. जाण. ७ गश. आनीक.
८ गश. खटपदु. ९ ग. सीधांता. श. सीधांत.
१० गश. ब्रह्मबोधा. ११ गश. मीयां. १२ गश. टीळका.

४३

[१३] गज गुरु. हस्तनीचेन आंगमैळें गज गेला, तैसैं
पुरुषे स्त्रियेचें दर्शन स्पर्शन संभाषण ही न करावें.

आईकें राजशिरोमणी ! : योगियें वर्जावी रमणी	
येज्हवीं हेतु होए मरणीं : गजाचियौ परी	३५६
हस्ताणिचेनि आंगमेळें : गजासि बंधन पातलें	
तेह्वाळि तें रहस्य जाणितलें : मियां तया पासौनि	३५७
तया शौर्येसीं तट्टु : बळेंसीं हट्टु	
जगीं अदट्टु : गजराजु तो	३५८
तो जुझा रांगडे : पाई भारशांखळें काटे	
तो हिकराणिये पडे : तारी घाओ न धरी	३५९
तैसा प्रमदाचा भडखंबा : पुतळियेचेनि मिसें कीजे उभा	
तो हि खोंची जिवांचा गाभा : देखतखेवो ^६	३६०
तें देखतां स्त्रिखूप साचोकारें : कवणा विषयवेगु संवरे ?	
कंदर्पाचेणि हाथियेरें : कवण ठाके नां ?	३६१

१ गश. सीरो°. २ गश. °चीया. ३ गश. सांखळ.
४ ग. पुतळीचेनि श पुतळी.° ५ गश. जावाची. ६ गश. खेओ°.
७ गश. स्त्री.° ८ ग. वोखय. ९ ग. आवरे.

दावी तारुण्याचा उमाळा : घाली रूपाचा उधळ	
मनीं रीगौणि ^१ जिवनकळा : घेउनि जाये	३६२
देखे वनितेचे रूपाडे : कामाचा अपस्मारु चढे	
सर्वेचि खुरखुरितुं पडे : नरकाग्नि आंतु	३६३
देउनि आंगाचा मेळु : आडा ये ब्रह्मविद्येचा कोळु	
भडखळीं राहुनि घे आदळु : विचारोंसीं	३६४
अणियाळिया दीठी : ते मुनी—मनातें खांबाटी	
अत्रकळा कैरी सेवटीं : विडंबौनि ^७ जाय	३६५
नाव तारि संन्यासी : तेवीचि खि ^८ असे आंगेसी	
आणीकं विडंबना कैइसी : वित्त ^९ रोगासि ?	३६६
म्हणौनि राया ! : हें जन्म जावों नेदीं वाया	
सांडुनि खिरूप माया : मीं असें आत्मबोधीं	३६७

१ श. रीघौणि. २ गश. जीवन.° ३ गश. तरि कामाचा.
 ४ गश. रति. ५ गश. वीचा.° ६ श. करुनि.
 ७ गश. वीटंबुनि. ८ ग. छी. श. अछी. ९ ग. आणीकी.
 श. हे. १० गश. वीटं. ११ ग. कैसी. १२ श. वीत.
 १३ गश. छी.°

४४

[१४] मधुवा गुरु. प्रयत्नेकरुनी आर्लीवनही न करावें.

करुनि आयासु : मासिया मेळवीति रसु

तेणें संग्रहें होए नाशु : देहा सकट

३६८

तैसें मन स्मरणीं दक्ष : नव्हे संग्रहिंचि लक्ष

म्हणौनि फळा न ये मोक्षु : साधन तया

३६९

४५

[१५] कृष्णसार गुरु. श्रवणेंद्रियें गीतध्वनी मेला, तैसा पुरुष

श्रवणाविषयीं धर्मापासौनि जाय भणौनि गीत नाइकावें

पारधिया गोरि गातां : हरीणु लुब्धुं होए गिता

तवं आंगा घडे अवचीता : मागिली कडे

३७०

पानखड फडितां वाफडे : मरणा भेण चौकडे

भेण तयांचेनि पाडे : सावज नाहीं

३७१

सरीं वीगुंतलें चीत्त : म्हणौनि मुकला जिविर्ता

विषो^१ नाहीं मारिता : तेणें पाडे

३७२

१ गशद्. होय. २ गद्. मोक्ष. ३ गद्. तेया.

४ गशद्. लबुधु. ५ गश. पडितां. ६ ग. भेडतेया.

७ द तेया^० ८ गश. जीवीता. ९ गश. वीखो. १० श. नव्हे.

म्हणौनि गीतध्वनि : यती नाइकावा कार्नी
रज संचारें पुरुषा हानि : होए सत्वासि

३७३

४६

[१६] मीन गुरु. रसही ना सेवावा

मीनु धांवे आविसा : तो गळीं पोविला जैसा
मृत्यु पावे तैसा : रससंबंधे

३७४

तैसा रसु सेवितां भिक्षु : स्मरणीं नँव्हे दक्षु
गोडी घेतां मोक्षु : दुरावे तर्यां

३७५

४७

[१७] पिंगळा गुरु. ते चेतनपदार्थ संबंधे विकरली पर
मागुती उपरत घेउनि अनुतापली, तैसा पदार्थ वस्तुबिचार
करुनि विटंबिजे आन गुणा प्रवर्तीजे

(१)

आईकें राजशिरोमणी ! : पींगळ म्हणीपें सामान्य रमणी
ते विदेहाचां पाटणीं : पुर्वीं अँसती जाली

३७६

तीये जवळा : मि काहिं एक सिखिलां

तें आईक भुपाळा ! : अवधान देउनि

३७७

१ गदश. नाइकावा. २ ग. पुरुषा. ३ गश. सत्वाची.
४ दश. न्हवे. ५ गद. तेया. ६ दश. पे. ७ श. वसती.
८ द. सिखिलां. ९ गदश. आईकें.

(२)

- एक वेळ ते पण्यांगना : कांताचिर्या कामना
 करुनि शृंगार-रचना : बैसली बाळाणेनसी ३७८
- तिये कौमिनि-हाटीं : ए जाय विळासियांची दाटि
 पारि तीयेची^३ वास सेवटीं : कऱ्हणी पाहोचि ना ३७९
- तेह्ळि ते कांता : म्हणे ' यार्ते संसारा नाहीं पुरता
 म्हणौनि आनौते पांत : निर्गळे हे ३८०
- हा पैलु घोडेकारु : फुडा होए मोलकरु
 म्हणौनि मज समोरु : येणें डोळा लाविला ' ३८१
- तोहि निगे परता : तेह्ळि ते करी चींता
 म्हणे ' आजि कऱ्हणीहि एउता : कां पां एचि ना ? ' ३८२
- वायांचि उठी बैसे : गाय वाय आपैसें
 बापु ! द्रव्याचें पीसें^८ : काइ एकं न करवी ? ३८३
- गोरुं खडपंडी बाहिरि : तारि म्हणे कवणाचें घोडे गे^९ ! द्वारि ?
 जाइलीं सुनी देखे आंधारि : तारि म्हणे हडपु कवणाचा ? ३८४

१ गशद. 'चीया. २ ग. कामिनोएचां. ३ गदश. तियची.
 ४ दश. कवणी. ५ श. नीस्ता. ६ श. भाणुते. ७ श. नीगळा हा.
 ८ द. पिसें. ९ श. * १० ग. 'फडी. ११ द *.

आंगणीं सोरु घुरुघुरी : तारि म्हणे येथ कवण मे ! खांकरी ?
 हा आशा-बंधु संसारीं : कवणांतें भंडावी ना ? ३८५
 आंतु बाहीरि ये जाये : काईसेनहिं निद्रा नै ये
 ऐसेया परी गेली तिये : मध्यम रात्रि ३८६

(३)

तेह्वाळिं पै एदु ! : तिये उपनला निर्वेदु
 जेणें तुटे अज्ञान-कंदु : या संसाराचा ३८७
 मग म्हणे ते पींगळा : ' मज केसा पडिला मोहाचा उधळा
 जो आनंदाचा पुतळा : कांतु मीं करींचि ना ३८८
 जेणें कामु कामियां : विळासु विळासिया
 संभोगु भोगियां : जेणें होये ३८९
 जेणें सुख सुखियें : बळ बळियें
 ज्ञान ज्ञानियें : जयास्तव ३९०
 जो रूपें बरवंटु : त्यागें घनवटु
 जयातें भोगितां नुपजे विटु : कर्पांतीहिं ३९१

१ श. गुरुपुरीं. २ ग. भंडावी ३ गद. नै ये. ४ द. न करींचि.

५ ग. संभो'. ६ ग. सुखीयं. ७ ग. 'यं. ८ ग. ज्ञानीयं.

९ दश. * १० दश. नुपजे'.

जो योगियांचा वल्लभु : भक्तांचा सर्वस्व-लाभु

तो अच्युत स्वयंभु : प्राणेश्वरु माझा

३९२

तो सांडुनि सुखसागरु : मी पति वरीतें असें गंवारु

जयाचेया आंग-उबा विटे^६ शृंगारु : कामिनी-जनाचा ३९३

(४)

हाडांची मोळी : कांतु म्हणौनि पोटाळीं

बाप ! त्रिषयांची भुलि : काई एक न करवी ?

३९४

हातापायांचा मोळा : अम्यध्यासि पडिला

तया नाव ठेविलीं : नरु ऐसें

३९५

हे घामाची खांदवखाल : श्लेष्मेयांची चिखलवाहाळ

आंपानाची धुर्मसाळ : शरीर हें

३९६

हें सर्व रोगांचें भांडवल : दुर्गधिचें प्रथमस्थळ

लोवेचें^{१६} बांबळ : पाल्हेलें हें

३९७

१ श. तो. २ गदश. अच्युतु. ३ श. सांडौनि. ४ श. वरीतसें.

५ श. वरीतसें. ५ श. आंगौबा. ६ श. आंगां. ६ द. उबविटे.

७ श. वीटे. ७ ग. मी. ८ ग. *. ९ गश. हाथां.

१० गश. अमेध्यासि. ११ द. ठेविलें

१२ ग. जगौं नरु ऐसा. १३ द. चिखल. १३ गश. अपां.

१४ गदश. धुमं. १५ गदश. स्थळ. १६ गदश. लोमचे

- हैं मुळमुत्राचें भांडें : म्हणौनि ठाकौं नै ये यौ निडें
 शिव ! शिव !! यांचेनि पाडें : आणिक कस्मळ नाहिं ३९८
- याचा भितरुं : न साहे निहारुं
 करुं न ये विचारु : या कळेवराचा ३९९
- मज्जेचां आळां : रुधिराचिया वोळीं
 मेद-मांसाचा कीजे काला : सरिसेनि पाडें ४००
- तयाची लाहानवती : मळिजे वांतपीती
 मग श्लेष्मेनि^१ पुडतीं : कालविजे ते ४०१
- तिया मातिया आटा : लींपौनि अस्तिचा साटा
 मीळौनि^२ शिरा^३ येकवटा : मग बांधिजे तौ ४०२
- वोढुनि^४ वोळें चांबडें : बोखारिजे चहुंकडे
 तैया पुरुषाचें रुपडें : ऐसें नाव ठेविजे ४०३
- रिगौनि तयापुढें : मीं जोडीं कवडे
 ये मोलाचिये चाडे : कांई न किजे^५ ? ४०४
- कृत्याकृत्य कीजे : मग हा आत्मा प्रतिपाळिजे
 तोहि वीकुनि जीजे : या परतें पाप नाहिं ४०५

१ गद. नै ये. २ द. यया. ३ द. येणें. ४ दश. भितरु.
 ५ गश. नीह्यरु. ६ द. अला. ७ द. पित्ति.
 ८ श स्वेस्मया. ९ गदश. अस्तीचा. १० गदश मेळौनि.
 ११ गदश. सीरा. १२ द. अ.वो. १३ गदश. तैया.
 १४ श. काइ यक. १५. गदश. कीजे.

ये मीथळेचां हाटीं : शरीराची करुनि सींगवटी
जीये ऐसी वोखटी : दोहिं वोळीं^१ मीचि एकी

४०६

(५)

आतां जेळो जळो हें जीयालें : इतुलें जन्म वांयांचि गेलें
आयुष्याचें कडलेख उरले : तें तन्हीं परमेश्वरासि देवों^२

४०७

विषयांचिया धावड 'होडी : गेलिया जन्माचिया कोडी
पारि परमेश्वरसेवा एकी घडी : होवोचि ना

४०८

आतां सर्वस्व सांडिजे : हें जन्म परमेश्वरा देईजे
मग काई होईल तें पाहिजे : यणें शरीरें

४०९

(६)

याचिया अवस्था : विषय भोगु सांडिजे सर्वथा
साहिजे आंगव्यथा : देहदमनाची

४१०

ऐसेयां चर्या पवात्रा : करावें शरीर-यंत्र
मग होईल प्रेमपात्र : तो चैतन्य-नाथु

४११

आतां जातिकुळ सांडुनियां : याचें घर रीगों^३ बळियां
हा परमेश्वरुं एकु वांचुणियां : कवण रक्षता असे ? ' ४१२

४१२

१ द.वोळीं. २ गदश. * ३ द.येतुलें. ग.आवघे ४ग.क्षाचें.
५ श.कडिं. ६गदश.इश्वरं. ७द.देउ. श.देओं. ८ग.द.हुडी
९ गद. होयाचि. १० श रेंमीं. ११ ग. ऐसीया. द. ऐसिया.
१२ द. परीया. १३ श रीघों.

- हे मुळमुत्रार्चे भांडे : म्हणौनि ठाको न ये या निडे
 शिव ! शिव !! याचेनि पाडे : आणिक कस्मळ नाहिं ३९८
- याचा भितरुं : न साहे निहारुं
 करुं न ये विचारु : या कळेवराचा ३९९
- मजेचां आळां : रुधिराचिया वोळीं
 मेद-मांसाचा कीजे काला : सरिसेनि पाडे ४००
- तयाची लाहानवती : मळिजे वांतपीती
 मग श्लेष्मेनि पुडतीं : कालविजे ते ४०१
- तिया मातिया आटा : लीपौनि अस्तिचा साटा
 मीळौनि^१ शिरा^२ येकवटा : मग बांधिजे तो ४०२
- वोढुनि^३ वोलें चांबडे : बोखारीजे चहुंकडे
 तेया^४ पुरुषाचें रुपडे : ऐसें नाव ठेविजे ४०३
- रिगौनि तयापुढे : मीं जोडीं कवडे
 ये मोलाचिये चाडे : काई न किजे^५ ? ४०४
- कृत्याकृत्य कीजे : मग हा आत्मा प्रतिपाळिजे
 तोहि वीकुनि जीजे : या परते पाप नाहिं ४०५

१ गद. नै ये. २ द. यया. ३ द. येणें. ४ दश. भितरु.
 ५ गश. नीह्यरु. ६ द. अला. ७ द. पित्ति.
 ८ श स्लेस्मया. ९ गदश. अस्तीचा. १० गदश मेळौनि.
 ११ गदश. सीरा. १२ द. अ.वो. १३ गदश. तेया.
 १४ श. काइ यक. १५. गदश. कीजे.

ये मीथळेचां हाटीं : शरीराची करुनि सींगवटी
जीये ऐसी वोखटी : दोहिं वोळीं^१ मीचि एकी

४०६

(५)

आतां जेळो जळो हें जीयालें : इतुलें जन्म वायांचि गेलें
आयुष्याचें कडलेख उरले : तें तऱ्हीं परमेश्वरासि देवों^२

४०७

विषयांचिया धावड 'होडी : गेलिया जन्माचिया कोडी
पारि परमेश्वरसेवा एकी घडी : होवोचि ना

४०८

आतां सर्वस्व सांडिजे : हें जन्म परमेश्वरा देईजे
मग काई होईल तें पाहिजे : यणें शरीरें

४०९

(६)

याचिया अवस्था : विषय भोगु सांडिजे सर्वथा
साहिजे आंगव्यथा : देहदमनाची

४१०

ऐसेयां चर्यां पवीत्रा : करावें शरीर-यंत्र
मग होईल प्रेमपात्र : तो चैतन्य-नाथु

४११

आतां जातिकुळ सांडुनियां : याचें घर रीगों^३ बळियां
हा परमेश्वरुं एकु वांचुणियां : कवण रक्षता असे ? ' ४१२

४१२

१ द.वोळीं. २ गदश. * ३ द.येतुलें. ग.आवघे ४ ग.क्षाचें.
५ श.कडिं. ६ गदश.इश्वर. ७ द.देउ. श.देओं. ८ ग.द.हुडी
९ गद. होयाचि. १० श रेंमीं. ११ ग. ऐसीया. द. ऐसिया.
१२ द. परीया. १३ श रीघों.

ऐसि विषयं—रम्यता विचारिणी : तव कांतासा नीवर्त्तली
 मग सेजे रीगाली : पींगळा ते ४१३
 म्हणौनि भुपाळा ! : खांडुनि आशेचिया शांखळा
 मीं असें मोकळा : निराश्रयां वनांतु ४१४

४८

ऋषीशृंग गुरु भणौनि स्त्रियांच दर्शन.
 आलाप चुकवावे, परि हा कोमळ.

(१)

परियेसैं नृपचक्रवर्ती ! : ' वनिता-गितु नाईकावा यंती
 आईकिलेयां भुलि पडे चित्ती : ऋषीशृंगाचिया परी ' ४१५

(२)

तव राओ म्हणे ' अवधुता ! : ऐसी कवणि ते कांता
 जियां वीभांडकाचिया सुता : भूलि उपजवीली ? ४१६
 कैसा वित्तरांगु : आइकिजे ऋषीशृंगु
 तयासि जाला सत्वासि भंगु : सांघें कवणी परी ? ४१७

१ ग. विषयं. २ गद. कांताशा ३ दश. साखळा. ४ गश. नैरास्य.
 द. निरास्य. ५ दश. हसैं. ६ दश. वर्त्ती ७ श. इती.
 ८ गद. लीयां. ९ द. जेया. १० दश. चेया. ११ गदश. वीत
 १२ गद . *

जयाचां हृदय-पटीं : वनिता-विळासाचें बिंब नुठी
तो धावे स्त्रियां पाठीं : ऐसें केवि घड ?

४१८

(३)

तवं म्हणे अवधुतु : ' तो तुज सांघैन वृत्तांतु
जेणें बांधला मृगि-सुतु : प्रमदाजनीं

४१९

राया दशरथाचां देशीं : बरग पडिलें कव्हणी एकी वरुषीं
ते मुळ पाठविलें ऋषीश्रृंग्गासि : वधुजनांतें

४२०

तयां मांजि पात्रकळिका : ते उत्तम नायेका
कंदर्पाचेया मारांका : गोसात्रीणि ते

४२१

ते कामतत्विची कुळदेवता : किं लावण्य-वनिची कल्पलता
नां ते मूर्त जाली संगीती : चंद्रकीरणीची

४२२

नां ते मदन-यक्षीणि मातावळी : ' किं श्रृंगारकोल्हौरिची माहाकाळी
' किं वसंत-चंपकाची फुलली , गंधफुल्लिते ' °

४२३

(४)

ते सखिजनीसीं : निगाली वैराग्य-वनासि
तेथ असे तपोरासी : ऋषीश्रृंगुं

४२४

१ गदश. जालें. २ द. कव्हणी. ३ ग. वरुषी. द. वरीसि.
श. वरुषी. ४ गद 'मांजि. ५ गदश. 'तत्वाची.
६ गदश. संगीता. ७ गद. किरणाची. श. 'कीर्णाची. ८ गदश. कीं.
९ श. श्रृंगार°. ग. 'कोल्हौरिची. १० गदश. फुली. ११ गदश. 'तो.

अनंगाचें गणचक्र उठावळें : किं सुखसागराचें जौळ लोटलें
तैसें घसरें चालिलें : कामीनी-सैन्य ४२५

(५)

मळयानीळु मागाडा : दाखवी चुततरूचा मांदाडा
तेथ मोकली पुढां : रीतु-राओ^२ ४२६

केतकीदळें निगळें : कामौनि परिमळें
टेंकें देउनि सेइलें : वसंतें तेथ ४२७

चंद्राचेनि सरवदे बळें : तेणें रीतु-रायें वाईलें
तवं हातें^३ कालवळें : तया तपोवनांतु ४२८

काम-क्रिडा रसाळें : खेळति पक्षिकुळें
झाडां उपजति डोहळे : कामिण्यांचे ४२९

झार्जरलीं पंचबाणें : एकमेकांवारि पडति हरिणें
तया कुसुमाकराचेनि ताराणें : कवण ठाके ना ? ४३०

अनुरागाचां समरंगणीं : तै जुंझती तरुणी
घायेवटीं पडति^१ हंरिणी : पल्लवसेजावरीं ४३१

१ गदश. रसाचें. २ दश. रा ३०. ३ दश. टेकु. ४ गदश. सर्वं.

५ गश. हायें. ६ गद. तेया. ७ गदश पक्षं.

८ गश. झाझरलीं. ग. रीली. ९ गदश. कवणु.

१० दश. झुझति. ११ श. घायवट. १२ गदश. विरहिणी.

कमळवनिचां घाटीं : अनंगाचें रण उठी	
कामीनी—कबंधं लागति पाठीं : मुनीजनासि	४३२
कुसुम—कळिकांचें भुरुरें : मुनि योगियांचें सर्वस्व हीरे	
तै कंदर्पाचा उठावा धरे : ऐसा कवणु असे ?	४३३
वसंताची ^२ नायकवडी : खोचीति ^३ कोकिळांची धाडि	
मग करीति उलींगवाडी : ते ^४ तपोवनीं	४३४
परिमळाचे उपलाणें : घालीति वित्तरागां घालणें	
सुत जडैचीं वोडणें ^६ : पळति तपोधन	४३५
मळयानित्याचे उखरडे : आसुडीति वैराग्याचीं दीडें	
मकरंदाचीं धोंदवडें ^७ : नागवीति सयमातें	४३६
परागाचा धुळिरा : धुधुळिया मधुकरा	
आज्ञोडितां विचारा : आधौडि जाली	४३७
ऐसी वसंत वाहार : तीये वनीं जाली थोर	
मग मृगी—सुताचे जुझार : वांति कामिनी जेने	४३८

१ गश. कबंधं. २ गदश. च्या. ३ गदश खांचीति.
 ४ गदश. तिय. ५ गदश. वीतं. ६ द. उडने. ७ गश. धोंधं.
 ८ गदश. आधोलि. ९ श. केली. १० गद. वांति. ११ गद. जता.

(६)

- तो धरुनि हीरवा : ऋषीशृंगु रायापुढें सुआवा
 म्हणौनि पात्रकळिका कवणी टेवा : जुझती जाली ? ४३९
- कुसुमभरणाचेनि मिषे : बांधे भारदोरिया कसे
 यक्षकर्दमें डवरी सरिसें : आंग-दुर्ग ४४०
- चुचुकाचिया चैर्या : उभिलिया बकुळ-सारियांचिया गुढिया
 झळंबति पालव-सातिया : पाखेयांचिया ४४१
- झाडुनि जंघनांचे कडे : पानासिले नितंबाचे हुडे
 बहिरवडे कुळिया चहुंकडे : मेखळा मणीचिया ४४२
- साजुनि सीमंतकाचें चवरें : बांधलें केतकीदळाचे बांधारे
 वारि शस्त्राखें अपारें : पंचबाणाचीं ४४३
- कांकणांचां कळरवीं : ते धैर्य^६ धडकु निसाणु लावी
 रणभासुरें तुरें सुडावी : कळ-नेपुरांचीं ४४४
- ते रतिरायांचें मारांक कासी : तारि कवणु विषय-विरु हातवसी ?
 ऐकाकी पाडी सरिसी : ऐसा कवणु असे ? ४४५

१ ग. ऋष्यं. १ श. कोणि. ३ ग. कुसुमभरं. श. भराचेणि.
 ४. कुसुमं. ४ दश. चरीया. ५ दश. जघनाचे. ६ द. वाडे.
 ७ श. केतकीचे. ८ श. धैर्या. ९ गदश. भयासुरें.
 १० श. एकाएकी.

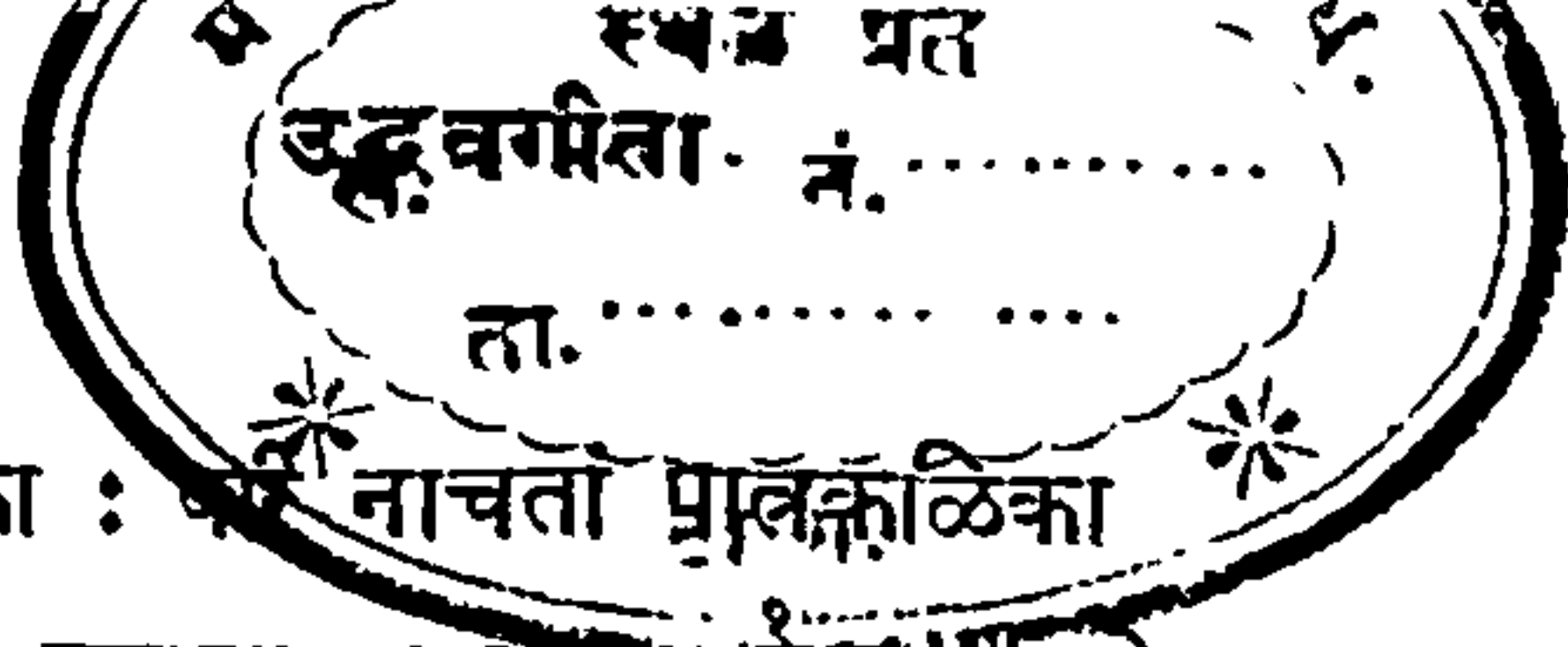
(७)

- मग आळतिचा उपलाणां : खोंचनी केली आंगवणा
 पुणु ऋषीशृंगु ध्यानसींहासना : वरुनि ढळेचिना ४४६
- तेह्हेळि शरीराचां सरांटीं : ठीकाळला चैतन्यपुटीं
 मग चाचरीं जातु उठी : ऋषीशृंगु तो ४४७
- तैसाचि घायें मातला : तवकें असासीतुं निगाला
 तवं पुढां दळभारु देखिलों : तापसांचा ४४८
- तीहींसीं^६ झिंजि लागली : तवं आगळीचि काळि मातली
 मग काई करिती जाली : पात्रकळिका ते ? ४४९
- न धरी वोडण खाडें : ने घे भाला खेडें
 पुणु नृत्याचेनि कैवाडें : तेह्हेळि जुझे ते ४५०
- ते रंगीं उभी ठेली : सर्वेचि विचारें लागि केली
 तेथ पुढां जुझे पुष्पांजुळि : खैवंगीं मंनकटाचां ४५१
- तेरा आंगतुकाचिया चळबळा : झांडि करीत^२ असे वीवेकदळां
 पदें उघडितां मोडी उमाळा : माहातपांचां^४ ४५२

१ दश. वरौनि. २ गदश. तेह्हेळि. ३ द. घाई ४ द. आसासितु.
 ५ दश. चालिला. ६ गदश. ते°. ७ श. अधिकाचि. ८ श. काय.
 ९ उडण . १० दश. मणिं. ११ श. झाडणी.
 १२ गद. करीतसे. १३ द. पद. १४ गद. महां.

- अभिन्नी सत्तीस दृष्टी : तारि सर्वांगे घेउनि आटी
 लागती कटाक्षे—सर्पाचिया पुटी : कळहारिये जिवाचिये ४५३
- ते पात्रां राओ पात्रां गुरू : दावी हस्तकांचा विवरू
 तेथ जिह्वारी खोचे कुमरू : विभांडकाचा ४५४
- पताकाचिया वोडणौ : ते धैर्यतिं हाणे चडकणा
 त्रिपताकाचीया खुणा : आंकुडां घाली चैतन्यासि ४५५
- करी षटुकामुखु : तारि मनोदंडु तोडी निलखु
 जिह्वारी खोवी सुचिमुखु : हरिणी-सुताचां ४५६
- मृगीसुरुं आरळु : प्रबोधेसीं घेति आदळु
 मुष्टिकु करी जगबोळु : वित्तरागांसि ४५७
- संयत-हस्तकाचेनि मिषे : आठां आंगांचा हुडा नचिंतु असे
 हंसपक्षी नितंबकु ऐसे : भेद सांघतां कथा ठाकैल ४५८
- देतां-छत्र भवरीं अलंग-भवरी : मुनीमनाचा चौकवरा करी
 मोटका काळीसीं सीतकारी : तारि लोळवी मुरुंकुडिते ४५९

१ गदश. अभिनवी. २ द. सर्वांग. श. सर्वांगी. ३ गदश. वना.
 ४ द. अंकुडा. ५ गदश खट् ६ द. निलखु. ७ ग. विरु.
 द. मृगशिरु. ८ श. वीत. ९ गद. संयुत. १० गश. जुझतसे.
 द जुझतसे. ११ गद. हंसुपक्षु. श. पक्षु. १२ ग. अलंग. द. अळग,
 १३ गदश. चाकोरा. १४ द. काळा. गश. कळा. १५ दश. कुडी.

सुताळा रूपका : ^१ नाचतां प्राल्लिकाळिका	
ऋषीश्रृंगु-तपाचा यावाका : पुसतु ^२ असे	४६०
घन सान म्हणतां : आरघाई ^३ देतां	
आटु भवत ^४ असे विरक्तां : तथा गजरासर्वे	४६१
नाचतां धरा ^५ चिये जतीः काळासाचां उचीतीं	
त्यागु दे नादमुर्ती : तीये ^६ ऋषीश्रृंगाचा	४६२
एक तळिएचां अभंगीं : राहिली ते तन्वांगी	
पुणु झाडाचा नाचु तिये रंगीं : पारुखेचि नां	४६३

(८)

मँनोरथु पुरला : ऋषीश्रृंगु हातीं लागला	
मग माघैती ते अबळा : नगरा येती जाली	४६४
ऋषीश्रृंगा सारिखा : क्रीडां-कुरंगु केला देखा	
यां स्त्रियांसि ^{१०} न ये लेखा . ऐसा कवणु असे !	४६५

१ ग. पुसत. २ द. पुसितुसे. ३ श. पुसतुसे. ४ दश. 'बाई.
 ५ दश. भवतसे. ग. भवतु. ६ द. धराधराचिये. ७ श. *
 ८ द. तन्वांगी. ९ गदश. मनो'. १० गश. हाथीं. ११ श. मागुती.
 १२ श. क्रीडा'. १३ ग. स्त्रीयां. नैए.

(९)

म्हणौनि प्रमदाचें गाणें वाणें : नाइकावें—ध्यान परायणें

तया मूर्त मृत्युसीं साजणें : वित्तरागांसि

४६६

५०

[१८] कुरु गुरु. पदार्थसंग्रह केलियां हि जाये भणौनि

पक्षिया एकु मासा : घेउनि जाय आकाशा

पाठीं लागु पावे सरिसा : पाखिरुवांचा

४६७

तो झडपुनि पाखीं : विदारिली नाखीं

घाय सुतां मुखीं : विकळु गेला

४६८

भेण आर्वीस सांडी : तयावरि पडे पाखिरुवांची काळवंडी

तो निरामीर्ष होउनि एकी झाडीं : सुखिया जाला

४६९

म्हणौनि रानीवनीं : असावें निःकंचनी

देहमात्र उरौनि : उपाधि—त्यागें

४७०

१ श. मृत्यासि. ग. मृत्युसीं. २ गदश. वीत° ३ श. नाखिं.
४ श. वडि. ५ गद. मुख. श. मुख. ६ श. नीष्क°.
६. निष्कीं° ७ गश. उरउनि.

५०

[१९] बाळ गुरु. विकार विकल्पा वेगळे असावे

संकल्प विकल्प बाळा : नाहीं पुण्य पापमळ

कर्म करितां फळा : नव्हे अधिकारी

४७१

नाहीं मानाभिमान : न म्हणे उत्तम हीन

सुँचि असुचि हे विवंचना : कखं नेणे

४७२

लबधु नव्हे गीताँ : नाहीं कुटंब चीता

वेवहारा वित्ताँ : साक्षि न ठके

४७३

विकाराचा विटालु : न पडे इंद्रियांचा सळु

ये अर्थीं बालु : मिया केला गुरु

४७४

५१

[२०] कुमारी गुरु. बहुतांचां मेळीं नसून एकाकी असावे

ब्राह्मणाची कुमारी : ते उपवर नोवरी

कन्यार्थीं अवसरीं : पाहों आले

४७५

१ ग. विकल्प. २ ग. कार्या. ३ गद. पमान. श. पमानु.

४ द. शुचि. ५ द. विवंचना. ६ द. वित्ता. गश. चीता.

७ गश. चीत. द. वित्त. ८ ग. ब्राह्मणा एकाची. ९ श. तीय अवस्वरीं.

घरीचियां सांकडी : मायबापां बाहीरि हिंडी म्हणौनि नोवरीचि पाटपीढीं : बैसों घाली	४७६
तेथ बैसले वज्हाडी : नोवरी संरूपें उदंडी २ तियेचिये सिहाणिवेची रूढि : मानली तयां	४७७
जाणौनि आपला पतिकरु : तया करावया पाहुणरु करुं आदारिला व्यापारु : घरा आंतु	४७८
तांदुळ करावियां साळी : तिये कांडितां उखळीं आघातीं शंखाचीं वळीं : वाजतीं जालीं	४७९
तेह्णळि लाजली जीवीं : मग ऐकेक पीचवी दो दो उरवी : तज्हीं ध्वनि न पारुंखे	४८०
तेह्णळि ऐकेक भंगी : ऐकेक उरवी ते तन्वंगी मग ठाकलीं उगीं : न वजतिचि	४८१
बहुतांचां मेळीं : एकमेकेसीं उपजे कळि दोघां असतां जवळि : गोष्टि घडे	४८२
संसार-त्रस्तु अनुतापी : जो एकला जन्म क्षेपी तो मोक्षाचा निक्षेपी : संपनुं होए	४८३

१ शब्द. सरूप. ग. स्वरूप. २ श. परिं. ३ गदश. वेया.
४ दश. संखाची. ५ दश. तेह्णळि. ६ ग एक एक. ७ श. पखे.
८ श. एकमेकां. ९ ग. संपन्नु. द. संपनुं.

म्हणौनि एकाकिता निसंगीं : साधावी वीतरागीं
गुरुत्व ए प्रसंगीं : कुमारीचें

४८४

५२

[२१] सेलारा गुरु. शयनासनभोजनीं स्मरणीं लक्ष न खंडावें-

सेलारा गुरु : केला उजारतीं सरू

नेणेचि रौवो सपरिवारू : द्वारे जातु

४८५

चति वीगुत्तलें सरे : म्हणौनि दुर्जे न स्फुरे

तयाहि निपोटारे : काई ईश्वरु-स्मरण

४८६

म्हणौनि शयनासनभोजनीं : परमेश्वरु स्मरावा मनि

लक्ष न खंडावें मुनी : सेलारेयांचेया परी

४८७

५३

[२२] सर्प गुरु. आइता स्थानीं असावे

आपुला आहारु : जाणो नेदी व्यवहारु

ये अर्थि सर्पु गुरु : मियां केला

४८८

१ श. कौमा'. २ दश. 'रीतां. ३ द. रा३० श. राभो.
४ ग. मातां. ५ ग. नीपूठारें. द. निपुटारें. ६ श. इस्वर.
द. ईश्वर. ६ द. 'याच्या.

जळांतु शोधौनि ^१ गाडैरे : लोक रचिति मंदरें ^२	
केह्वळि जाति शरीरें : हें जाणति ना	४८९
पाक्षिये कैरति अँविसाळे : वोळींबे वावरुळें	
मुखक करीति वीळें : बहुतें कष्टें	४९०
मुंगिया रचीति धवें : खोपा सावजें सर्वें	
ऐसे व्यापारताति आघवे : जिवात देउनि	४९१
ग्रहारंभा लागि : हींसा आंगविजे जगीं	
आइतां रीगिजे भुजंगीं : न व्यापारतां	४९२
तैसें माहात्मा वृक्षमुळीं : असावें खांड देउळीं	
तेथ भीये तरि वाटाउवां जवळि : ग्रामप्रांतीं	४९३
आपणपे कव्हणी न लक्षे : आपण कव्हणातें न देखे	
ऐसा असे सुखें : सर्पु जैसा	४९४

१ गद्. शोधुनी. २ गद्. श. मंदिरें. ३ श. रचिति.
 ४ गद्. आर्वीं. ५ श. सावें. ६ श. रति. ७ गद्. आवघे.
 ८ ग. गृहां. ९ श. लखे.

५४

[२३] कांतीण गुरु, मायेचें सूत्र मानसीक शरीर
या दोहीं प्रकारों सृष्टी रची आन संहारी

माया-सुत्राची दोरी : करुनि सृष्टी रची संहारी

कांतिणि जेयापरी : उर्णतंतु

४९५

तिया शक्ती प्रपंचु : जीउ सके रचु

स्वरूपांचा वेचु : जाला नेणे

४९६

सृष्टीचिये राहाटी : वरुंती नाहीं दृष्टी

आपणपें घालुनि हटीं : भस्मा नेलें

४९७

जीउ^६ माया मीळणी : ये सृष्टीची करणी

म्हणौनि मीयां कांतिणि : गुरु केली^७

४९८

५५

[२४] भिंगुरुटी गुरु, भिंगुरुटीचिया परी तद्रूपता होय.

भींगुरुटी जेणें अर्थे : मियां गुरु केली यथें

तें परियेसैं वीचारपथें : निर्धारुनि

४९९

१ श. श्रुष्टी. द. श्रुष्टी. २ दगश. नीयां. ३ श. तेया.
४ गदश. सरुं. ५ गदश. वरौति. ६ ग. जीव. दश. जिव.
७ द. केला. ८ गश. मीयां. ९ गश. हसैं. १० द पथें.

जवाळि येउनि किटकी : भींगुरुटी तियेतें डंकी	
घरांतु सुनी कवतिकी : लींपौनि सांडी	५००
ते येउनि मांघुती : खाइल मातें निरुती	
ऐसें भेण तियेतें चींती : रात्रि देवो ^५	५०१
ऐसें तियेतें चींतितां : कीटकीये जाली सरूपता	
तैसें परमेश्वरु स्मरतां : मुक्ती होए	५०२

५६

चोविषां गुरुंचा उपसंहारु. मनुष्य देह गुरु.

मियां आपुलि बुंधी परियेसैं : गुरु केले चोविसै	
मनुष्य-देहेसीं पंचविसै : निर्वाळिले	५०३
मनुष्य देह गुरु : तेथिचा उघड विचारु	
तो सांघैल कवी भास्करु : श्रोतेयांतें ^{१०}	५०४

५७

मनुष्यदेह गरु हें देह मासीं वैर चाली अहनीसीं

परिएसै ^{११} महिपाळा ! : कव्हणी न म्हणावा आपुला	
ए अर्थां पंचविसावां : गुरु जाला शरीर हें	५०५

१ गश. कीटकी. २ श. सूने. ३ द. जाय. ४ गदश. माघौति.
 ५ द. दिसु. गश. देओ. ६ श.मीया. ७ द. मति. ८ गश. हसैं
 ९ गश. वीचारु. १० दश. यांसि. ११ ग. हसैं,
 १२ गश. मन गुरु.

हे देह मासीं : वैर चाळी अहर्निसीं	
सवंचोर लागले आंगेंसीं : इंद्रियें पै	५०६
हें मन चोरटें : अनुरागशस्त्रें तीखटें	
घोणारीति चोखाटे : मन्मथाचिये	५०७
तारुण्याचीये पाहातपटी : इंद्रियें घेति विषयांची दाराठी	
पापाचा लागु पावे सेवटीं : आत्मेयां वरि	५०८
तया बाधका : नेईजे ^१ कुंभिपाका	
मग अनेगी जाचणुका : विचंबिजे हा	५०९
जैसें पाणि पीये घडिवटे : घाओ घालिजे जेंगटे	
तेवि इंद्रियें खाति आदटें : नरक आत्मा भोगी	५१०
माहा पापेंसीं हातखोडा : घालिजे जयाचियां चाडा	
तो दाराद्य वर्गु वैराडा : एणें आत्मेनसीं	५११
एवढी कुंचळाची आटि : काढिजे जया साटि	
तें शरीर नव्हे सेवटीं : आपुलें पै	५१२

१ श. वाळी. २ ग. पाहानं. ३ द. पाहांतं. ४ श. पाहाटं.
 ५ श. दाराटी. ६ गद्. पाठीं. ७ गश. नेइजे ८ द. अनेकीं.
 ९ ग. पाणी. १० श. पानीऐ ११ दश. आत्मा. नरक. १२ ग. जयां.
 १३ द जेयाच्या. १४ ग. दारादि. १५ श. कुळाचळाची.
 गद्. कुळाचाराचि. १६ श. *

५८

ईश्वरा सोइरा.

म्हणौनिया चराचरा : परमेश्वरुं एकु सोयरा
जो राखे घोरंतरां : नरकांपासौनि

५१३

५९

हैं मनुष्यदेह दुर्लभ भणौनि त्याग
संन्यास करुनि हैं जन्म ईश्वरा चावें

तरि आतां राया ! : या जित्रिताचिया लाह्या

हैं मनुष्य-देह वायां : तुं जाओं नेदीं

५१४

देशोदेशीं^२ हरिणाचे दडे : पारि कैस्तुरिया मृगु न जोडे

वनोवनीं चांपेयांचीं झाडें : पारि नाहीं पार्यातकु

५१५

घरोघरीं ठीकांचीं लेणीं : पारि नाहीं चींतामणि

हाटोहाटीं विकति कांचमणी : पारि नाहीं पाची गरुडोद्गार ५१६

झाडोझाडीं फुलें असोसें : पारि नाहीं मुक्ताफळांचे घोसे

गावोगावीं उदकें बहुवसें : पारि नाहीं वोधुं गगन-गंगेचा ५१७

तैसी संसार-रंगीं करुनि रीगवणीःहा आत्मा घे नाना शरीराची आंगवणी

पारि न लँहाये सुपाणी : मनुष्य देह

५१८

१ गश. ईश्वरु. श. इस्वरु. २ गश. देसोदेशीं. ३ श. कस्तुरीमृग.

४ द. पारी कें. ५ द. उधु. ६ द. अमं. ७ ग. लाहीजे. द. लाहे.

- विपायें कर्मभूमिचीये पेटें^१ : नरदेह लाधलें अवचटें
 तारि मुक्ति-रत्न घेयें^२ गोमटें : जवं मृत्यु पावे ना ५१९
- हा कालु उघडा : जर्गा वैराडा
 येणेंसीं कांडगुंडा : कव्हणी घे ना ५२०
- लपौनि चोर खांचेचां वोहळीं^३ : वळीत-पळिताचें ताडवन घाली
 ते देखे इंद्रियांची हाडाळि : पारि हातियेरु न करी^४ ५२१
- हाणौनि तारुण्याचिया केळी : सुंदर्याचें कोठार जाळी
 अवचीतें घालणें घाली : अपमृत्युचें ५२२
- घेउणि बळाची परतनी : प्राणा करी खोंचणी
 आयुष्याची तोडी तवनि : हळु हळु ५२३
- माँहा रोगाचीं^५ नायकवडी : वेहुनि लागि करी^६ चहुकडी
 न वचतां अर्धघडी : उत्तरी शरीर-दुर्ग ५२४
- मग देहाँ धवळियाँ : आंतु रीगौनि^७ बळिया
 विणें^८ सूर्या^९ : उसासी जीवन-कळें ५२५

१ द. पेटें. २ श. घेइं. ३ द. न पवे. ४ दश. कवण्ही.
 ५ द. उहळीं. श. वाहळीं. ६ गदश. ताडवन. ७ ग. तो.
 श. तवं. ८ श. हाथिं. ९ श. धरी. १० गदश सौंद. ११ द. महा.
 १२ गश. रोगांधीया नाइकं. १३ श. करिती. १४ द. दिहा.
 श. दीहा. १५ गद. धवळ्या. १६ गदश. रिगौनियां.
 १७ द. उसासी विन. १८ दश. सुरीया. १९ द. *

म्हणौनि दडवांदडीं^१ : तुं^२ रीगें कैवल्याची पाडि
जवं अवचीती न घली धाडि : कृतांतु हा '

५२६

६०

रायास नीरूपण करीतां अवधूत नीघाला

पैरियेंसैं भक्तशीरोमणि ! : ऐसी आईकौनि अवधुताची वाणी

मग वैराग्य उपनलें अंतःकरणीं : नरनाथाचां

६२७

अर्चिला अभिवंदिला : अवधुतु निगाला

एरीकडे काई करीता जाला : आमचा पुर्वजु तो ?

५२८

६१

यदूचा त्याग, निःसगता

करुनि सकळांचा त्यागु : तो जाला निसंगु

मग पातला योगु : परब्रह्मंसीं

५२९

६२

ऐसा त्याग करुनि ब्रह्मविद्येची जीज्ञासा करावी

म्हणौनि त्यागांजन निर्मळ : सूनि तुं^६ फेडीं प्रवृत्तिचें पटळ

मग जिज्ञासेचां डोळां : देखसि माझे स्वरूप

५३०

१ श. 'दडवीं. २ श. * ३ गश. 'हसैं. ४ गद. 'ष्करणीं.
५ दश. मग'. ६ दश. * ७ ग. भ्रांतीचें.

ठीकवणी पाराखि न सीके^२ : तारि रत्नाचे खुतले रंग केवि देखे ?

भ्रमैरु पारिमळातें नोळखे^४ : तारि मालती केवि भोगी ? ५३१

करण-चातुर्य न पढे सुंदरी : तारि चक्रवर्तितें केवि आवरी ?

सराउं न किजे राजकुमरीं : तारि तयां जैतें केंचें ? ५३२

तैसें जिज्ञासा-यंत्रें वीण : ब्रह्मविद्येची दृति काढी कवण ?

म्हणौनि करौवें श्रवण : भक्तराया ! पैं ” ५३३

६३

उद्धवदेवीं भणितलें “ जी ! तूं कर्मीक शास्त्रश्रवणे नेणीजेसी ”

तवं उद्धवदेवो^१ म्हणे : “ जि ! तूं जाणिसि शास्त्रश्रवणें

हें देवाचें बोलणें . मज प्रत्या नै^{१०} ये ५३४

तुं नित्य स्वयंप्रकाश : तुंतें बोलावेया देवां कैचा पैसु ?

तुझिये मायाशक्तिचा डोळेलांसु : लागला ब्रह्मादिकां ५३५

प्रमौणांचा बंबाळ दिवा : न देखे वेदांचा मांदिमेळावा

आगमा नाहीं रीगात्रां : तुझां स्वरूपीं ५३६

तुझा करावेया प्रकाशु : योगशास्त्रां नाहीं सौरसु

सांख्यां लागे मोहर्पांशु : तुंतें निरूपितां ५३७

१ ग. ंणीयां. श. ठीकणियां. २ द. सीखे ३ दश. भवरु.

४ श. न देखे. ५ ग. जीवांत. ६ द. जिज्ञासं. ७ गद्. तुआं.

८ द. देउ. ९ ग. जाणीं. द. ंनेसी. १० ग. नैए. श. नैय

११ श. तुझेयां. १२ ग. सांक्षा. १३ श. मोहो.

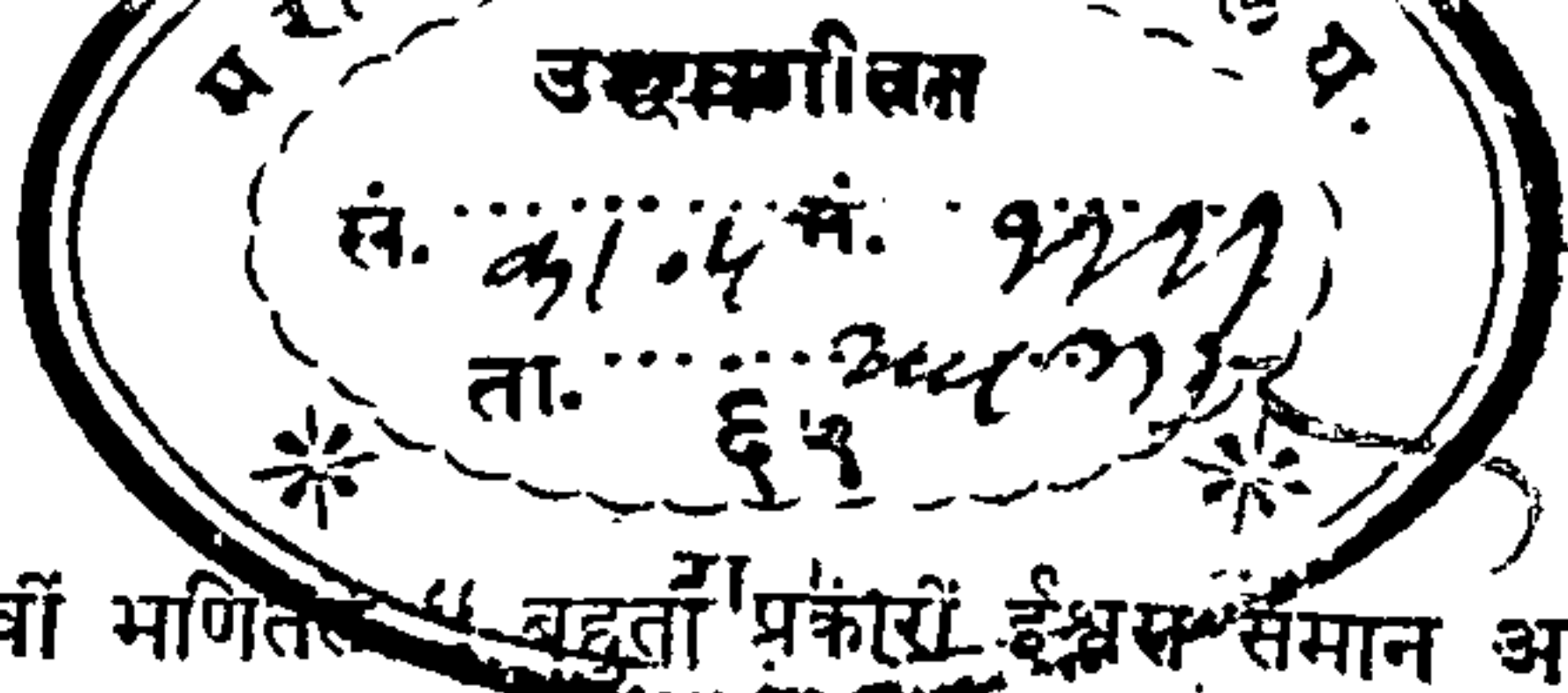
तुझेया ज्ञानाची धर-डोहळी : सकळ शांखातें घेतली	
परि सृष्टिचियें पोकळी : नातुडेचि तें	५३८
म्हणौनि साधन नाहीं ऐसें : जेणें तुजें ज्ञानरत्न दीसें	
तुं जाणवीसि कृपावशें : तैचि ^३ जाणजे ”	५३९
यावरि नागार्जुनाचा गोसांवीं : ज्ञानाची बंबाळ दीवी	
कैसी उजळीलें ते निहाळावी : वित्तरागीं ^७	५४०

६४

श्रीकृष्ण चक्रवर्ती भणितले “ ज्ञानाचें कार्यें, अज्ञान
अन्यथाज्ञान नीवतौनियां ईश्वरी बुद्धि ”

मग म्हणे श्रीचक्रपाणि : “ आइकें भक्तशिरोमणी !	
ज्ञानतरुची पहीली चणि : ऐसीचि ^४ होए	५४१
तुटे अज्ञानाचा पाशा : निवर्ते ^५ अन्यधर्माची अवदर्शां	
नवल उदैजे दशा : ब्रह्मसुखाची	५४२
परमेश्वर-ज्ञानाचां डोळां : वाळुनि देवताचक्राचा मोळा	
घेईजे टांकु तुका ^६ आगळा : परब्रह्माचा ”	५४३

१ ग. डोळी. दश. डहुळी. २ श. पुणु. ३ ग. तरिचि.
४ श. कैसेणि. ५ श. उजळिली. ६ दश वीतं. ७ गश. आतां.
८ गदश. ते ऐसी. ९ गदश. फिटे. १० गदश. दसा.
११ गदश. इश्वर. १२ श. तागळा.

उद्धवदेवीं भणितलें “ बहूतां प्रकारों ईश्वर समान असतां
देवता कां वाळिलिया ? तियाही कां ईश्वर नव्हति ? ”

तवं उद्धवदेवो^१ म्हणे : “ जी । कवणें कारणें
देवता-चक्राचें नाणें : वाळलें त्यें^२

५४४

तें ही नित्य शाश्वत : भवतीनाश रहित
आनंदे सदोदित . शक्तिचक्र तें

५४५

त्यें आपुलेनि ईच्छाबळें : करी सृष्टि-संहाराचीं ढालें
शक्तिचक्राचि कवणें बोलें : नव्हे परब्रह्म तें ? ”

५४६

६६

सर्वशें भणितलें “ देवता मोचक नव्हति भणौनि देवता व्यावृत्ति ”

तवं म्हणे वृन्तमाळी : “ ब्रह्मवाधेचां वोरकलीं

देवता स्वरूपें कसिलीं : पुणु जालीं दळार्चीं तीयें ५४७

तया शक्तिचक्राचां तंगटीं : धांवांडिजे क्षुद्रानंदाची पीठी

म्हणौनि भक्तजगजेठी ! : मज सारिखें दिसें ५४८

१ श. देओ. द. देओ. २ द. कवणा. ३ गदश. तें. ४ द. लेन.

५ द. ढाले. ६ दश. चक्र. ७ द. नव्हे. ८ गदश. वन.

९ दश. तकटी. १० ग धांव. द. धाव.

जैसे सगात्र सघन : होति पर्वतिचे पाषाणं	
परि लोहाचें कनक होए ते खुण : परीसींचि आति	५४९
नां तरि कर्णिकराचा झेला : पांतां वानु होय सोनेसळा	
परि परिमळाचा उमाळा : तो चांपौलांचि आति	५५०
तैसिया ऐश्वर्यादि गुणी थोरा : देवता असति अपारा	
पुणु षडगुणाचिया भांडारा : गोसार्वीं मींचि एँकु	५५१
अवीद्येचेनि काजळें : माझे स्वरूप न मैले	
देवताचक्र कवळे : अज्ञानांजनें तेणें	५५२

६७

“ जीवहि मोचक नव्हति भणौनि जीव व्यावृत्ति ”

जिवाचिर्या आक्षौणी : पडिली अवीद्येची गवसणी	
म्हणौनि प्रबोध रंगी रीगवणी : नव्हे तयास्तव	५५३
आंधळेयांचा नगरी : कवण कवणांतें पडिखरी ?	
बहीरीयांचां घरी : कवण कवणां आळोंचु सांधे ?	५५४
मुंकेनि ^१ मुंका : केवि कीजे बोलिका ?	
निदसुरे ^३ एकमेकां : चेववीति कैसे ?	५५५

१ ग. पाखाण. २ ग. आथि. ३ द. आथी. ३ द. 'सिचि आथी.
 ग. आथि. ४ गश. इश्वं. ५ श. परि. ६ गश. खड्. ७ द. *
 ८ दश. नीवां. ९ ग. आक्षोणि द अक्षोणि १० गदश. तेयां.
 ११ द. यांचा १२ श. मुकीएण. द. मुकेण. १३ गश. नीदसुरेयां.

तैसी अवीद्येची उकळी : जया जिवजातांतें बुडळी

ते केवि तौरीति भवजळीं : एकमेकांतें ?

५५६

म्हणौनि उध्दवदेवा ! आणिक : जिवासी कऱ्हणी नऱ्हे मोचक

माझें ब्रह्मस्वरूप एक : वांचौनियां "

५५७

६८

उध्दवदेवां भाणितलें " जीवब्रह्मां भेद नाही भणौनि

' खाल्विदं ब्रह्म ' बोलों आदरीलें "

तवं उध्दवदेवो म्हणे : " पांतां जिवब्रह्माचीं लक्षणें

भेदाचें नाणें : काहिं देखिजे ना

५५८

ब्रह्मचि अवीद्यावशें : जिवरूपें पडियासे

जेवि अनेकधा आकाश दीसे : घटादिभेदें

५५९

नां तरि दर्पणी जैसा : उमटे मुखाचा ठसा

प्रतिबींबुं जिर्वु दिसे तैसा : अवीद्येचां ठाई

५६०

म्हणौनि कैवल्यनाथा ! : पांतां जीवब्रह्माची वेवस्था

भेदु तो सर्वथा : देखिजे ना

५६१

अवधारीं सर्वज्ञ-राजा ! : तुं वांचौनि^१ दुजा

कऱ्हणी हा भ्रमु माझा : फेडिता नाही "

५६२

१ द जेयां. २ दश.तारी. ३ द.कवण्ही. ४ दश.न्हवे. ५ द.वांचुं

६ गश. काहीं. ७ गदश. बींबरूप. ८ गदश. जीउ तैसा.

९ गदशं. दिसें. १० द. व्यवस्ता. ११ द. वांचुनि.

६९

बंधमुक्ताची वेगळी लक्षणे

(१)

- तत्रं सर्वज्ञ-राओ म्हणे : " आईक सावधे अंतष्करणे
बंधमुक्ताची वेगळी लक्षणे : सांघेन तुज ५६३
- एकाचि नित्यमुक्त नित्यबध : हें बोलणेंचि असंबध्द
वरि ब्रह्म तें शुद्धबुध्द : तरि बंधु कवणासि ? ५६४
- जिवब्रह्मीं अभेदु बोलतां : यूक्ती वीशेषुं नाहीं सर्वथा
म्हणौनि न करीं वादकर्था : उद्धवदेवा ! तुं ५६५

(२)

भेदाची सासने तीन

- सांघें भेदुं काइ एकत्व म्हणर्त ? : किं भिन्नासि ऐक्यता ?
किंवा भेदाची आभावरूपता : तो अभेदु बोलिजे ? ५६६

(३)

‘ अभैद एकत्व ’ या सासनाचें व्याख्यान.

- पहिलां पक्षि अईक दुषण : जें दुजेयाचेर्या आपेक्षां एकवचन
म्हणौनि भेदाचें समर्थन : आपेसेचि जालें ५६७

१ ग. बध्दं. द. द्वंद. २ द. वेगळलि. ३ श. बध.
४ दश. सुधबुध. ५ गद्. विशेषु. ६ द. हे ७ द. अभेदु.
८ श. म्हणतां. ९ शग. पक्षीं १० द. आईक ११ द. दुजेयाच्या.
१२ गद्. अपेक्षा १३ गश ° सेयाचि.

एकवचन बहुवचन मानिसी : आणीक भदु न मनीसि	
ऐसी वीरूधोक्ति देशी : तुजाचि साजे	५६८
जारी भिन्नासि ऐक्यता : तारि तें काई विनाशु नव्हतां	
किं नाशाची उत्तरावस्था : ते ऐक्य बोलिजे ?	५६९
विनाशु नव्हतां ऐक्य : तारि तें बोलतां अशक्य	
स्वस्वरूपें वर्तमान कार्चामाणिक्यां : ऐक्य कैसें ?	५७०
ना नाशुपूर्वक ऐक्यता : तारि तै बोलों नये सर्वथा	
सांघें धर्मियेचि नाहीं तेथ : ऐक्य कवणांसीं ?	५७१
म्हणौनि भिन्नैक्य अभेदु : हा दुजा पक्षु मंदु	
तीसरा भेदाभाओ अभेदु : तो पक्षुचि नव्हे	५७२

(४)

सामान्य वाक्य दूषण

जारी भेदु नाहिं सीधु : तारि तयाचा कैसा निशेधु	
करुनि अभेदु : समर्थिसि तुं	६७३
जैसें ज्ञानाभावो अज्ञान : बोलतां वेगळें नव्हे ज्ञान	
तारि परम व्यावृत्ति अज्ञान : निरूपुं ^१ नये	५७४

१ श. मनिसि २ गश. भेदु तरी. ३ द. विह ४ द. न्हवतां.
 ५ श. वस्था. ६ दश. काच. ग. काचु. ७ ग. ऐक्यत्व.
 ८ द. निक्षेदु. श. णीषेदु. ९ दश. न्हवे. १० गश. नरीपुं

तैसें भेदांगिकारें विण : कखं नये अभेद लक्षण
 म्हणौनि भेदाभाओ अभेदु^२ हे न म्हण : मंत्रिपती ! तुं ५७५
 न मनितां भेदाचें दळवाडें : कव्हणी वेव्हारु न घडे
 म्हणौनि अभेदमत्तें सांकडें : समर्थितां ” ५७६

७१

तवं उद्धवदेवीं भणितलें “ अविद्यावशें ब्रह्म परिणमलें ”
 तवं म्हणे भक्त-नरेश्वरु : “ जि ! घडावेया व्येवहारु
 भेदाचा अंगिकारु : मियां हि^५ कीजे ५७७
 पुणें तें अविद्यावशें : ब्रह्मचि नाना रूपें^७ पढियासे
 म्हणौनि अद्वैत आपैसैं : सिध्द होये ” ५७८

७२

सर्वज्ञें भणितलें “ जीव ब्रह्मयासी अवीद्या
 अवच्छेदक भणौनि दूषण बोलिलें ”
 तवं-सर्वज्ञ राओ म्हणे “ आर्क : काई ब्रह्मासि अवीद्या अवच्छेदक ?
 किंवा प्रतिबिंबक : दर्पणाचिया परी ? ५७९

१ द. नैय. २ श. * ३ द. व्याव. श. व्यवहारु. ४ श. मत.
 ५ ग. हीं. ६ गदश. पुणु. ७ दश. * ८ गद. अवि°:

अवीद्ये निरवयेवे : जरि ब्रह्म अवछेदवे

तारे आकाश कां भिन्न न॒हे : परमाणु॑ तव ? ५८०

निराशे अज्ञानी कैसें : अमूर्त्ता ब्रह्माचें प्रतिबींब दीसे

कालु कहीं कव्हणी दीशे : प्रतिबिंबला नाहीं ? ५८१

म्हणौनि अविद्येचिया विणावणी : ब्रह्मीं पढति प्रपंच रंगाची वाणि

ऐसी वीरुध चढावणी : न करीं तुं ” ५८२

बोलतां परिणाम विवर्त्तु : जियें दुषणें बोलीला अनंतु

तीयें सांघतां ठाकैल प्रस्तुतु : तत्व प्रसंगु ५८३

तार्किकांची भडषबाणें : तैसीं बोलसी परपक्ष—दुषणें

तारे सकुमारें अंतष्करणें : सीणति श्रोतेयांचीं ५८४

७३

जीवेश्वर भेदाचें समर्थन.

आतां असो हें खंडन : सांघैन भेदाचें समर्थन

जगदिश्वरु सोपार्ण : कैसें निरूपिता जाला ५८५

म्हणे “ आइकें उद्धवदेवा ! : ब्रह्मासि आणिकें जिवा

स्वरूपें भेटु जाणावा : दिष्काळचिया परी ५८६

१ दश. यवे. २ दश. न्हे. ३ दश. प्रमाणुस्तव .

४ दश. अमृता. ५ श कव्हणी. ६ द. पडेत. ७ दश. पडति.

७ गदश. परिणामु. ८ दश. सोपान. ९ गश. नीरुं.

१० श. आणि.

आतां परस्परं विलक्षणं : बंध-मुक्ताचीं लक्षणं जालीं जेणें जेणें गुणें : तें सांघैन तुज	५८७
जेथ अवीधेची काजळी : स्वयंभ उमटली तें जीव-स्वरूप नानां मळीं : बद्ध जाण	५८८
अज्ञानांचें लांशें ^१ : जेथ लागलेंचि न दीसे तें नित्यमुक्त असे : जाण माझें स्वरूप	५८९
मीं माया-वधुसि नातळें : प्रकृती न विटाळें मज नुपजति डोहळे : कर्म-वासनेचे	५९०
आत्मेयां मायेसीं मेळु : पुण्यपापेसीं खेळु हा कहीं न मनी विटाळु : प्रकृति-रजश्चळेचा	५९१
तो विटाळु फीटे : ऐसी तीर्थे नाहीं चोखटे म्हणौनि ज्ञान-सुधेचें गोमटे : या प्राश्चित्त दीजे ”	

७४

उद्धवदेवीं भणितलें “ स्थूळ सूक्ष्म जीव कैसा रची ? ”

तवं उद्धवदेवें म्हणितलें : “ जि ! बंधाचिये सांखळे हा आत्मा आकळे : कैसेनि सांघें ?	५९३
--	-----

१ ग. लाहासें. दश. लासें. २ ग. नीत्य°. ३ गश. प्रकृतीसि.

४ ग. श्वीळेचा. दश. स्वळेचा.

नक्षेत्रांचा भैरवगुंडा : केवि पाडिजे गगनीचा हुडा ?

चंद्रसूर्याचा हातखोडा : काळा कैसेनि घालिजे ? ५९४

भु-गोळकाचा मठी : दिशा केवि कीजे दारकोंडि ?

काळलोहाचा दांडी : आंधारु कां घालवे ? ५९५

तैसा प्रपंचाचा हंबरु : केवि ल्ये जिउ निराकारु

येवढा संसारतरु : केवि भोगी ? ” ५९६

७५

स्थूल सूक्ष्म रचणे ते अज्ञान वशे

तवं म्हणे जगदबंधु : “ अज्ञानाचा पडे दृष्टिबंधु

म्हणौनि येवढा भवसींधु : उद्धवदेवा ! देख ५९७

७६

सूक्ष्म रचना, संसरण निर्वच निरोपण

जैसी मनोर्थाचा उद्यानी : कंदर्प सुख अनुभवी कामिनी

मग वायांचि होए वियोगिनि : कांतेवणि ५९८

१ ग. बहीं. दश. बहिं २ दश. गगनाचा. ३ दश. आधारु.

४ दश. हाबरु. ५ ग. जीउं ले. दश. ले ६ गद्. यवडा.

७ दश. मनोरथाचा.

नां तारि स्वप्निचा सुभट्टु : लोहेविण घायेवट्टु तैसा आत्मा भूजे वायवट्टु : संसारु हा	५९९
माया-रंगाचेनि धरें : मोहो-तुरांचेनि गजरें वायांचि जिउ अनुकरे : नाचू संसृतिचा	६००
चैतन्याचिया साळें : आवगतें आंग निर्वाळे मग विश्वा येसनें आढाळ खेळे : निरार्धारु तो	६०१
अव्यक्ताचा वर्तु सारी : महंतत्वाची खुलि धरी चोखाळले दांतिरीं : पंचभुतांची	६०२
भरी तन्मात्राची लोव : ले विषयांचें ढीव ते अर्वगती बरव : तोचि जाणे	६०३

७७

चतुर्विध कर्मफल निर्वच निरोपण

फेडुनि जन्माची जवनिक : वैखरियेतें करी वादक मग संपादी नाटक : प्रवृत्ति-मार्गाचें	६०४
हांतेविण अंतराळीं ब्रह्मगोळकाचें आढाळ चाळीं चालेविण पाउलीं : कर्माचिये वर्ते वारी	६०५

१ गद्. स्वपणिचा. श. सपणिचा. २ गद्. श. ३ श. णासु.
द्. नाचु के. ४ द्. निर्धारु. ५ द्. श. खुल. ग. खल.
६ श. तनुमात्राची. ७ गद्. विखं ८ गद्. श. आवं
९ द्. वैखरियेंतें. १० गद्. हाथे. ११ द्. वरते.

इंद्रिय-वाद्यांचें गजराउं : कखनि स्वर्गनरकांचे बगळाउं
नवल खेळे जिउ : ^२ये भुमि-रंगि

६०६

रसाचेनि आवेशें : या निजरूपे प्रकाशे

देह्यांचेचि सोआंगे नेणों कैसें : होउनि ठाके ?

६०७

अनात्मा आत्मेयाचा अध्यासु : हाँ सर्व बंधाचा कसु

यावारि लागे पाशु : पुण्यपापाचा

६०८

जैसी आपुलेनि आंगें : वेळुवादैचि आगि लागे

तो जाळी सर्वांगें : मुळां सकट

६०९

तैसा आपुलियाचि कल्पना : वाउगी करी पुण्यपापंरचना

मग अनेकी^{११} नरक-यातना : भूजे आत्मा हा ”

६१०

७८

उद्धवदेवीं भणितलें “ तूं करुणाकर

असतां जीवास चतुर्विध फळ कां ? ”

तवं म्हणे भक्तनरेश्वरु : “ जि ! तूं असतां करुणाकरु

हा घोर संसारु : जिवां कैसेनि^{१३} जाला ?

६११

१ द. इंद्रिय. २ गद. इये. ३ दश. न प्रकाशे. ४ ग. मग.
५ द. स्वाग, श. सोआग. ६ श. अनात्मेयां. ७ गश. हाचि
८ द. लेन. ९ द. वेळुआं भदैच. श. वेळुवादैचागि. १० द. पापा.
११ ग. अन्यकी. शद अनेगी १२ द. तर्क १३ ग. केवि. द. कैसेन.

- क्षिरसागरा ऐसा असतां सोयेरा : आणीक दुधा नाहिं संवसारा
 तारि सांधा हो जि ! अवधारा : तो बोलु कवणा लागे ? ६१२
- कल्पतरु तळवटीं : असतां सुर्यकरांची उकटी
 तारि ते आंगा ये कुटि : कवणाचेया ? ६१३
- चक्रवर्ती समोर : कुमारां कीजे कोंडवार
 तारि शरणागतां वज्रपंजर : तेहिं^३ कां म्हणवात्रे ? ६१४
- तैसा तुं असतां पीता : भवयातना होए भूतां
 तारि तो बोलु देवासि आतां : कवणें ठेवावा ? ” ६१५

८०

श्रीकृष्णचक्रवर्ती भणितलें : “ मीं साकारत्वे मानव-
 नट धरुन उद्धरण करीं ”

- तवं म्हणे येदुपाळु : “ मज सदा जिवांचा अडळु^६
 मिं मोकलीं हळुहळु : यां जिव जातांतें ६१६
- निर्गुणां आपणेयांवारि : साहुनि साकारपणाची कुपारि
 फुकाचि भवसागरीं मिं^९ तारीं : जिवजातांतें ” ६१७

१ गदश. * २ ग.सूर्यं द. सूर्यं ३ दश.कोडवार. ४ द.तरि
 तिहीं. ५ द. * ६ गश. आदळु. द. आडळु. ७ द. निर्गुणां.
 ८ ग. मीं ९ श. ए १० गद. *

८१

उद्धवदेवों भणितले “ देवास सदा उद्धरण अति, तर जीवास
संसार कां दिसतस ? ”

तवं उद्धवदेवो म्हणे : “ जि ! देवा सदा आति^१ उद्धरणे

तारि संसाराचे ठाणे : केवि वसत असे ?

६१८

तुं पुरता प्रभावे : तुज नाहिं आपुले परावे

तारि मुक्तीचे मोगरुसुल देवे : कां न कीजे ? ”

६१९

८२

श्रीकृष्णचक्रवर्ती भणितले “ मी जें ज्ञान दे ते जीव विषयाचिया
आवडी धाडी, भणौनि जीवांस भवदुःख होए ”

तवं म्हणे श्रीचक्रधरू : “ मि^४ उदारदेव दिक्षा—गुरू

ऐसांहिं जिवांसि संसारू : तो येणेचि कारणे

६२०

जीव आधींचि समळ : वारि विषयेसंगे होति बरळ

म्हणौनि मीं दे ज्ञानांचे भांडवल : ते वायांचि जाये ६२१

जैसा काचाचिया आवडी : दुर्भगु हातिचा चिंतामणि सांडी

नां तारि सांडुनि कल्पतरुची वाडी:जेवि फळे माहानिंबाचीं ६२२

१ गश. देवासी. २ गदश. अथि. ३ ग. नाही. ४ गदश मी.
५ ग. विषयं. ६ द. दुर्भाग्य. श. दभाग्य. ७ ग. धाडी.
दश. दवडी. ८ गदश. सेवि.

- तैसें त्येजुनि ज्ञानपीयुष : हा जनु सेवी वीषयविष
 म्हणौनि न चुके भवदुख : उद्धवदेवा ! पै ६२३
- जैसें^२ बहिरियाचिये स्थानी : उपखे कोकिळांची रंगध्वनी
 नां तरि कमळाचां उद्यानी : चंद्रकर जैसे ६२४
- भ्रमराचां क्रिडा-रंगणी : वायां जाये चांपेयांची लावणि
 नां तरि जात्यंधाचां पाटणी : जेवि क्लेणें लावण्याचें ६२५
- ठीकांचा अळंकारू : लेवविलेयां केवि जाणे वानरू ?
 चंदनें डवरिला सोरू : तरि ते जाय वायांविण ६२६
- तैसें पात्र नव्हे बोलावेया : तरि शब्दाचें जिह्वार जाये वायां
 म्हणौनि भलेतेया : ज्ञान प्रकाश नां ” ६२७

८३

उद्धवदेवीं भाणितलें “ देव पात्र विषेष जाणें तर ईश्वर
 ज्ञान देति ते वायां (कां) जाय आन कर्मरहाटीचे
 ज्ञानिये अनेक मोक्ष उपाय बोलति ते काई खरे कीं खोटे ?

- तवं उद्धवदेवो^१ म्हणे : “ जि ! देवो^२ पात्र-विशेषु जाणे
 मग देति ज्ञानाचें वीषणें^३ : तें कैसें होए ? ६२८

१ गदश. त्यजुनि. २ श. नैसा. ३ गदश. स्थानि.
 ४ गदश. भवरांचा. ५ द. सोअरू. ६ श. * ७ गद. न्वे.
 गदश. प्रकाशे. ८ गश. देओ. ९ द. ३०° श. ओ°

देशकाळिचे ज्ञानिये : अनेग बोलति मोक्ष-उपाये

तयां भितारि कवणु होए ? : तो गोसात्रीं सांघावा ६२९

काइ आवघेचि खरे : किं^२ कव्हणी एक चोरथरे

किं^२ एकुहि न सेरे : तया मौजि ” ६३०

८४

यादवकुलतिलकु भणे : “ मोक्षमार्ग तो एकचि आन
देवतांचां मोक्षमार्ग तो नव्हे ’

(१)

तवं म्हणे यादव-टीळकु : “ मोक्षमार्गु तो एकु

एरु चोरमोळा टांकु : पडे घरोघरीं ६३१

(२)

तें ब्रह्मवीधेचें नाणें : मींचि पाडुं जाणें

मजाचि पासौनि घेणें देणें : या चराचरासि ६३२

मियां ब्रह्मेयांसि पहिलें : ज्ञानाचें भांडवल दीधलें

तेणें सुवेचपणें वेचिलें^६ : तें^७ हळु हळु ६३३

उद्धारें घातलें मनुसि : मनु दीधलें भृग्वदिकांसि

तिहिं^९ दीधलें विश्वासि : आंगावरि ६३४

१ द. अव°. २ गश. कौ. ३ द. तेयामासि. ४ द. °तिळकु.
श. °तीलकु. ५ गदश. ब्रह्मयासि. ६ शग. नासिलें. द. नाशिलें.
७ गदश. * ८ गदश. उधारें ९ ग. दीधलें. १० ग. तेहीं न पांत°.

मग बालु बालु ज्ञान-भांगारा : एक कर्म-कथिलाचा खुरा	
आटुनि टाकु पाडिला चोरथरा : ब्रह्मवीद्येचा	६३५
रजस्तमाचिये सांजवेळे : फळ-श्रुतीचेनि भाषा बोले	
ते निवृत्ति-मार्ग चोरमोळे : सारिले मन्वादिर्की	६३६

(३)

म्हणौनि लय लक्ष धारें ज्ञानें : नव्हति मोक्ष-साधनें	
आणिकेहि मंत्रयंत्रध्यानें : आरौतीचि जाण	६३७
तीये मुक्तिचां राउळीं : वेधवतिये वोळग वारेली	
तेथ रीगों न लहाये हाउळि : सिल्पविद्याची	६३८
इष्टापुर्ता दारवंठा वारिजे : तपाचां माथां कांबि वाजे	
तेथचा (अ) वस्वरुं न ल्हाईजे : आगम-धर्मी	६३९
तीर्था ^६ व्रतां अवाडु : जप-होमाचा नाही पाडु	
तेथिचा नुगवे कैवाडु : धर्मजातांसि	६४०
यें प्रवृत्ती धमनिष्ठानें : होति स्वर्गादि फळ-साधनें	
पारि मोक्षु तो माझेनि ज्ञानें : वांचौनि नाही	६४१

१ ग. भाखा. २ श. लक्षाधारें. ३ गदश. न्हवति. ४ ग. आरुती.
 ५ श. अवस्वरु. गद. अवसरु. ६ दश. तीर्थव्रता. ७ श. फळें,
 ८ ग. वांचूनि. द. वांचूनि.

उद्धदेवीं भणितलें " जी तुझिया स्वरूपीचें ज्ञान निरोपवें "

तव म्हणितलें उद्धवदेवें : " जि ! जें मोक्ष-साधन निरूपिलें देवें
तें मज ज्ञान होआवें : तुझेया स्वरूपाचें ६४२

मि^१ हिंडिनलां अनेग देश : हांडोळिले स्वर्ग एकवीस
परि माझी पुरवी भडसं : ऐसा कव्हणी देखें ना ६४३

ब्रह्मादिकांचां आंगीं : आति देवपणाची जिगिमीगि
परि कैवल्याचे पडप त्यागी : ते हि नव्हति ६४४

जैसा अंबाडापुरिचा बोरा : होए सगात्र सेंदुरा
परि उद्धातया रंगाचे हीर : ते मानकुलांचि आति ६४५

नां तरि कांतीचिया कसमसा : सुधाकरेंसीं सारि करी आरिसा
परि चकोराची फेडी अवदशा : ऐसा चंद्रचि होए ६४६

कंदर्पकथे रसिका : होति सुख सारिखां
परि पंचमालापीं बोलिका : कोकीळ^१ वांचौनि^२ नाहिं ६४७

तेजस्विया प्रकाशकु : होए नक्षत्रांचा देशकु
परि अंधकारु धाडी तडकु : रविराजुचि ६४८

१ गद. मी २ द. हांडो. ३ दश. आधि. ४ द. *

५ गद. न्हवति. ६ श. तेया. द. तैया. ७ दश. माणिकुलाचि आधि

ग. आधि. ८ दश. कथां. ग कथां. ९ द. सुकु. गश. सुक.

१० गदश. सारिका. ११ गदश. कोकिलु. १२ द. वांचुनि.

१३ दश. एकु. ग ऐसा.

तैसिया असति देवतांचिया आस्थानी : परि कैवल्याचा पडपदानि
जर्गी तुं येकु वांचौनि : आणीकु नाहीं ६४२

जेसनांचि मागता : तेसनाचि दाता
हें आंकाणें अनंता ! : एका तुजचि साजे ६५०

तारि आइकें सर्वज्ञ-राजा ! : स्वरूप निर्धारु जाणावा तुझा
हा मनोरथु माझा : तुवां पुरवावा " ६५१

८६

आतां देवाचें बोलणें : जीव देवता व्यावृत्ति : केवळ
ईश्वर-स्वरूपाचा निर्वच

तव म्हणे सर्वज्ञ-राओ : " आइक माझेया स्वरूपाचा प्रभाओ
तेथ भाओ आभाओ : ये दोन्ही नाहीं ६५२

तें संत ना असंत : निर्गुण ना गुणवंत
अरूप ना रूपवंत : जाण स्वरूप माझे ६५३

तें^५ कर्तें ना अकर्तें : भोक्तें ना अभोक्तें
देखतें ना अदेखतें : तेथ काहीं म्हणों नये ६५४

ऐसे विरूध-धर्म केवि घडति ? : तेथ हेचि उपपति
जें मी वीचीत्र शक्ति : म्हणौनियां ६५५

१ द. आंकाणें. २ श. *. ३ द. °उ. ४ दश. *.
५ गद. *. ६ गद. नये.

अवीधेचें बीरडें^१ : जेथ कहींचि न पडे

तें मुक्तस्वभाव चोखडें : जाण माझें स्वरूप ६५६

जीयेचिये रोमरंध्रशाळें : हारपति ब्रह्मगोळकार्चीं ढिसाळें

तिथें शक्तिचे तरळजैति डोळे : तें रूप पातां ६५७

चंद्रसूर्याचां मापीं : न रीगे काळाचें उमाणें जिये रूपां

तें न समाय दाहीं दासांचां दीपीं : ब्रह्मस्वरूप ६५८

गगनाची मेखळा : जिया मोटकी पुरे अर्धागुळा

तियां रूपांचिया चुळा : न पुरे आवर्णोदके ६५९

तया ब्रह्मकास्मिराचां बुडीं : न पुरे चैतन्याची पींडि

तें न माये करंडीं : शक्तिचक्राचां ६६०

तें मुक्तीचें भांडवल : षड्गुणांचें वेलाउळ

आनंदरसाचें जोळ : परब्रह्म तें ६६१

तें जिवाचें जिह्वार : ब्रह्मवीधेचें कुल्हार

सर्व सुखाचें मळये-पांचौर : जाण माझें स्वरूप ६६२

ऐसें परमेश्वरें स्वरूपा माझें : सकळांचेनि निषेधे^{११} जाणजे

हेंचि परज्ञान बोलिजे : मोक्ष साधन ६६३

१ द. विरीडें. २ द. स्वरूप माझें. ३ द. तरळैजति
गश. तरळैले. ४ द. जियेचां. ५ श. माय. गद. माये.
६ ग दाहां. ७ गदश. तया. ८ द. अवर्णो ९ गदश. इस्वर.
१० गदश. स्वरूप, ११ ग. निषेधे.

८७

सर्वकाळीं ईश्वरीं वेंच असतां जीवाचे सकळ बंध तुटति

म्हणौनि अहर्नीसीं : माझां स्वरूपीं मन आवेशीं

इतुलेन मुंचसी : भवबंधासि तुं^२ ६६४

तोडौनि^३ विषयाचा^४ वागुर : माझां रूपीं मन होए स्थीर

हेंचि ज्ञानयोगाचें जिह्वार : उध्दवदेवा ! पै ६६५

मियां पुर्वीं सनकादिकां : हाचि सांघितला योगाचा यात्रांका

जें स्थिर^५ करावी चित्त-कर्णिका : माझां ठाई ” ६६६

८८

उध्दवदेवीं भणितलें “ तुवां सनकादिकां ज्ञान

कवणें रूपें दीधलें ? ”

तवं उध्दवदेवो म्हणे : “ सनकादिकां ज्ञानाचें वोपणें

तुवां दीधलें रूपें जेणें : तें सांघावें मज ६६७

तर्या आधींचि ज्ञानाचा ठसा : वरि पीतां ब्रह्मेयां ऐसा

तारि तुझेया उपदेशा : ते वीषो^६ केवि जाले ? ” ६६८

१ दश. येतुं. २ श. *. ३ गदश. तोडुनि. ४ दश. 'ची
ग. 'खयांची. ५ दश. स्थीर ६ दश. स्थिर. ७ द. दे३०.
श. देओ. ८ गद. तेयां. ९ द. पिता. १० ग. विखो.

८९

चक्रवर्ती भणितले “सनकादिकीं ब्रह्मयासि प्रशु केला
‘गुणचिंत्ताची वेणी कवणा उकले ?’

तवं म्हणे वन्नमाळी : “सनकादिक कव्हणी एकी वेळीं

चैतुर्मुखाचिये पालखती जवळि : बैसले होते ६६९

तिहीं^३ पुसिली योगाची वाहाणी : ‘ताता ! हें गुणचिंत्ताची वेणी

उकले परी कवणी : मुमुक्षुसि ?’ ६७०

तवं कर्म-मार्गाचिया धुवाठी : आंधारली ब्रह्मेयांची दीठि^६

ते^{११} पुढां ने^२ देखे कसवटी : प्रस्रोत्तराची ६७१

जैसा कस्तुरियेचा निकरा : नोळखवे पामरां

त्या जाणति कुमर : चक्रवर्तिचे ६७२

नां तरि केतकीचेया पारिमळा : नेणे कर्कसु काउळा

तेथ भुजंगु येकला : भ्रमरुचि होए ६७३

गावाराचां हातीं : दीजे कलंज-तुकतें मोतीं

तो नेणे तिये रत्न-जाती : जाणे ठीकवाणियां ६७४

तैसा सारासार-वस्तु वीवेकु : नेणे कर्मजडु लोकु

तया जगीं जाणे एकु : योगिश्चरु ६७५

१ श. कवणी. २ श. ‘मुखां’ ३ गश. तेहीं. ४ ग. वाणी.
५ द. वाहाणि. ५ गदश. धुआटीं. ६ द. दृष्टि. ७ द. तेया.
ग. ते ८ गश. भुंजकु. द. भुंजकु. ९ द. भवरुचि.
१० ग. योगीं. द. योगेस्वरु. ११ गद. तो. १२ ग. नेदखे.

म्हणौनि ब्रह्मेयांचिया मती : नव्हेचि प्रस्नोत्तराची निरुती
मग मातें चीर्ती : व्याइलें तेणें

६७६

९०

तेवेळीं हंसरूपें तिये स्थानीं (मियां) बीजें करुनि स्मरण
विहिलें एणें गुणचीत्त वंगळें होति.

तेह्वाळि तिणें आस्थानी : मीं आलां हंसाचें रूप धरुनि
तवं क्षोभले मातें देखौनि : सनकादिक

६७७

तेहीं^१ पुसिलें मातें : ' कवण तुम्हीं येथें ? '

तवं मियां म्हणितलें तयांतें : ' कवणांतें पुसतें असा ? ६७८

पुसतें असा देहातें : तारि आम्हा तुम्हा सरिसीं भुतें

म्हणौनि कां न पुसा आपणयांतें : तुम्हीं कवण ? ६७९

नां आत्मेयांतें पुसत असा : तारि तुमचा प्रस्नु घडे कैसा ?

तो चीट्पु एकु सरिसा : आम्हां तुम्हांसि ' ६८०

तेह्वाळि तेहीं मातें : वोळखिलें^{१०} निरुतें

मग घालुनि दंडवतें : प्रस्नु पुसिला तो ६८१

१ द. 'चिये. ग. चीए. २ गश. नोगुति. ३ द. तियेचि.
४ ग. स्थानी. दश. स्थानि. ५ द. तिहीं. ६ गद्. तेयांतें.
७ दश.पुसतसा. ८ गद्.आम्हां तुम्हां. ९ गद्श. आम्हां तुम्हांसि.
१० द. उळ्लं.

- ६ चित्त गुणी प्रवेशे : गुण चीर्ती असति समरस्ये
यांचें बीरडे^३ फीटे ऐसैं : होए कवणी परीं ? ' ६८२
- तवं मियां म्हणितलें : ' फेडावया गुण-चीत्ताचें टाळें
माझेया स्मरणांचें उटाळें : वांचौनि आन नाहीं ६८३
- सकळां पासौनि मन काढे ? : माझां स्वरूपीं जडे
येतुलेनि आपैसेयाचि भवबंधु विघडे : गुण-चित्ताचा ' ६८४
- ऐसैं बोलौनि योगाचें सार : सनकादिक केले निरुत्तर
मग बीजें केलें वेगवत्तर : मियां निजधामासि ६८५
- म्हणौनि परमेश्वर-ध्यानाचिया चोळा : मना काले दीजति वेळोवेळां
हाचि ज्ञानयोगाचा निर्वाळा : उद्धवदेवा ! पै ६८६

९१

ध्यानस्थिता योगियासि सिद्धी विघ्नरूपा होऊनि उपजति
पर तो सेवी नां.

- ऐसिया ध्यानस्थितां : सीध्दी^{११} उ(प)जति^{१२} अनंता
तिया केतुलिया एकी प्रस्तुता : सांघैन तुज ६८७

१ दग. चित्त. २ गदश. रसैं. ३ द. बिरीडे. ४ गदश. मीयां.
५ द वांचुनि. ६ दश. निरोत्तर. ७ ग. मीआं. ८ दश. इश्वर.
९ द. दिजेति. १० गदश. 'स्तीता. ११ दश. सीधी.
१२ गदश. उपजती.

आणिमा गीरिमा : प्रकाया-प्रवेशि लघिमा

या आदिकरुनि आत्मारामा : विघ्नरूपा जाण ६८८

या सीद्धीचा फळभारू : न भोगी तो योगीश्वरू

जैसा चारा नेघे चकोरू : कमळ-नळांचा ६८९

नां तरि नळनी जाति तन्वंगी : जो अहर्नीसीं भोगी

तो कांतु न रमे भृभंगीं : ग्रामवधुचां ६९०

मंदाकीनीचेनि तरंगें : झेंपावति हंस-तलंगें

ते^७ न खेळति डागे : चीखले-वाहाळचिये ६९१

तैसा ब्रह्मानंदें हुले : आत्मारामु होउनि खेळे

तो विषयांचेनि मृगजळें : कहीं चुळु न भरी " ६९२

९२

उद्धवदेवाचा विभूति-प्रश्न

तंव म्हणे भक्तचक्रवर्ति : " जि ! तुझिया विभुती

कवणी तीया श्रीपती ! : सांघाविया मज " ६९३

९३

विभूति निरूपण

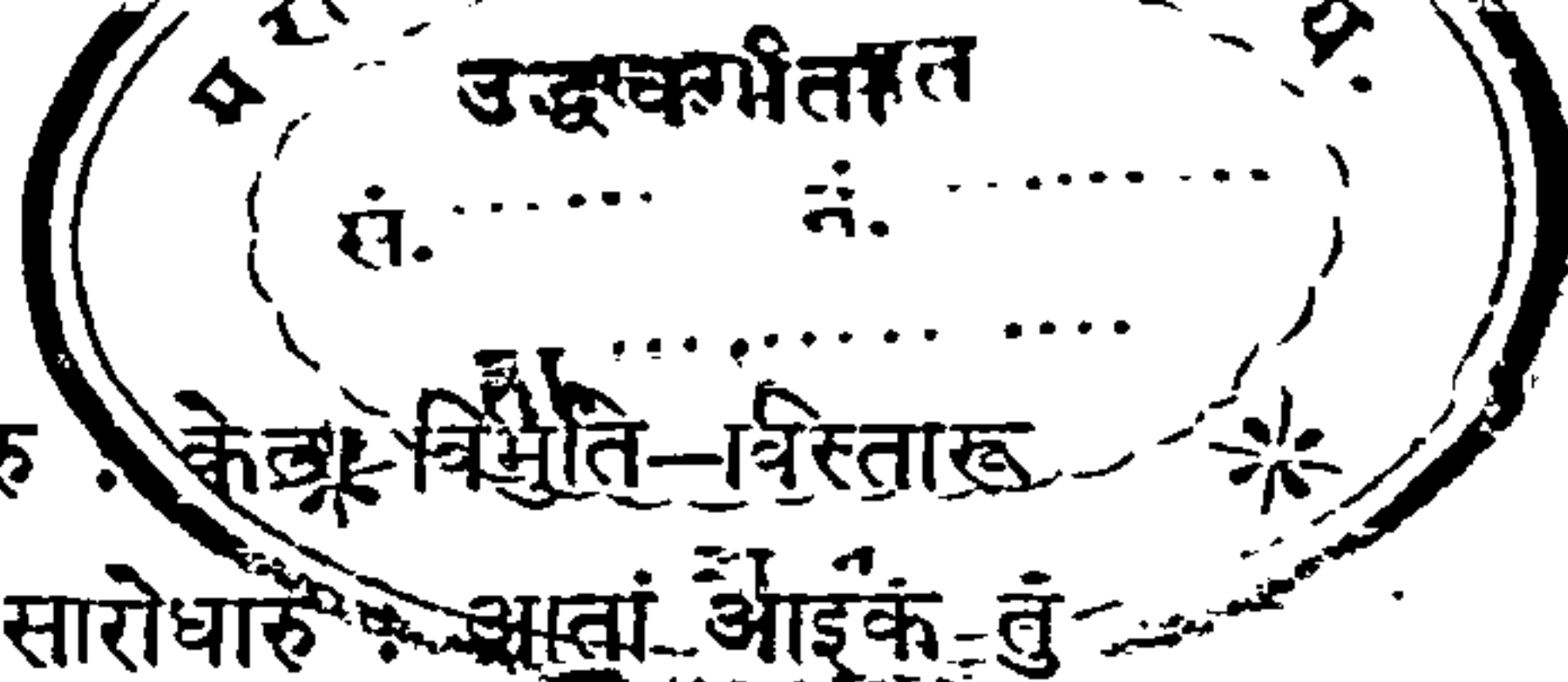
तर श्रीकृष्णराओ बोलिला : " उद्धवदेवा ! कुरुक्षेत्रिचां खळां

हाचि प्रस्तु पूर्वी अर्जुनं केला : जुझां आंतु ६९४

१ दश. प्रवेशु २ श. आत्मयां. ६. आत्म्यां. ३ श. योगेश्वरु.

४ दश. अहिं. ५ द. भ्रुं. ग. भ्रूं. ६ द. ग्राम्यां. श. ग्रामो.

७ दश. तियें. ८ गशाद्. चिखळं. ९ द. जुझां. ग. जूझां.

तयाप्रति थोरु	केन्द्र-विभूति-विस्तार	
तेयाचा सारोधारु	आत्तां आइक-तुं	६९५
भुतांचिये सेजे ^१	वासंवलें ^२ चैतन्य देखिजे	
हेचि मुख्य मांशें बोलिजे	विभूति-स्वरूप	६९६
देव गंधर्व किन्नर	हरी हर ब्रह्मां पुरंधरं	
यां माजि जे जे मूर्ति सुंदर	तो माझा अंशु	६९७
आंतु सातांहि पाताळां	जिया देखसि इश्वरकळा	
तिया वासुगी परमुख्य सकळा	जाण मांशें रूप	६९८
असाधारणा शक्ती	जिया मर्त्यलोकीं दीसति	
ते ^{१२} भुपाळ-चक्रवर्ति !	जाण माझिया विभूती	६९९
किंबहुना चरंचैराचेनि मीषें	फडंतरेलें चीटप पढियासे	
म्हणौनि मीं नव्हे ऐसें	काहींचि नाहीं "	७००

९४

“ तया विभूतीतें कवणें पुण्यें पावीजे ? ”

तवं म्हणितलें भक्तराजें : “ ये^{१६} विभूति-मंडळाचीये सेजे
कवणें पुण्यें बैसिजे : तें सांघें सर्वज्ञनाथा ! ” ७०१

१ गदश. तेया^१ २ ग. भूतां^२. ३ ग हृदयेसेजे दश. हृदयसेजे.
४ गदश. विसं^३. ५ श * ६ द. ब्रम्ह गश. ब्रह्म.
७ गद. पुरंदर. ८ द. प्रमुख ९ गद. स्वरूप १० गद. आसाधा^४.
११ गदश. मृत्यं^५. १२ श. तीया. १३ द. चैन.
१४ द. तरले. १५ द. न्वे. १६ दश या. १७ द. पुण्य.

९५

“ आश्रमधर्मे विचित्रि क्रीया पाविजे ”

- तवं सर्वज्ञ-राओ म्हणे : “ आश्रम-धर्मार्चिनि आचरणें
कीजे उपेणें : या विभूति-मंडळीं ७०२
- आपुलालेनि स्वधर्मे : कीजति नित्य-नैमीत्यकें कर्म
येचि^६ वोळख निरुतीं वर्मै : प्रवृति-मार्गाचीं ७०३
- विचित्रिं क्रिया-कळापें : वोइरिजति पुण्याचीं रोपें
ज्ञारि ब्रह्मसुखाचें जाउपें : दुभे स्वर्गसुख ७०४

९६

उद्धवदेवें पुसिलें “ ईश्वरीचेया मोक्षाचे धर्म देवें नीरूपावें ”

- तवं उद्धवदेवो पुसे : “ जि ! मोक्षधर्म ते कैसे
हें तुवां परावशें : निरूपावें मज ७०५
- विशाळे गगणागणी : चाउरी घाली तरणी
तैचि^९ अंधकाराची गवसणी : फीटे^{१०} चराचराची ७०६
- ज्ञाडांचिया खोळीं : तैचि भरिजति परिमळ
जै वसंताचा उमाळा : होये विळांसवनांतु ७०७

१ द. ३०. २ द. °चेण. ३ गद. ये. ४ श. मंडळासि.
५ ग. आपुलेति. ६ श. ये. ७ गश. वोरि°. द. ओरी°.
८ श. तैचि. ९ द. आंधारचि श. आंधारचिं. १० गद. फिटे.
११ श. °ला. १२ द. विशाल°. श. विलाश°.

तैसें कर्मभुमिचिये दानशाळे : तुवां बीजे कीजे कैवल्यपाळें
तैचि आवारिव होए भलें : मोक्षधर्माचें ”

७०८

९७

श्रीकृष्णचक्रवर्ती भणितलें “ हाचि प्रश्न युधिष्ठिरें गांगयाप्रति
केला : भणौनि संपूर्ण असन्निधान असतां पर नीरूपिलें ”

मग नागार्जुनाचेनि दातारें : म्हणितलें श्रीचक्रधरें

हाचि प्रस्तु पुर्वीं यूधीष्ठिरें : केला गांगयोप्रति

७०९

भारथें सरलें : ज्ञाति-गोत्राचें कदन जालें

मग शोकाकुळें रायें पुसिलें : मोक्षधर्म

७१०

तेथ देवव्रता : मोक्षधर्म निरूपितार्ता

मियां आईकिले ते आतां : सांघेन तुज

७११

ईषणंत्रयाचा त्यागु : विषयांचा विरागु

होआवां अनुरागु : माझां स्वरूपीं

७१२

जगा देखावी अनीत्यर्ता : जैसी चंचळ विद्युलता

नां तरि गंगातरंग वाताहर्त : जेवि दीसति

७१३

अथवा मनोरथ-माळी : जैसिया दीसति चंचळीं

ना तरि कांता-कटाक्षु चंळबळीं : जेवि होए

७१४

१ श. कैवल्य. २श. अवरुं. द. आवारु. ३ श. *. ४ द. गांगेया.

५ द. भारव. ६ गश. 'पितां ७ श. इषणां. ८ श. अनित्येता.

९ श. वाहातां. १० श. 'ल.

दीप-कळिकेचे अंकुर : जैसे क्षेणभंगुर

तैसें जग जाणावें स्थीर : भक्तराया ! पै

७१५

होआवी देहदमनी आंगवण : निवृत्ति-धर्माचें आवरण

करावें क्षेमेचें^२ पुरतेपण : जैसें भिक्षुसि होते ”

७१६

९८

उद्धवदेवां प्रश्न केला “ कवणें भूषणें क्षमा अंगिकारिली ? ”

तवं उद्धवदेवो^३ म्हणे “ तो कवणु ? : कवणिये गांविचा ब्राह्मणु

क्षेमेसि कंठ-भुषणु : तो कैसेनि जाला ? ”

७१७

९९

मुरारी बोलिला “ लुब्धपाणांची राउळी संपत्ती सर्व नेलिया
क्षमा अंगिकारिली ”

तवं बोले मुरारी : “ उद्धवदेवा ! अवंती म्हणीपें नगरी

तेथचेयां ब्राह्मणा माझारि : नांव लुब्धपाणी

७१८

तो संपती मेरुतें जीणे : कुबेरा आणी उणें

परि आळुकेया आंगवणें : होउनि ठेळी

७१९

तो कृपिणा शिरोमाणि : कदर्या तरणी

दारीद्रियां लाणि : ब्राह्मणु तो

७२०

१ गदश. क्षण. २श. क्षमेचें. ३द. ३०. श. ओ. ४ द. तेथिं.

श. चीया. ५ द. असें. ६ गदश. कृपणा. ७ श. दलद्रयां.

- संपति आइकौनि तयाची : पात्रें येति देशोदेशिचीं
 पुणु तयां वेळु कवडेयाची : तीये जाति प्राङ्मुखें ७२१
- गजाचें दान आइकौनि : भवरांचें कापडीक ए टाकौनि
 ऐसां हिं^४ पेठवी कान झाडुनि : तारी हानि कवणांसि ? ७२२
- नां तारी सांडौनि आणिकी धुरा : चातकु ए मेघांचेर्या द्वारा
 ऐसां तो चुके अवसरा : तारी तयाचें काइ उरे ? ७२३
- म्हणौनि गार्ती वार्ती : पढतीं बोलतीं
 न धडावीं मागौती^{१०} : संपतिमंतीं ७२४
- पुणु तो लुब्धपाणि : घरीं पीयो^{११} न सुये पाणी
 कुटुंबा वरोची विनवणी : एर काइ सांघों ? ७२५
- बाधकें ठेउनि नव्हतीं : राउळें नेली सर्व संपत्ति
 मग उपनली विरक्ति : जाला त्रिदंडि तो ७२६
- अनेग देश नगरें : तो एकाकी विचरे
 ऐसां कव्हणी एकी अवसरें : पातला प्रळंबपुरें ७२७

१ गश. तेया न ल्हाति वेळ . २ ग. कवडे यायकाचीं.
 ३ द. प्रान्मुखे. श. परान्मुखे. ४ ग. हीं. दश. * ५ गद्. पाठवी.
 ६ दश. ते. ७ गद्श. सांडुनि. ८ द. मेघाच्या. ९ ग तेयांचें.
 द. त्यांचें. १० ग. मागुतिं. दश. माघौती. ११ द. पिउं.
 श. पेओं. १२ दश. नव्हति. १३ गश. अवस्वरें. १४ गद्. प्रळंभं.
 श. परलंबं.

- तेथ दुर्जनी : पराभविला परी आननी
 परि विचाराची वज्रांगी लेउनि : राहिलौ तो ७२८
- म्हणे ' सुखदुःखदेता : हा जनु नव्हे निरुता
 नव्हति काळदेवता : कर्म आदि करुनि ७२९
- मनाचें करुनि आळें : मिचि लारीं पुण्यपापांचीं वेलें
 तियां होति ये फळें : सुखदुःखाचीं ७३०
- आपुलिये दाढे : आपुलीचि जीभ रगडे
 तारी कोपें दगडगुंडे : घेयावे कवणांवारि ? ७३१
- नां तारि कव्हणी एकी परी : आपुलाचि घाओ लागे कोंपरीं^१
 तारि तेथ कवणांवारि : आवेशु कीजे ? ७३२
- म्हणौनि मिचि आपणेयां आपण : होतें^२ असें सुखदुःखा कारण
 या जना काईसें दुषण : हा मज काहीं न करी ७३३
- ऐसेनि विचार—बळें : भिक्षु पराभव साहिले
 म्हणौनि घेयावे क्षेमोचिये खोळे : बोल दुर्जनाचे ७३४

१००

मोक्षधर्म निरूपण

आइकें भक्तचक्रवर्ती ! : हे संक्षपोक्ति^३

मोक्ष—धर्म प्रस्तुती : सांघैन तुज ” ७३५

१ द. परीं. २ द. आनानी. ३ द. साहिलें तेणें. गश. साहिला तो.

४ गद. दुखातें. ५ गदश. न्वे. ६ श. पुण्ये पापाचें.

७ गदश. तेया. ८ द. घ्यावे. ९ श. आपुलें. १० द. होतसें.

११ श. काहीं. १२ श. संक्षे .

१०१

उद्धवदेवीं प्रश्न केला “ मोक्षमार्ग जाणितले, बाणले असतां
विषयाची उर्मि न धरे हें केवि घडे ? ”

तवं म्हणे मंत्रिपती : “ ऐसे मोक्षधर्म जाणिजति

ऐसांहिं न धरे विषयांची उति : ते केवि सांघें ? ७३६

जेयां विषय पियुषं निवडे : सांडुनि अमृताचे घडे

महुरें घाली दाढे : ऐसे केवि होए ? ” ७३७

१०२

चक्रवर्ती भणितलें “ रजोगुणाचां उधाळा ज्ञानिया योगीयासि
डोळा पडिलेयावर घाली असासीत ”

तवं श्रीकृष्णराओ बोलिला : “ हा रजोगुणाचा उधळी

पडे ज्ञानीयांचां डोळां : योगियांसि ७३८

येतुलेनि कामाचां सरजाळीं : काहीं न संभाळी

विषयांवारि घाली : असासीतु ७३९

येचि अर्थां उद्धवदेवा ! : तुज इतीहासु सांघैन नीचनर्वा

जो विरहीं बोलिला पुरिरवा : उर्वसियेचां^१ ७४०

१ श. मंत्रपती. २ गदश. जेया. ३ द. विषपियुखुं. ४ श. सांडुनि.
५ द. '३०. ६ दश. उधाळा. ७ श. ज्ञानाचां. ८. ज्ञाणायाचां.
९ द. सरां. १० द. आसां. ११ ग. उर्वसीयसी.

शापातव उर्वसी : आली मर्त्यलोकासि

मग तयाँ चक्रवर्तीसि : जाली अर्धांग ते

७४१

कव्हणी येकी अँवसरीं : शापांतु जाला तिये सुंदरी

सर्वेचि रायातेँ सेजारीं : सांडुनि निगाली

७४२

नरनाथु विवस्तु तैसाचि : पाठीं धाविनला सर्वेचि

तवं ते^५ वळधली माळी गगनाची : देखिली ते

७४३

ते वास न पाहे माँघुति : तज्हीं पाठीं धांवे तो नृपचक्रवर्ति

यां विषयांचिये आर्ती : कवणु केँ^६ धांवे ना ?

७४४

मग म्हणे तो कांते : ' पाँरूष पाँरूष मातेँ

बोलु एकु पुसैँ^७ तुतेँ : मागिला पुढाराचा

७४५

येज्हीं जाणजे कौळिक : वोळखिजे वैसीक^८

तेथ सीहाँणे लोक : बोलों लाजति

७४६

मन मोडेँ : स्नेह वाँघडे

तेँ^९ मैत्र माघौतेँ न घडे : धात्रेयास्तव '

७४७

आपणेयां आपण एकला : राओ बोलैँ^{१०} भुलला

तवं दुरिँ^{११} पातली ते अबळा : जात देखेचि नां

७४८

१ गद. श्रापां. २ द. मृत्युं. ३ गद तेया. ४ श. स्वरीं.

५ गदश. * ६ ग. घेत. द. घति. ७ गदश. माघौती.

८ ग. चीए. श. चिया. ९ गद. * १० ग. पाख. ११ द. पुसेन.

१२ ग. वैशीख. १३ द. सेहाणे. १४ द. तै मंत्र. १५ द. बोलों.

१६ श. दूरि.

सर्वेचि विरहानळें : सर्वांग कवळलें

चैतन्य मुसावैलें : प्राणकळे आंतु

७४९

मग म्हणे तो राजन्य-मौळि : ' जव्हीं सर्वस्वें अनुसरली

तव्हीं खि एकि आपुली : कव्हणीं न म्हणावी

७५०

वैसिकांचां पार्शी : हे बांधौनि उसासी

म्हणौनि खियांचा विश्वासु मानसीं : कव्हणीं न धरावा ७५१

पाहा पां कैसी : न बोलत मासी

निगाली उर्वसी : एकें वेळें

७५२

आधीं पडिलेपणें^१ : नागवी अर्थप्राणें

सेवटीं घेउनि जाये वोपणें : धर्ममोक्षाचें

७५३

येसि^२ काइसा बोलु : मोंचि गेलां बरळु

जें इयेचा मस्तकु-तळु : पांयोंचि ना

७५४

हे कपटाची कैस (व) टी : अनृत्यांची माहावटी

नां हे उकलली पुटी : क्रोध-भुजंगाची

७५५

हे पापाची उत्तरवेठ : नरकांची राजवाट

मुक्तिचें वज्रकपाट : कामीनि हे

७५६

१ श. 'नळें २ श. 'लळें. ३ द. मुर्सां. ४ श. राजन्यें.

५ द. कवण्ही. ६ गद वैशिं. श. वैसं. ७ दश. कवण्ही.

ग. कव्हणें. ८ गदश. करावा. ९ श. बोलतां मासीं.

१० गदश. पडिले. ११ दश. इयेसि. १२ गदश. पाहें. १३ गदश

'वटी. १४ दश. अनृताची. १५ द. उकलति, १६ गदश वट.

- दुर्गधिचिये टांकसाळे : अम्येध्याचें पाँहिलें मोप पडिलें
तया नांव जर्गी ठेविलें : खि ऐसें ७५७
- थवथतिवा मांसा : घातला चामाचा भोकसा
किं तेथ भाओ उपजे कैसा : विषयरूप ७५८
- शिरांजाळें सरिसा : गुंफौनि अस्थींचा पाशा
शिव ! शिव !! खियेचेनि^६ रूपें कैसा : रचिला प्राणियांसि ७५९
- मांसा पींडा भवतीं : बोखारिलीं फाटकिया कांती
किं कैसें जग ठकिलें धुर्ती : तें रूप वाणुनिया ! ७६०
- अस्थींचा पुंजा : गुंडाळिला मज्जा
मग काठिला^७ बोजां : श्रोणिताचां ७६१
- तीये खियेची घडणी : केली मळमुत्राची पुरणी
तीये नाव ठेउनि रमणी : लोक भोगीतुं^८ असे ७६२
- कीबहुना मुखरूपें नसुधा : आस्वादिजे श्लेष्मेयांचा बांधा
बापु कुसुमायुर्धा ! कैसें जग विडंबिलें^९ !! ' ७६३
- ऐसां कूकितिविळासीं : खि विचारिली मानसीं
मग राओ उर्वसीयेसि : विरावलीं तो ७६४

१ श. 'धाचिये. २ दश. 'शाले. ३ द. 'द्याचें. ४ गद. *
५ गदश. तेया. ६ गदश. 'वीता. ७ ग. 'जाळीं. ८ ग लीचेण.
श. खियेचें. ९ दश. मांस. १० ग. 'रीली. द. भोकां. श. भोखां.
११ दश. काती. १२ शग. अस्थींचा. १३ श. बोझां.
१४ द. परणि. श. पुरवणि. १५ द. भोगितुखें. १६ द. 'वाळिया.
१७ गदश. विटं १८ द. विक्ति. श. युक्ति. १९ श. विरां गद. विरमळा

निवर्तली वीरहव्यथा : पुरिरवा रहिला आत्मसंस्था

म्हणौनि रजाचिया अत्रस्यां : ज्ञानियां ऐसें होए ७६५

या कारणें उद्धवदेवा ! : सत्वाचिया वांठिवा

रजोगुणु जिणावा : भैलेतिया परी ” ७६६

१०३

उद्धवदेव प्रश्न केला “ संसाराची नाव कवणें परी उतरसी ? ”

तवं म्हणे भागवत-टीळकु : “ तुं मंत्र-मंडळिचा नायकु

तारि संसाराचा काळंडकु : उत्तरीसि कवणी परी ? ७६७

पांतां ए चराचरीं : भव-भुजंगाचें विषं उत्तरी

ऐसा कव्हणैनी न देखें पांचाखरी : तुं वांचुनि ७६८

जैसी समुद्रा सरोवरां : मांजि अमृताची वरो कीजे^१ अमरां

हे हातसुटी क्षिरसागरा : वांचौनि नाहीं ७६९

नां तारि नदनदी होति दळवाडीं : परि चातकाची सांकडि

देखत खेवो^२ फेडी : ऐसा जळधरुचि होए ७७०

तैसें भव-भुजंगाचेनि गरळें : हें भुंतजात धारैलें

तें ज्ञानाचेनि सुधाजळें : विनवितां तुंचि एकु ” ७७१

१ द. अवस्ता. २ श. भलैते^३ ३ श. तिल्लकु. ४ ग. वीख.

५ द. कोण्ही. ६ श. नेदखें. द. नेदेखें. ७ दश. माझि.

८ दश. दिजे. ग. दीजे. ९ दश. वांचुनि. १० द. खेअचि.

११ दश. जीव^४. १२ दश. जीव^५.

१०४

श्रीकृष्णचक्रवर्ती : डंक प्रकरण नीरूपण

मग म्हणे श्रीचक्रपाणि :	“ आइकें भक्त—शिरोमणी !	
तुज सांघैन धावणी :	या संसार—भुजंगाची	७७२
मि ^२ होडेचा पांचाखरी :	पैरा—वाचेचां विजाखरीं	
पाचारुनि दाटि उभारी :	जिवात्मेयांची	७७३
लाउनि निर्वेदाची वाटी :	पार्ये त्रिषयांची कसवटी	
तवं अंतरात्मेयां जाल्लु उठी :	त्रिषये—वासनेची	७७४
तेह्वाळि घालुनि सन्निधानाची उत्तरी :	बांधें कृपादृष्टिचि भारदोरी	
तांगा बंधु भलेयार्यरी :	घालीं ब्रह्मवासनेचा	७७५
करुनि कर्मत्यागाची झाडणी :	बांधें वैराग्याचा रक्षामणी	
मग भाखुनि दे पाणी :	विचार—शास्त्राचें	७७६
अन्यथा-ज्ञानांचिर्यां लहरी :	श्रवण ज्ञानाचेनि संकेतें धरीं	
मोहाचा पाहरा चुकविति परि :	मीचि जाणें	७७७
ब्रह्मसाक्षात्काराचा कसा :	बांधें सरिसा	
तेह्वाळि करावा भरवसा :	वांचलेपणाचा	७७८

१ श. भगत°. २ गद. मी. ३ श. परि° द. पर° ४ द. विजाक्षरीं
 ५ श. वीषाची. ६ ग. विखय° श. विषया ७ द. णागा°
 श. त्यागा° ८ द. भलिया. श. तेया. ग ° तीया. ९ श. ज्ञानाची.
 १० द. चेण.

करूणेचां रा रा करीं : ठाऊनि अविद्या—विष उतरीं	
मीं राखें दाटि यापरी : जिवात्म्यांची	७७२
मग समुद्रेंसी सरिसा : गंगेचा वोधु मीळे जैसा	
हा आत्मा एकवटे तैसा : ब्रह्मस्वरूपेंसी	७८०
हें सांडुनि सकळ दृश्य : जिवां होए ब्रह्मेंसी सामरस्य	
हेंचि मोक्षाचें रहस्य : उद्धवदेवा ! पै ”	७८१

१०५

ब्रह्मों मेद देखिला भणौनि उद्धवदेवों प्रश्न केला.

तवं म्हणितलें भक्तराजें : “ जि ^१ ! येकर्तुं मुक्ति बोलिजे	
तरि तीये आंधाराचीए सेजे : मज रीगवे ना	७८२
जीये ^२ मुक्तिचां पेजां : आनंदरसु नाहीं तुझा	
तैया मोक्षाचा अवज्ञा : आपणपेयां कवण लावी ?	७८३
आणिक एक : ब्रह्म तें तवं नपुंसक	
म्हणौनि तैयाचीए मळिनी सुख : ते तवं ^५ घडेचि ना	७८४

१ दश. जीवां. २ दश. उ०बु. ३ ग. सांडौनि.
 ४ गदश. सकळै. ५ ग. जिवा भाणि ब्रह्मेंसी होए. ६. जीवासि.
 ६ ग. समं. श. रस्ये. ७ श. रहेस्ये ८ श. भगत.
 ९ गदश. जी. १० श. एकत्व. ११ श. जिए. १२ गदश. तेया.
 १३ द. आणिकहि. १४ द. तेयाचेणि सुख. श. तेयां.
 १५ दश. घडेही. ग. अधिचि.

१०८

मागील सकळ निरोपणाचा महिमा ' तुझा संदेह फिटला
(की) नाही ' ऐसा प्रश्न

हे सार सकळ शास्त्रांचे : रहस्य सर्व धर्मांचे
जिह्वार कैवल्याचे : निरूपण हे

८१४

तुझेया हृदय-पथा : हे आली निरूपण-कथा

' किं काहिं असे संदेह-व्यर्थो : मनामाजि^३ ? ' ८१५

१०९

उद्धवदेवीं भणितले " देवा ! तूं निरोपिता : माझा संदेह
फिटला : तूं सांगसी ते करीन "

तवं म्हणे उद्धवदेवो^४ : " जि^५ ! तूं निरूपिता सर्वज्ञराओ^६

तेथ संदेहा वाओ^७ : केवि होइल ? ८१६

तुझेनि वाचा-सुधाकरें : फिटे अज्ञानांचे आंधारें

म्हणौनि तुझे वचन सर्व प्रकारें : मज करणें आति ८१७

१११

तवं श्रीकृष्णराओ मणे " अयोग्यासीं हे नेदावे "

तवं श्रीकृष्णराओ म्हणे " उद्धवदेवा ! : हा ज्ञानरत्नाचा ठेवा

भलेतेयां हेतीं नेदावा : अधिकारोंविण ८१८

१ गश. कीं. २ श. व्येथा. ३ द. माझी. श. माझी.
४ गश. देओ द. देओ. ५ श. जी ६ द. राओ. ७ द. वाओ
८ गद. आधि. ९ श. रत्नांचा. १० ग. हार्थी.

हैं निरूपण न संगार्वे नास्तिकां : न बोलावें दांभिकां
आइकों नेदार्वे निंदकां : विशेषतां

८१९

१११

“ योग्यासीं ज्ञास्त्र नीरोप्रावे ”

माज्ञेयां शरणागतां : निरूपावें भागवतां
ममुक्षुं विरक्तां : बहुत कखनि

८२०

या संवादा होय निरूपकु : तो माज्ञेयां ज्ञान—शक्तिचां चाळकु
म्हणौनि अलौकीकु : मज पढिये तो

८२१

हे ज्ञान—सुधा गोमटी : जे पान करीती कर्णपुटीं
तयां कहीं नाहीं कामाठी : जन्ममरणाची ”

८२२

११२

उद्धवदेव बदरिकाश्रमासि पाठविले

मग नागार्जुनाचेनि दातारें : तेणें श्रीचक्रधरें
उद्धवदेवो पाठविले उत्तरे : बदरिकाश्रमासि

८२३

१ ग. संघार्वे. २ दश. शरणांगतां. ३ श. भगतां. ४ ग. मुख्य.
द. मुक्षु. ५ द. विरगतां. ६ दश. माज्ञिये. ग. माझीए.
७ दश छत्रिचा. ८ गश. देओ. ९ द. काश्रमा.

१०८

मागील सकळ निरोपणाचा महिमा ' तुझा संदेह फिटला

(कीं) नाही ' ऐसा प्रश्न

हे सार सकळ शास्त्रांचें : रहस्य सर्व धर्मांचें

जिह्वार कैवल्याचें : निरूपण हें

८१४

तुझेया हृदय-पथा : हे आली निरूपण-कथा

' किं काहिं असे संदेह-व्यर्था : मनामाजि^३ ? "

८१५

१०९

उद्धवदेवीं भणितलें " देवा ! तूं निरोपिता : माझा संदेह

फिटला : तूं सांगसी तें करीन "

तवं म्हणे उद्धवदेवो^४ : " जि^५ ! तूं निरूपिता सर्वज्ञराओ^६

तेथ संदेहा वाओ^७ : केवि होइल ?

८१६

तुझेनि वाचा-सुधाकरें : फिटे अज्ञानांचें आंधारें

म्हणौनि तुझे वचन सर्व प्रकारें : मज करणें आति

८१७

१११

तवं श्रीकृष्णराओ भणे " अयोग्यासीं हें नेदावें "

तवं श्रीकृष्णराओ म्हणे " उद्धवदेवा ! : हा ज्ञानरत्नाचा ठेवा

भलेतेयां हांतीं नेदावा : अधिकारेंविण

८१८

१ गश. कीं. २ श. व्येथा. ३ द. °माझी. श. °माझी.

४ गश. देओ द. देओ. ५ श. जी ६ द. राओ. ७ द. वाओ

८ गद. आधि. ९ श. रत्नांचा. १० ग. हाथीं.

हैं निरूपण न संगार्वे नास्तिकां : न बोलावे दांभिकां
आइकों नेदावे निंदकां : विशेषतां

८१९

१११

“ योग्यासीं सास्त्र नीरोपावे ”

माज्ञेयां शरणागतां : निरूपावे भागवतां

ममुक्षुं विरक्तां : बहुत कखनि

८२०

या संवादा होय निरूपकु : तो माज्ञेयां ज्ञान—शत्रिचां चाळकु

म्हणौनि अलौकीकु : मज पढिये तो

८२१

हे ज्ञान—सुधा गोमटी : जे पान करीती कर्णपुटीं

तयां कहीं नाहीं कामाठी : जन्ममरणाची ”

८२२

११२

उद्धवदेव बदरिकाश्रमासि पाठविले

मग नागार्जुनाचेनि दातारें : तेणें श्रीचक्रधरें

उद्धवदेवो पाठविले उत्तरे : बदरिकाश्रमासि

८२३

१ ग. संघार्वे. २ दश. शरणांगतां. ३ श. भगतां. ४ ग. मुख्य.
द. मुक्षु. ५ द. विरगतां. ६ दश. माज्ञेये. ग. माझीए.
७ दश छत्रिचा. ८ गश. देओ. ९ द. काश्रमा.

- आनंदा पाझरू फुटला : तैसा स्वेदु ये कपोळा
 उरूकें दाटतुं दिसे उमाळा : कंपादि भावांचा ७९९
- अहर्निंसीं माझें रूपडें : वांचैनि^२ डोळियां आन नावडे
 वांचेसि आरोचकें पडे : आनां बोलणेयांचें ८००
- कथामृतां लंपटें : निऱ्हा होति कर्णपुटें
 पुजाबंध गोमटे : हस्त-पल्लवीं ८०१
- माझें सन्निधान : तेंचि एक जिवन
 न ऱ्हाति मियांविण प्राण : तर्याचे घडीभरि ८०२
- आईकें उद्धवदेवा ! : माझें दास्य सेवा
 तोचि जिवाळा निचनवा : तेंयांसि होये ८०३
- परियेसैं प्रीयोत्तमा ! : मिचि भक्ताचा आत्मा
 म्हणौनि मज आत्मारामा : पुंण पढिये तो ८०४
- ^{१३}पांतां ब्रह्मशंकरेंसीं : मज ^{१३}प्रिति नाहीं तैसीं
 तो अनुरागु नाहिं लक्ष्मीएसि : येरांचा पाडु काईसा ? ८०५
- किंबहुना सहसा : आपुला स्नेहो नाहीं तैसा
 उद्धवदेवा ! मज कां जैसा : ^{१४}तुं पढियेसि ८०६

१ श. दाटतसे. २ दश वांचुनि. ३ ग. वाचे. ४ गप. अरो.
 ५ द. भाण बोलचें. ६ ग. 'मृतं' श. 'मृते', ७ ग. गद. करीं
 ८ गदश. तेमां ९ श. दास्ये. १० गदश. पुणु.
 ११ गदश.तेयां १२ ग. पाहातां. १३ गद. प्रीति. १४ द. *

भक्तार्ते आंगेसीं : मिं धरीं अहर्नीसीं केह्वाळि तयासि : ३ विसंभे नां	८०७
सर्वे सर्वे पाठीं : करीं सन्निधानाची घरटी संसारेंसीं परजीं सेवटीं : मींचि तयालागि	८०८
तो भक्त-चक्रचुडु : मियां केला लळेवडु म्हणौनि तयासि नाहीं कव्हणाचा पाडु : चराचरीं	८०९
तया नाहीं क्षुत्पिपांसा : निवर्त्ते द्वंद्वांची अवदशा समुळीं तुटे पाशा : विकल्पाचा	८१०
तया वैराग्याचें बैसणें : शांभव सुखाचें पायें-पुसणें उत्तरीजति निंबलोणें : अष्टमहासीर्धींचीं	८११
म्हणौनि ए संसारिं : जयांतें माझी भक्ति-श्री आळंकरी तोचि एकछत्रं राणिव करी : आनंद-मंडळिची	८१२

१०७

मागील ग्रंथाचा उपसहार

आईकें भक्तचक्रवर्ती ! : १० हे वैराग्य-ज्ञान-भक्ति मियां गोप्य अती प्रीतीं : निरूपिलें तुज	८१३
--	-----

१ ग. केव्हळांहीं. २ गदश. तेयां ३ श. विसंबे. ४ श. क्षूधा-
पीपासा. ५ ग. 'महा' श. अष्टमासिर्धिचीं. ६ गदश. नेयातें.
७ श. एकछत्रि. ८ ग. राणीव. ९ गश. 'ळीची. १० श. हें.

म्हणौनि आत्मस्वरूपांचां सेजारीं : अनंदु भोगिजे निरंतरीं
ते भक्ति कैसी सुंदरी^३ : ते सांघें सर्वज्ञनाथा ! ” ७८५

१०६

भक्तांचें साध्य साधन नीर्षचन

तवं म्हणे कैवल्यपति : “ द्विधें माझी भक्ति
तारि सगुण ते प्रस्तुतीं : आइक तुं ७८६
आराधनीं अनंतीं : भजिजे माझिये मूर्ती
अनेगीं स्तोत्रीं स्तुतीं : स्तवन काजे ७८७
कर्म—कुसुमाची लाखौली : वावी माझां चरण—कमलीं
दीपवति उजळावी भली : भाव—रत्नांची ७८८
तपाचां ताटीं : ध्यानाची बोनो-वाटी
विस्तारुनि सेवटीं : मज अर्पावी ७८९
किंबहुना यज्ञदानें व्रतें : आराधावें मार्तें
पारि कव्हर्णी फळांची चाड ते : करावी ना ७९०
आईकें प्रीयोत्तमा ! : या भक्ति—दृमा
जाणें माझे प्रेम : फळरूप तें ७९१

१ द. अत्मं २ द. अनंदु. ३ दश. सुंदरी. ४ दश. द्विधा.
५ दश. दिपं ६ श. रत्नांची. ७ गद. दानव्रतें. ८ श. कव्हणा.
९ द. चिये चाडेते. १० दश. आईकें. ११ श. तें जाण.

जेथं मन पांगुळैजे : वेदु बोबडैजे

तें बोलीं केवि सांघिजे : प्रेम—स्वरूप

७९२

तें सांघतां दुआड : आईकतां अवघड

तर्हीं अळुमाळ उघड : सांघैन तुज

७९३

आत्मेयांची जिवाळी : मिं कृपाकटाक्षें निहाळिं

सवेंचि दिसे डीरैली^३ : प्रेम—लत्ता तेथें

७९४

तयां प्रेमाचा महुरु : शांभवसुखापासि मधुरु

तो गोडिया घे उपरु : ब्रह्मविद्येतें

७९५

तयां अनुरागाचेया चोळे : रापें इंद्रियांचें मैळें^७

“तें चैतन्य—रत्नांपासि उजाळें : अधीक दीसे

७९६

आत्मां सुरंगु होए ऐसा : मुक्तीचा अंगरांगु नव्हे^{१ २} सारिसा

कीं बोझां काढिला जैसा : आनंद-रतीचा

७९७

प्रेम-समुद्राचें भरितें जैसें : आनंदांअश्रु येति तैसे

किं सुखा डीर फुटले मीषे^{१ ५} : पुलुकांचेनि

७९८

१ श. एथ. २ श. अळुमालु. ३ दश. डिरैली. ४ गद. ते.

५ गदश. तेया. ६ ग. °चीए. दश. °चिए.

७ श. मेले. ८ द. तै. ९ ग. °रंगा पासाव १० ग. अनुरागु.

द. अंगुं ११ द. न्हवे. १२ ग. सागराचें. १३ द. आनंदाश्रु.

श. आनंदश्रु एतिसे. १४ दश. मीसें. ग. तैसे : मिझे पुलिका.

१५ दश. पुलकां श पुलं

११३

ग्रंथकर्त्याची रंक्वृत्ति : आन मागील ग्रंथाची मांडणी.

हा संवादु श्रीकृष्णोद्धवाचा : मियां बोलिला प्राकृता वाचा

पारि वोडौ^१ सुकोक्तीचा : ठाकों नेदीं^३ ८२४

पाहुनि तें तें प्रकरण : जें^४ बोलिलें भक्ति-ज्ञान-वैराग्य लक्षण

तें पांतु वीचक्षण : ग्रंथवेते ८२५

एकादशेंसीं सरिंसीं : भाजुनि साहित्य देशी

मियां आवाहं केले जगासि : ज्ञान-अमृताचें ८२६

या आईकतां उद्धवगीता : प्रबोधु उपजे श्रोतेयांचिर्या चित्ता

परब्रह्मेसीं होये सायोज्यतां : म्हणे कवी भास्कर ८२७

१ दश. उडौ. २ ग. शुकों श. सुखों ३ द. नेदिचि.
 श. नेदिचि. ग नेदीचि ४ श. * द. म्यां. ग. मियां.
 ५ गद्. ज्ञानभक्तीं ६ श. वेत्ते. द. वते. ७ गद्. ज्ञानामृं
 श. ज्ञानामृं ८ दश. यानेया. ९ श. सायूं द. सायुज्येता.
 ग. सायु

टिपणी

अभ्यासूनीं प्रथम शब्दकोशाच्या साहाय्ये ओव्यांचा अर्थ लावण्याचा प्रयत्न करावा व नंतर टीपांचे साह्य घ्यावे. केवळ शब्दकोश पाहून ज्यांचा अर्थ सहज लागू शकेल अशा ओव्यांवर टीपा दिलेल्या नाहीत. जेथे अन्वयार्थ लावणे विशेष कठिण जाईल असे वाटले त्याच ठिकाणी स्पष्टीकरणात्मक टीपा दिलेल्या आहेत.

प्र० १ ते ५.

१—५. या प्रकरणांत, महानुभावांच्या पंचकृष्णांपैकीं भीदत्तात्रय, श्रीकृष्ण व श्रीचक्रधर या तिघांना व नागदेवाचार्यांना कवीने वंदन केले आहे. पंचकृष्णांपैकीं राहिलेले श्रीचक्रपाणी व श्रीगोविंदप्रभु यांचा उल्लेख येथे कां नाही कांहीं कळत नाही. शिशुपालवधाच्या प्रारंभी मात्र या सर्वांना वंदन केलेले आहे.

१. सैहाचळ—माहूर येथील दत्तात्रेयाच्या डोंगरास 'सिंहाचळ' किंवा 'सैहाद्रि' असे नांव आहे. महानुभावांच्या ग्रंथांतून तर याचा उल्लेख आहेच, (पहा:—'जैसे सैहाद्रि श्रीदत्तात्रय प्रभु'—श्रीसिद्ध. पृष्ठ १) पण तदितर काव्यांतून देखील ह्या नांवाचा उल्लेख आढळतो. पहा:—'श्री सिंहाद्रिपर्वति दत्तात्रय अत्री । सह अनुसूया पूजिति द्विज वेदमन्त्री' (वि. क. ९४)

४. तवनी—भाताची पेज. शा.प्र. २७ मधील 'तवनी' या शब्दावर टीपकाराने 'धावनकर्ती' अशी टीप दिली आहे. या वरून, तवनी=आजाऱ्याला बरे करण्यासाठी देतात ती पेज, शुश्रूषा, साह्य; असा अर्थ. ब्रह्मविद्या हीच तवनी, ती पुरविणारा (देणारा) नागार्जुन.

५. विवेकरूपी रथ हाकणारा, वैराग्यरूपी बालकें खेळविणारा व कैवल्यमार्गावरील प्राण्यांना मार्ग दाखविणारा वाटाड्या (आघाओ. सं. अग्रायः पासून) असा नागदेव.

प्र० ६.

६. नागार्जुनाचा उपदेश असल्यामुळेच ओवी प्रबंधांत शांत रसाचे वर्णन करण्यास भास्कर कवीला आवड—अभिलाषा (अथवा योग्यता) उत्पन्न झाली. सौरसु म्हणजे सहवास असा अर्थ टीपकाराने दिला आहे तो योग्य वाटत नाही. हाच शब्द पुढे ओवी ३९ व ५३७ मध्ये आलेला आहे. ज्ञानेश्वरीत अ. १०—६, अ. ११—१०० व ६०८ इत्यादि ठिकाणी केलेला या शब्दाचा उपयोग अभ्यासूनी पहावा. त्यावरून सौरस=कृपा, आवड, योग्यता इ० अर्थच प्रशस्त वाटतात.

९. उचका ऐवजीं उचकाना हाच पाठ प्रशस्त वाटतो. प्रस्तुत आवृत्तीसाठीं उपयोगांत आणलेल्या प्रतीव्यतिरिक्त इतर प्रतीत तोच पाठ

आहे. ' उच्चकाणा=कान नाहींति : डोळेनिचि आइकति : भावें उच्चकाना =डुळें=कर्णांची छिद्रें: एवं तथासि कानां चांपीं (पाळा) नाहींति. एवं नसुधेनि छिद्रिचि आइकति ' (टीप). यावरून उच्छिन्न (कापलेले) आहेत कान ज्याचे, अशी व्युत्पत्ति संभवते. अथवा 'उच्चकान=कर्णरंध्र; उच्चकाना=(केवळ) कर्णरंध्रें असलेला. पण यांपैक्षां 'उच्च (उंच=तीक्ष्ण) आहेत कान (श्रवणेंद्रिय) ज्याचे ' ही व्युत्पत्ति अधिक समर्पक होईल. सापाचा शब्दग्रहणतत्परतेचा गुण प्रसिद्ध आहे. इतर प्राणी देखील कानोसा घेतांना कान उंच करतातच.

११. पुराणांचे समूह रस, अलंकार इत्यादींनी युक्त व साधेभोळे असल्यामुळे त्यांतून तत्त्वज्ञानाचे सिद्धांत कलाविदांना निवडून काढतां येत नाहींत. प्रमेयांपेक्षां साहित्याचीच बूज त्यांत अधिक आहे.

प्र० ७.

१४. तळहातांत लांचद्रव्य घेऊन भ्रमरांचा सन्मान केला काय ? लांच देऊन बोलावले काय ? नेसां दीधले = नेसायला भूषणवस्त्र देण्याचें आमिष दाखवून पाचारण केले काय ?

प्र० ८.

१७. द्रावक गोटा—लोहकांत. पहा "मग खेडभट्टीं प्रस्तु केला 'लोहो-बंध-बांधा जडीला असे : तो उडे ऐसें कांहीं असे ?' भट्टोबासीं म्हणितले 'हो असे : द्रावकु भेटे : तरि लोहासि झरा फुटे'" (ना. स्मृ. १५४)

१९. नवरसः शृंगारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः ।

बीभत्सान्द्रतसंज्ञौ चेत्यंष्टौ नाट्ये रसाः स्मृताः ॥

निर्वेदस्थायिभावोस्ति शांतोपि नवमो रसः ॥

२०-२१. सामर्थ्याच्या टोकानें छिद्रें पाडून मालेत गुंफलेलीं मोर्त्यें जशीं सम्राटाचें कंठभूषण व्हावयास योग्य असतात त्याप्रमाणें रसज्ञांच्या समूहाकडून ज्यांचा अंतर्भाग शुद्ध केला गेला आहे—पारखून घेतला गेला आहे अशा शब्दमौक्तिकांचे अलंकार कवितायुवतीच्या अंगावर शोभून दिसतील.

प्र० ९.

२५. सौंदर्याच्या बाबतीत ती रतीच्या भूलतेवर चढाई करते, अर्थात् रतीच्या भूलतासौंदर्यापेक्षां कवितेचें सौंदर्य अधिक आहे. चातुर्य—सौंदर्य. अंगरागाचें पडप—आपल्या अंगांतिल (अंतःकरणांतिल) शृंगारादि रसरंगांनीं रंगवलेलें भूभावस्त्र. (कवितेनें संध्येला दिलेलें आहे.) सायंकाळीं संध्यादेवी धारण करीत असलेलें आरक्त वर्णांकित वस्त्र तिचें स्वतःचें नसून तें तिला कवीच्या कवितारमणीनें अर्पण केले आहे असा अभिप्राय.

२६. स्यामाः शीते सुखोष्णसर्दांगी ग्रीष्मे या सुखशीतला ।

तप्तकांचनवर्णाभा सा स्त्री श्यामेति कथ्यते ॥

३१. ब्रह्मविद्या—परमेश्वराविषयीचें ज्ञान; अध्यात्मविद्या. महानुभाव महंत आपल्या शास्त्राला ' ब्रह्मविद्याशास्त्र ' असें संबोधतात.

३२. कां न लवावि — अंगाला कां लावूं नये ?

३४. अध्यात्मशास्त्राच्या तत्त्वांची शृंगाराला जर फोडणी दिली तर—; केवळ रूक्ष नव्हे तर शृंगारादि साहित्यानें युक्त असलेले तत्त्वज्ञान कोणाला आवडणार नाही ? दीसे = दीजे.

३५. राहाण — ज्याच्या अंगांत देवतादि गणांचा संचार होतो असा भगत. अवतरण—देवता वगैरे अंगांत येणें, वारें. साहित्यरूपी भगताच्या अंगांत शांतिरसांच वारें संचरविणारी कवीची वाणी कोण ऐकणार नाही ? म्हणजेच परमेश्वरज्ञानाच्या सिद्धांतांनीं उचंबळून आलेले रसालंकारयुक्त वाङ्मय सर्वांना प्रिय होईल, हेंच रूपक भास्करानें शिशुपालवधांतही वापरलेलें आहे. पहा—' परिमळाचां राहाणीं : अनंगा अवतरौनि आणी' (८१३)

प्र० १०.

३९. अध्यात्मज्ञानाची गोडी—आवड तर मला नाहीच, उलट अज्ञानाचें दृष्टिबंधन माझ्यावर पडलेलें आहे; अज्ञानानें आपला पगडा माझ्यावर बसवलेला आहे.

४०. श्रीकृष्णोद्धवसंवादांतिल एका अक्षरानेही हा संसार पाश चुकवितां येणें (जन्म मरणाच्या फेऱ्यांतून मुक्त होणें) शक्य आहे म्हणून—,

प्र० ११.

४२. अष्टभोगः सुगंधवनितावस्त्रं गीतताम्बूलभोजनं ।

शय्या च भुवनं चैव अष्टभोगाः प्रकीर्तिताः ॥

४६. उपनिषद्—वेदांच्या ब्राह्मण ग्रंथांना जोडून असणारा वेदांत-पर भाग. ईश, केन, कठ, प्रश्न, मुंड, मांडुक्य, तित्तिर, ऐतरेय, छांदोग्य व बृहदारण्यक हीं दहा प्रमुख उपनिषदे होत.

४७. विज्ञानः 'तैशी जाणीव जेथ न रिघे । विचार मागुता पाउळीं निघे। तर्कु आयणी नेघे । आंगीं जयाच्या ॥ अर्जुना तेया नांव ज्ञान । येरु प्रपंचु हें विज्ञान' (ज्ञाने अ. ७।५-६). योगः पातंजल योगाचा अनुयायी, योगी.

प्र० १३

५३. यदुवंशरूपी वेळूंचीं वनें (अजून) जाळावयाचीं होतीं.

५५. धारसा—एकदा मनुष्य नदीच्या धारेंत (प्रवाहांत) सांगडला म्हणजे त्याला ती धार चुकवितां येत नाही त्याप्रमाणें ब्राह्मणाचा शापही चुकवितां येत नाही. ब्राह्मणाचा शापः नारद विश्वामित्रादि ऋषी व सर्व यादव पिंडारक क्षेत्रास गेले असतांना तेथे ऋषींची थड्या करण्याच्या उद्देशानें यादवांनीं सांबाला स्त्रीविष देऊन ऋषींच्या समोर नेले. व विचारलें कीं—'हे गर्भवती । पुत्रकाम असे वांछिती । काय निश्चितीं प्रसवेळ ?' कवट जाणोनियां साचार । थोर कोपले ऋषीश्वर । मग तिहीं काय वाग्वज्र । अति अनिवार सोडिलें ॥ 'अरे हे प्रसवेल जें बाल । तें होईल सकळ कुळा काळ । निखळ लोहाचें मुसळ । देखाल सकळ मंदभाग्यें' ॥ (ए. भा. १-३५८, ६७, ६८).

प्र० १४

या प्रकरणाला आधार भागवत. अ. ६ श्लोक ४२.

६१. पद्म—'अन्तःकालिं यदुकुलस्य विधाय वेणुस्तम्बस्य वह्निमिव शान्तमुपैमि धाम' भाग. १।४. यदुवंशवंशजाळी । वाढली श्रीकृष्णकृपाजळीं । तेथे अवकृपेची इंगळी । ऋषिशापमेळीं कपटें पडिली ॥ (ए. भा. १-२३२)

६२. पुढें ६६ ओवी पहा.

६३. जेथें प्रत्यक्ष काळाला उंबरवऱ्यापर्यंत देखील येऊं दिलें जात नाहीं.

प्र० १५

भागवत. अ. ७ मधील पहिल्या ३ श्लोकांवरील ही टीका होय.

६७. पुढें ऐवजा कग प्रतीतील फुडें(स्फुटम्)हाच पाठ योग्य दिसतो.

६९. मी गेल्यानंतर या पृथ्वीवर किती एक गोष्टी होतील ! = अनेक उलथापालथी होतील.

प्र० १६

७१. उद्धव जरी अत्यंत विवेकी पुरुष होता तरी कृष्णविरहाच्या कल्पनेनें मात्र तो तात्काळ मूर्च्छित झाला. विरहकल्पनेला विवेकाचें बंधन घालूं शकला नाहीं.

प्र० १७

या प्रकरणाला भागवत ६ व्या अध्यायांतील ४३ ते ५० या सहाच श्लोकांचा आधार आहे. भास्करानें उद्धवदेवाचा शोक थोडा अतिशयोक्तीनें वर्णन केला आहे हें खरें, पण त्यावरून त्याच्या स्वतंत्र काव्यशक्तीची चांगली जाणीव होते.

७८. सेवेप्रीत्यर्थ मला पुढें पाठवातें.

७९. देवक=देवासंबंधीचें, देवकिया=देवाच्या; आपुलेपन= आपुलकी, आप्तपणा.

८२. भाक्तिरूपी वाज (तडा गेलेलें काशाचें भांडें). माझ्या भाक्तिरूपी भांड्याला अगोदरचं तडा गेलेला आहे. तशांत माझा आत्माच असलेला जो तूं त्या तुझ्या विरहाग्नीची अकाल-बीज जर त्या भांड्यावर पडली तर ती मी कशी सहन करूं शकेन ?

८३. या जगांत मला केवळ तूंच एक आवडता असल्यामुळे तुझ्या विरहाच्या कल्पनेनेंही माझा हा असा शेवट (मृत्यु) होऊं पाहत आहे. पण परमेश्वरा ! तुझ्या विरहानें कुणाच्या हृदयाच्या ठिकन्या उडणार नाहींत ? (माझेंच काय पण सर्वांचाच हृदयें फुटून जातील !)

९९. शृंगार रसांतील खरा रस नाहीसा (निर्यास) झाला.

१०१. सनकः ब्रह्मदेवाच्या चार मानसपुत्रांपैकी एक.

१०३. जीवांच्या व्योपाराचें; सामान्य जीवाप्रमाणें आचरण करणें सोडून जे मुक्तितीर्थांची यात्रा करतील त्यांचें रक्षण कोण करील ?

१०७. जंबुद्वीपाच्या सीमाप्रांतांत येऊन अधर्म (जंबुद्वीपाला) वेढा घालील, जंबुद्वीपांतील कर्मभूमि अधर्माच्या पाशांत गोंवली जाईल. तेव्हां धर्मरक्षणाची जबाबदारी आपल्या शिरावर घेऊन (धर्माची कड घेऊन) अधर्मरुपी शत्रूशी, भीकृष्णा ! तूं गेल्यावर कोण भांडणार ?

१०९. कलियुग हीच एक, तीन रस्ते जेथून फुटतात अथवा जेथे मिळतात अशी जागा. वध्य व्यक्तीला अशा ठिकाणी बसविण्याची प्रथा पूर्वी असावी. कलियुगरुपी तिवटण्यावर केविलवाण्या धर्माला कांबरे बसविले! एखाद्या वध्य व्यक्तीप्रमाणें कलियुगांत धर्माची स्थिति होईल हा भाव. उत्तरार्ध. उगाणा—हिशेव करून एखाद्याचा नीट निकाल लावणें. आचारांचा हिशेव वगैरे करून ते तुम्हीं कुणाच्या स्वाधीन केले ? कलियुगांत आचारांवर बरीच धाड येणार असल्यामुळे तुम्हीं प्रयाण करण्यापूर्वीच त्यांची योग्यरीतीनें मोजदाद करून संरक्षणासाठीं त्यांना कुणाच्या तरी हवाली करा असा उद्धवाचा भावार्थ.

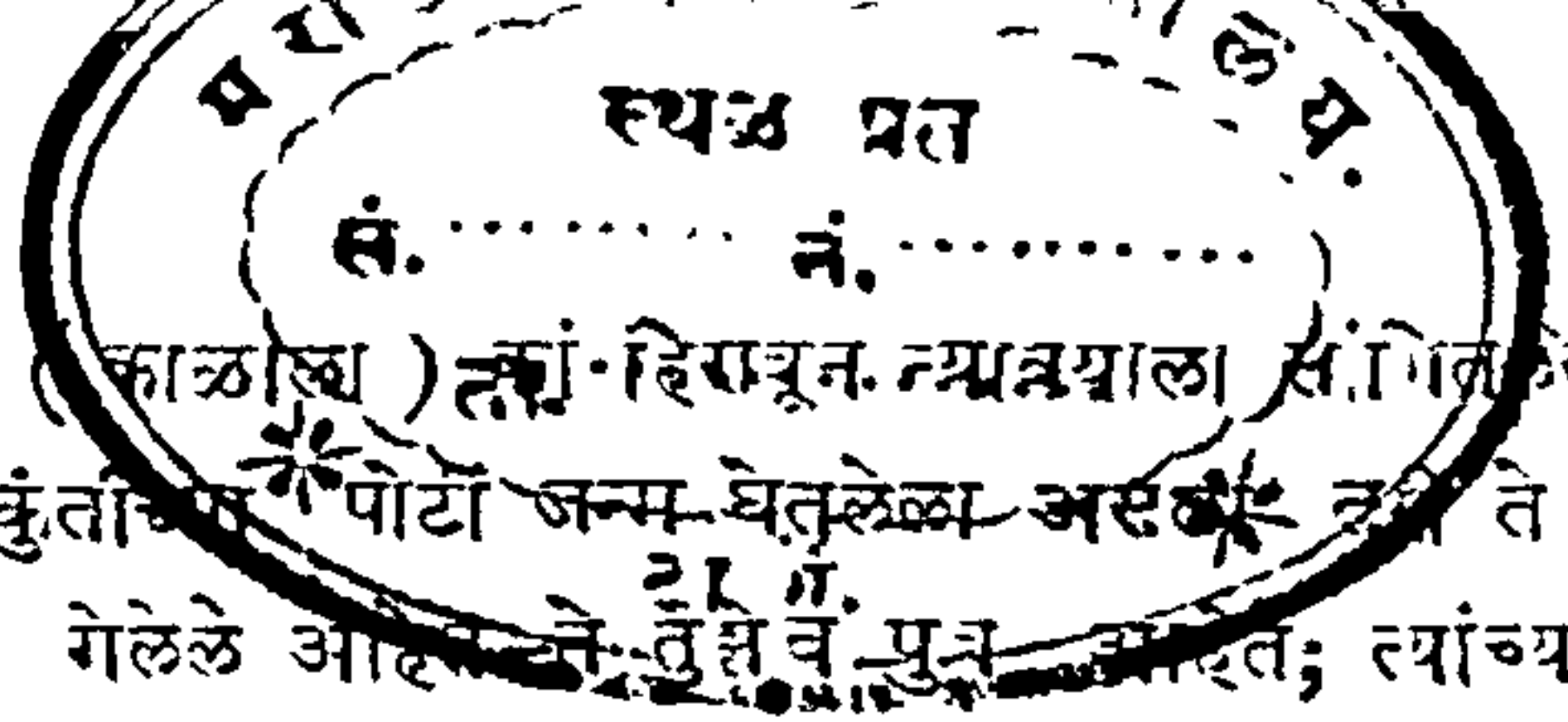
१११ केलि—(१) केळीचें झाड (२) क्रीडा. करुणारुपि केळील; (कदलीला) तुम्हीं कां हाणलें ? करुणारुपी केळीच्या झाडावर घाव कां मारले ? अथवा, करुणा—क्रीडेला कां मारलें ? श्रीकृष्ण निजधामाला गेल्यानंतर त्याच्या कारुण्याच्या लीला पुन्हा होणार नाहीत. कारुण्य—लीला मरून पडतील हा भाव. हालि=हाणलेंत

११२ ब्रह्मशाप हेंच स्मशान, त्यांत यदुवंशरुपी वेली जाळली जाणार.

११४ पहाः—कटकटा घातया । कैसे जाहलें अनुग्रहा यया.

(ज्ञाने. १२-४००)

देवक्रिया—देवकीनें, तिच्या कुशींत तरवार भोसकून तिच्या जवळचें

कैवल्यरत्न अशा रीतीने (काळाला) त्यां-हिरानून न्यात्र्याला सांगितलेस ?

११८. त्यांनी कुंताचिप पोटा जन्म-घेतलेल्या असल्या तरी ते सर्वस्वी तुझ्याच मांडीवर घातले गेलेले आहेत. तुम्ही पुत्र-संरक्षणार्थाची जबाबदारी तुझ्यावर आहे.

११९. धर्माला संकट पडलें म्हणजे त्यानें तुजें स्मरण करतांच तूं याच्या संरक्षणार्थ मोठ्या अभिमानानें धांवून जातोस. सळा-अभिमानाची.

१२०. पैजा मांडोनि: ' न धरौं शस्त्र करौं मी गोष्टी सांगेन युक्तिच्या चार ' अशी श्रीकृष्णाची प्रतिज्ञा होती. पण ' कृष्णाला हातांत शस्त्र धरावयास लावीनव ' अशी प्रतिज्ञा केलेल्या भीष्मानें अर्जुनाला मृतप्राय करून टाकलें असतां त्याच्या संरक्षणासाठीं श्रीकृष्णानें आपली प्रतिज्ञा मोडून हातांत सुदर्शनचक्र धारण केलें; हा प्रसंग येथें लक्ष्य आहे. हावसिलें ऐवजी हातवसीलें (कंग. प्रती) हाच मूल पाठ असावा. ओव्या २४० व ४४५ पहा.

१२१. नाट्र जाणें अथवा येणें—to omit to render the service or aid promised or expected (मोत्सवर्थ) यावरून नाट्रि=संरक्षणाचें अंगीकृत कार्य, असा अर्थ करावयास हरकत दिसत नाही.

१२२. तिचा जिवंत राहण्याचा मार्गच तुम्ही नाहीसा करीत आहां !

१२३. लोभाला अपर (पलीकडचा)=लोभशून्य. विरहाग्नीचे० =विरहाग्नि हेंच एक पांच रंगाचें वस्त्र. अग्नि हा पांच वर्णांचा आहे असें मानतात. म्हणूनच त्यास 'चित्रभानु' असें एक नांव आहे.

१२४. पाटेफुटे-पाटे (सं. पट्टे)=उंची वस्त्र-शेला; फुटा=फटा, पागोटें (पहा मू० प्र० १९४७) पाटेफुटे=शेलापागोटें. जीवांचा उद्धार करण्याचें शेलापागोटें कुणाला दिलें ? हा मान कुणाला दिला ? यापुढें जीवोद्धारणाचें काम कुणावर सोंपविलें ?

१२५. 'सेश-अभिंशष प्रतिष्ठेचा एवं मानाचा' चौक कवणा भरीला ? (मुक्तिसाम्राज्यावर कुणाला अधिष्ठित केलें ?) असा अर्थ टीपकार देतो. पण सेश=अभिषेक-प्रतिष्ठा असा अर्थ घ्यावयास आधार सांपडत नाही. यापेक्षां

सेश=मळवट अर्थ घेणें प्रशस्त वाटतें. 'सम्राट्पदाचा मळवट कुणाला लावला व सम्राट्पदाची रत्नमाला कुणाला अर्पण केली ?'

१२४ विज्ञाना (चौदा विद्यादि शास्त्रा—) पासून उत्पन्न होणाऱ्या निविड आनंदाचा स्वामी—नायक कुणाला कलें ?

१२५ षड्गुणः 'समः सर्व स्वतंत्रस्य निरापेक्षस्य निर्गुणः । सर्वज्ञः तृप्तिकामस्य षडैते गुण ईश्वरः' असा, व्याकरणदृष्ट्या फार अशुद्ध श्लोक टीपकार दतो. त्यावरून ईश्वराच षड्गुण लक्षांत येतीलच. एकनाथांनीं भागवतांत 'यज्ञ, श्री, वैराग्य, ज्ञान । एश्वर्य, औदार्य, हे षड्गुण । नित्य वसती परिपूर्ण । तो मी नारायण भगवंत' असा षड्गुणांचा निर्देश केला आहे.

१२६ पुढें ३८६ ओवीवरील टीपा पहा. 'विज्ञानासाठीं कोणतें नशीब राखून ठेवलें आहे !' अथवा विज्ञानाला कोणता प्रकार केला; त्यासाठीं कोणती योजना करून ठेवली ?

१२९ मोडिलें हाच पाठ प्रशस्त दिसतो.

१३० अरळ शब्दाचा कोमल असाच अर्थ बहुतेक कोशकारांनीं दिलेला आहे. या शब्दाचा केवळ विशेषणाप्रमाणेंच उपयोग होतो असें त्याचें मत दिसतें. पण या ओवींत त्याचा नामाप्रमाणें उपयोग केलेला आहे. मुक्ते. सभा. अ. १५—१६८ यांतही त्याचा नामाप्रमाणेंच उपयोग आलेला आहे. त्या सर्वांवरून 'आच्छादन, पुष्पशय्या'—हाच त्याचा अर्थ करणें इष्ट वाटतें

१३० खवणा (रमण्यांत, क्रीडागृहांत) सारीपाटाचा खेळ चालूं असतांना आनंद (आनंद उत्पन्न करणारे फासे) कवण सारील ! (फासे कोण टाकील ?) परमेश्वरा ! तू गेल्यावर सागट्या कुणाशीं खेळावयाच्या ? हा भावार्थ; जिणा—जिकलेल द्रव्य.

६३२ आतांपर्यंत ब्रह्मादि देवतांना दूर ठकलून मी तुझीच सेवा करीत होतो. पण तू गेल्यावर मी कोणाची सेवा करूं ? ताट काढणें=उच्छिष्ट सावडणें, सेवा करणें.

१३३. पहा: 'ऐसें वाउनी भयाचें भोज । एथ काय निपजवूं पाह-

तासि काज' (ज्ञा. ११-३६५)

१३४. साचासुः दोन्ही टीपग्रंथांत साचासु असाच हा शब्द असल्यामुळें ग प्रतीतील पाठ घेणें इष्ट आहे.

१३८. मी फांका करून दिल्याशिवाय आमण लिंबूही खात नव्हतां !

१४३. तुझा विरह झाला म्हणजे मी प्राणाची बोळवण करावी—
प्राणत्याग करावा.

१४४. जीविताची (जिवंत राहिल्याची) कुटी (खोटेपण—दूषण)
आपणेया नाणावी (आपल्यावर येऊं देऊं नये).

१४५. पुढें केव्हां तरी तुला संनिधान देऊं अशी उधार गोष्ट सांगू
नये; संनिधानाच्या उधार देण्यापेक्षां आतांच तुझा वियोग होऊं देऊं नकोस.

१४८. षट्चक्रः योगशास्त्रानुसार मनुष्याच्या पिंडांत (भ्रूमध्याच्या
खालच्या भागांत) एकावर एक (उत्तरडी) अशीं सहा चक्रे मानिलीं आहेत,
तीं येण प्रमाणें, (१) गदस्थानीं मूलाधारचक्र (२) लिंगस्थानीं स्वाधिष्ठानचक्र
(३) नाभिस्थानीं मणिपुरचक्र (४) हृदयस्थानीं अनाहतचक्र (५) कंठस्थानीं
विशुद्धचक्र (६) भ्रूमध्यस्थानीं अग्नि (अथवा आज्ञा) चक्र. मेरुशिखर—वर
वर्णन केलेल्या षट्चक्राच्याही वर मेरूच्या वरती अधर असै 'संहस्तदळकमळ'
नांवाचें सातवें चक्र आहे. त्यासच मेरू (अथवा त्रिकुट) शिखर म्हणतात.
ईडा—नाभिचक्रांतून निघून उजव्या नाकपुडींतून वाहणारी एक नाडी.
पिंगळा—इडे प्रमाणेंच पण शरीराच्या डाव्या भागांतून वाहणारी नाडी.

१४९ ब्रह्मरंध्रः मस्तकाचें छिद्र जेथें पाठीच्या कण्याच्या वरच्या अंगास
टेंकल्यासारखें होतें तें ब्रह्मरंध्र.

१५२. मी स्वतःला (आपणें) डौलानें मिरवीन—मी जिवंत राहीन,
हीच अश्लाघ्यता .

प्र० १८

१५४. प्रवृत्ति विशेषु—आचार विशेष, मी उपदेशिलेल्या विशिष्ट

आचार—निवमांची तूं सेवा कर, माझ्यामागे त्याप्रमाणे आपली वागणूक ठेव.

१६५. मासीं—माझ्याशीं

प्र० १९

१६७. तुझ्या मुगुटावरील निर्माल्यमाला जर मला मिळाल्या तर;
तुझा शसाद मिळाला तर;

१६८. महामोहाला दाव्याने बांधतो; अथवा, त्याला गाठोज्यांत बांधतो (त्याची गळडी बळतो).

१६९. तुझ्यासाठी उटणे तयार करित असतांना, साहाणेवर चंदना-बरोबर अहंकारालाही मी घोळतो. भुअरी—भोवरी, वर्तुलाकार गति, त्यावरून भुअरी=वर्तुलाकार गतीने उगाळण्याची क्रिया.

१६५. टाकुनि: 'टाकर्णे'चे प्रथम पुरुषी अनेकवचनी क्रियापद प्रेमाच्या शस्त्राने (अथवा प्रेमाचा वेढा घालून) आम्ही प्राप्त करूं.

१६७. मी मायाशक्तीला नांगवे (न+आंगवे)—प्राप्त होत नाहीं, तिला मी आटोपत नाहीं, तिच्या बंधनांत मी सांपडत नाहीं; तिच्याशीं झुज घ्यावयला मी समर्थ आहे पण तुझी विरहव्यथा मात्र माझ्याकडून सहन होणे शक्य नाहीं.

प्र० २०

१७१. शरीररूपी फुटके भांडे देऊन त्याच्या बदला कैवल्यरूपी बोन्यावाटी मिळत असली तर, विरहव्यथारूपी बाजारांत ही अदलाबदल अवश्य करून घ्यावी.

१७२. अवस्थेचेनि कडलेखें: कडलेख=लगतचा प्रांत. अवस्थेच्या (परमेश्वराशीं तदाकारवृत्ति, तन्मयता; तिच्या) जवळपास नेहमीं राहून उरलेले दिवस घालीव.

१७५. विषयसुख त्याला तिडका उठावितात, स्वर्गसुखे चडफडावयास लावतात.

१७६. शांभव वेध: ब्रह्मानंद. आत्यंतिक आनंद; पुण्य फळांचे पीक देखील डोक्यांत बसतं (कंटाळा आणते).

१७८. सैया पाळितां: “कोणी एक शय्यापालना नाम ब्राह्मणी पतिवृता असे: ती शास्त्रद्वारां आपुलिया पतीच्या धर्मी वर्ते: आपुलिया पती-चिया सेजे आणिकीसी रिगो नेदी: आपण कवणाची वास न पाहे: तियेचिया देखोदेखीं तियेतें पुसपुसो संजा शुद्धी असे तीही तैसीच वर्ते: तरि जे गति तियेसी होय तेच गती तियेसी होय ” (दृष्टांत प्रमेय, असन्निधान धर्म, १) या शय्यापालने प्रमाणेंच भक्तानें परमेश्वरार्शी अनन्य भावानें वर्तावें.

१७९. पहा: न वस्तव्यं त्वयैवेह मया त्यक्ते महीतले । जनोऽधर्मरुचिर्भद्र भविष्यति कलौयुगे(भाग.७-५)सर्व जग अधर्माच्या पाशांत कवळलें जाईल.

१८०. विषयांची चाहुल लागल्याबरोबर जेथे शृंगाररूपी भूताचा अंगांत संचार होतो.

१८१. “ तीर्थ, क्षेत्र, व्रत, दान ये चारी असति : तथा गांवातें पुर ऐसें म्हणिजे : क्षेत्र नाहीं आन एरें तीन्हीं असति : तथा गांवातें पाटण ऐसें म्हणिजे : तीर्थ आहे आन एरें तीन्हीं नाहींति : तथा गांवातें नगर ऐसें बोलीजे.

१८२. उपभोग-विषय हीच चोरवस्ती. भोगभुवन पाठ अधिक प्रशस्त. टीपग्रंथांत तोच पाठ आहे. = क्रीडागृह.

१८५. गवांदि: ‘ तीळ ओव्या हुरडा एकत्र करीत : भावें सरकत: ’ (टीप.) तीळ हुरड्याप्रमाणें निंदा स्तुतीचें मिश्रण होय. अथवा, गवांदि-अन्नसत्र, अनेक मुनि एक ठिकाणीं जमले म्हणजे तेथें निंदास्तुतीचें जणुं कांहीं अन्नसत्रच उघडते.

१९०. ज्ञान दुर्गावरील हुडा (बुरूज) जो टाकी (प्राप्त करून घेतो, जिंकतो) तोही.

१९५. ‘ चोरवाट जैसी थोडीचि : परी आवघड असे : तैसें दोन बोटें गोड वाटे : एवं दोनिचि बोटें रसना अधीष्ठान : तल्लक्षणे चोर-वाट : तेथ चोर उभे राहाति : तल्लक्षण पदार्थ परतें गोडी तेचि दांगटे=कोळी, चोरटे आझोडिति ” दोनच बोटें रुंद परंतु जिंकावयास अत्यंत कठिण

अशी जिह्वा हीच चोरवाट. तेथे माधुर्यरूपी चोर उभे राहतात व ते धैर्याला बडवितात. जिह्वेच्या माधुर्यलोलुपतपुढे, तिला जिकण्यासाठी अंगी आणलेले धैर्य तेव्हाच गडबडते, हा भाव.

१९७. वाजौठी: आवाज करणारी काठी अथवा भाला. रात्री प्रवास करतांना जीवजिवाणुंना पळवून लावण्यासाठी चुंगरे लावलेल्या काठ्यांचा अजूनही उपयोग करतात. निराशरता हीच वाजौठी, तिने रसनेद्रियाला जितके दडपण्याचे यत्न करावे;—

१९९. संयमाच्या वेडीत गुंतवून रसनेला जर बंदिखान्यांत घातले तर,—

२००. संन्याश्याने विचाररूपी कड्यावर (पर्वतावर) वैराग्यरूपी उडी घालावी. विरक्त होऊन विवेकाचा आश्रय करावा व नंतर उपोषणादिकांनी शरीराची कोरडी करावी—शरीर वाळवावे.

२०१. योगी कसा प्रेताप्रमाणे दिसावयाला लागतो ते तुला सांगतो.

२०५. दोन्ही बाहू काढले जातात, निखळून काढल्यासारखे ढिले होतात.

२०९. झणे भवासि—भ्रमण करू नकोस.

२११. आत्मा हाच लोहदर्पण, त्यावर ईश्वर ध्यानरूपी राख ठवून तो स्वच्छ उटावा म्हणजे मग शेवटी—ध्यान संपल्यानंतर, हृदयांत ईश्वर-मूर्तीचे प्रतिबिंब स्पष्ट उमटेल. ब्रह्म रसे (कृपापूर्वक) वधेल. पुढे ओवी २४५ पहा.

२१४. आचाराच्या या दुर्गम किल्यावर माझ्याकडून राहवले जाणे अशक्य आहे.

२२८. पहा: त्यागोऽयं दुष्करो भूमन् कामानां विषयात्मभिः ।

सुतरां त्वयिसर्वात्मिन्नभक्तैरिति मे मतिः ॥ भाग ७-१५

२२९. त्याग आचारावयाचा चांगला मार्ग (साजिरी धरोपरी) घरांतच (गृहस्थाश्रमांत राहूनच सहजसाध्य) असतां या संसारांत (जगांत) कदन्न हीच विवसी—जखीण, तिच्या ताब्यांत जावयाचे कोणी कबूल करणार नाही (उपाशी राहून किंवा कदन्न खाऊन संन्यासाश्रमाचे आचरण करावयाला कोणीच तयार होणार नाही.)

२३०. सींहासी दखील एकदम गांठ घेतां येईल, त्याचाही तात्काळ नाश करतां येईल.

२३१. कुलाचलः महेंद्रो मलयः सह्यः शुक्तिमान् ऋक्षपवतः । विंध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते कुलपर्वताः ॥ कुलपर्वताचे कडे (घाटे) मुष्टीनो (करपुटे)चूर्ण करतां येतील पण, विषयवज्र ज्याला तुटे(जो तोडी)असा कोणचि पाहिला नाही.

२३२. प्राणापानः शरीरांतील दोन प्रकारचे वायु. 'द्वादि प्राणो गुदेऽपानः'

२३४. मी आळिळां=आवळला गेलो; ममतेच्या खिळ्याने गाडला गेलो

२३७. 'निरूपण तेचि रंगः तथा अंगणः अचळ=काष्ट रेविति ते त्याग लक्षणं आढाळ वेळुवाचेः तथा गाळ चाळिती हातावरः तथा गांडेयाचे वगाड' (टीप) डोंबाच्या खेळांत कमरेला खोवलेल्या वेळुवर अथवा गाडीवरील खांबावर डोंबारी चढून तथे तोल सांभाळण्यासाठी हातांत वेळू घेऊन निरनिराळे खेळ खेळतात त्याचें या ठिकाणीं रूपक केले आहे.

प्र० २४

२४०. विजय मिळविण्याची इच्छा असली तर मुहूर्त सांगणाऱ्या ज्योतिष्यावर तरवार चालवूं नये. सरवदा—डाकुलता, ब्राह्मण बाप व गवळीण आई यांपासून जन्मलेला. या वर्गाचें काम भविष्य सांगण्याचें असतें म्हणून सरवदा = भविष्यवादी; ज्योतिषी.

२४२. नाचो (नाचवितां) नय (नए). संन्यासलक्षण त्याग हेच राज्य, तुझ्या ऐवजीं मला नाचवितां येत नाहीं; मी त्याचें आचरण करून उपयोग नाहीं. मोक्षार्थी तूं असल्यामुळे, संन्यासही तूंच केला पाहिजे.

२४३. महामाह हा ब्रह्मविद्येचा पाठलाग करीत आहे. या मोहाचा मार्ग शोधून काढून त्याला ब्रह्मविद्येचा पाठलाग करणे सोडून द्यावयाला लावणारा त्याग; अथवा, मोहरूपी तस्कराचा माग काढून, त्याजवळ असलेला ब्रह्मविद्येचा लाग (लाभ, पळविलेले धन) त्याला सांडावयास

(टाकून द्यावयास) लावणारा त्याग.

२४६. तत्त्वाचे पारखी (परीक्षक) लोक; तत्त्व ओळखणारे लोक; अथवा, लोक-तत्त्व (जगत्तत्त्व, जग काय आहे, वगैरे) पारखणारे. (मुनि)

२४७. सृष्टी हीच एक टांकसाळ. तेथे देहरूपी अनेक नाणी पाडली जातात. पण नरदेहाशिवाय इतर कोणतीच नाणी (मोक्षाच्या बाजारांत) चालत नाहीत. चोरमोळा-पुसटलेला; जास्त हाताळले गेल्यामुळे चौपडे झालेले नाणे बाजारांत चालत नाही हे प्रसिद्धच आहे.

२४८. मनुष्यदेह प्राप्त झालेल्या ज्ञात्या पुरुषांनी ज्ञानाच्या साहाय्याने संसाराचा अस्त केला-संसारबंधन तोडले.

प्र० २६-३१

२५२. ज्ञानाचा निडारू-ज्ञानाने निडारलेला, परिपक्वदशेस आलेला.

२५८. संसाररूपी दाटवृक्षांची वने ज्याने एकदम जाळिली असा.

२६०. तूं आंगवणा (पराक्रमाने) पुरता (पूर्ण, बलाढ्य) आहेस

२६२. जनेषु दह्यमानेषु कामलोभदवाग्निना ।

न तप्यतेऽग्निना मुक्तो गंगाम्भस्थ इव द्विपः ॥ भाग ७-२९

२६६. यापुढील यदुअवधूत संवादार्ची प्रकरणे (चौवीस गुरूंचे वर्णन) भागदत्त अ. ७, ८ व ९ च्या साहाय्याने लिहिलेली आहेत. ती अभ्यासूनी पहावी.

२७०. एकेकापासून एकेक गुण मी घेतला असल्यामुळेच हे माझे गुरु म्हणून संबोधिले जातात. एरव्ही ज्ञानमार्गावरील खरा गुरु ईश्वरच आहे.

प्र० ३२

२७६. रसः कटु, आम्ल, मधुर. लवण, तिक्त आणि कषाय हे षड्रस.

२७७. प्राणु-प्राणवायु. हाच वायु शरीर-स्थितिला कारण असतो.

२७८. जर आहार घेतला नाही तर ते देहनाशाला कारण होईल (पण ईश्वरस्मरणासाठी देह तर जातां कामा नये) आणि अधिक आहार घेतला तर धर्माच्या ठिकाणी निर्धनत्व प्राप्त होते (धर्मकार्याकडे लक्ष राहत नाही) म्हणून योग्याने 'ज्ञानधारणा न ढळे । इंद्रिये नव्हती विकले । तैसा आहार युक्तिवले । सेविजे निजधैर्ये ॥ ' (ए. भा. ७-४१३)

प्र० ३३

२८०. पहा—तेजोऽवन्नमयैर्भावैर्मेघाद्यैर्वायुनेरितैः ।

न स्पृश्यते न भस्तद्वत्कालसृष्टैर्गुणैः पुमान् ॥ भा. ७-४३
मेघांच्या आश्रयाने आकाश झांकोळले जात नाही अथवा मेघाच्या वृष्टीने ते ओले होत नाही.

प्र० २४

२८२. आपल्या सात्त्विक आचरणाने योग्याला पावित्र्य प्राप्त झालेले असल्यामुळे त्याला (उदकाप्रमाणे) तीर्थत्व सहजच येते. प्रमेय (अध्यात्म-ज्ञानाचे सिद्धांत) बोलौनि (सांगितल्यामुळे) तो अमृता धरु (आधार) जला. पाणी जसे अमृताप्रमाणे गोड असते तसे योग्याचे प्रमेय-प्रवचन मधुर असल्याकारणाने तोही अमृताचा आधार (अमृताशय) मानिला आहे.

प्र० ३५

२८५. तापसपणे, (अंगांतील प्रखर तेजामुळे पहा: 'तेजस्वी तपसा दीप्तो दुर्धर्षः' भाग ७-४) निलाग (संबंध ठेवतां न येण्यासारखा, हातांत न धरला जाणारा) अग्नि हा असळगु (सुगम-धरायला सोपा) नाही; तर तो दुर्धर्ष होय, म्हणून त्याच्याकडे कोणी जात नाही.

२९०. भजन (यज्ञयागादिकांनी) आदृष्टु (स्वर्गमोक्षादि फळे कालांतराने प्राप्त होतात म्हणून ती अदृष्ट) जोडे; प्रगट झालेल्या अग्निवर पाक-निष्पत्ति होणे हे दृष्ट-तात्कालिक फळ होय.

२९३. महानुभावांच्या मते जीव नित्य आहे. पहा 'नियवर्गो जीवः देवताः परमेश्वरः उरेति' (भांसिसू.-संहार. १०) तसेच 'नित्यः केवळः अनादि अविद्यायुक्त वस्तु एक आति ते जीव शब्दे बोलिजे' (महावाक्य २)

२९४. शरीराची चंद्रकलांशी व जीवाची चंद्राशी तुलना केलेली आहे. त्या कलांप्रमाणे जन्म, स्थिति, वृद्धि, विपरिणमन, क्षय व मृत्यु हे षड्विकार देहालाच लागू आहेत, जीवाला नाहीत. पहा-जन्मनाशादि षड्विकार। हे देहाशीच साचार आत्मा अविनाशी निर्विकार। अनंत अपार स्वरूपत्वे ॥ (ए. भा. ७.५१३)

२९७. घरोघरीं कोट्यंवाधि दिवे जळत असले तरी सर्व मनुष्यांना (अथवा, त्या सर्व दिव्यांच्या साहाय्याने देखील) अंधःकारांत आपले व्यवहार चालवितां येत नाहींत.

२९८. अंतर (अंतःकरणपूर्वक) भजन व बाह्य (टाळ मृदंगादि बाह्य देखाव्याने युक्त) भजन, केवळ भक्तीने नव्हे तर ज्ञानपूर्व भक्तीनेच मोक्ष मिळू शकतो हा महानुभावांचा सिद्धांत या ठिकाणी लक्षांत घेतला पाहिजे.

३००. आपल्या नेत्रांच्या ठिकाणी सूर्य-देवतेचे अधिष्ठान असते. अशी कल्पना आहे. जगांतील यच्चयावत् प्राणीमात्रांच्या नेत्रांत अंशरूपाने सूर्य-देव-तेचे अधिष्ठान असले तरी ती संपूर्ण रूपाने मात्र स्वतःच्याच ठिकाणी असते.

३०२. या ओर्वाचा वाच्यार्थ स्पष्टच आहे. टीपकाराचा निराळा अर्थ काढण्याचा प्रयत्न योग्य वाटत नाही. ती टीप अशी 'आत्मा=संलग्नः कां इंद्रिया मनाते चेष्टनीता आत्मा : जैसे कां जविन=वांचणे : सुर्येकरी=सुर्ये रस्मीकरुनि सकळ वनस्पत्या वाढति : दुसरे : जीवन=उदक : ते वनस्पत्याचा मुळी पावे : सुर्येकरी=सुर्याची रस्मी तपे : तेणे : तैसे ईश्वरी सकळ ज्ञाने जाणावी : कां ब्रह्मविद्या सकळांही विद्या अनुसंगीका म्हणितले म्हणौनि : '

प्र० ३८

या प्रकरणाला आधार भागवत अ. ७ श्लोक ५२ ते ७४.

३०७. 'अविद्येची-जैसी अविद्या आन जीव तैसी तीये ' (टीप)

३०८. त्या दोघांचे परस्परावरील प्रेम म्हणजे अहंकाराचे मूर्तिमंत दास्यच; किंवा, ममतेचे मूर्तिमंत जोडपेच; किंवा, अभिलाषाचा मूर्तिमंत बहरच.

३१०. हावभाव विलासस्थिति । थेरयेरांकडे पाहती (ए.मा ७-५५५)

३११. चाळ एवर्जी पाउल हा पाठ मूळ असावा मागाहून पहावयास मिळालेल्या प्रतीत ' पाउल ' हाच पाठ आढळतो.

पहा : 'स्त्रियेसी सांडूनि दूरी । पाऊल न घाली बाहेरी ' (ए.मा. ७-५५८)

३२०. अर्थाच्या दर्शने वजतां हा गद्य प्रतीतील पाठ चांगला आहे.

३२२. जि. नकळा उसासिली : जीवज्योति बाहेर टाकली गेली-मोठी झाली. (दुःखाचा उमाळा बाहेर पडला) अथवा, आईची

दृष्टिभेद झाल्याबरोबर त्यांचे प्राण खोंचले गेले, हृदयांत भाला टोंचल्या-
प्रमाणे त्यांना फार दुःख झाले.

३२९. बंधी असं असावेसं वाटतं. मोहाचा पाश कोणाला
बांधीत नाही ? अथवा, कोणाला वाहत नाही—पीडा देत नाही ?

३३१. असकतां : आसक्त.

प्र० ३९

३३५. सयमु—संयमी, योगी; देही सत्वक्षेमुः शरीराच्या ठिकाणी
सत्वसंपन्नता-पराक्रम असतो. सर्पाप्रमाणेच योगीही शरीरबलसंपन्न असतो.
हे शरीर—बलच धर्मानुष्ठानास उपयोगी पडतं. पहाः ' ओजःसहोबल्युतं '
भाग. ८-४ तसेच ' शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् ' कुमार. ५-३३

प्र० ४०

३३८. पहा : समृद्धकामो हीनो वा नारायणपरो मुनिः । नोत्सर्पेत
न शुष्येत सरिन्द्रिरिव सागरः ॥ (भाग ८।६) ' नारायण—शेषशय्या :
तथाचेनि योगे : क्षीरसिंधुसि आगाधत्व आले : अगाध=अंत न कळे :
तथा गहनता : ऐसे वैभव आले : तैसा स्मरणे करुनि ईश्वर हृदई
साठवीला म्हणौनि ब्रह्मवादासि आगाधत्व आले ' (टीप).

प्र० ४१

३४१. पंखांनीं ज्वाला—ज्योत (जालु) आलिंगतो.

३४२. ' भुररे—भुलि : जैसी ब्रह्मप्रकाशिका (?) : यथा कानफटे
स्त्रीयवरि रक्षा टाकीति आन भुले ' (टीप).

३४३. अंधःकाराप्रमाणे असणारे (दृष्टीला अंध करणारे) विषय
(कामोपभोगादि), त्यांची धूळ अंगावर उडाली असतां काहीच सुचत नाही,
विवेक राहत नाही. हस्तस्पर्शाला, हा मनुष्य आपला, हा दुसऱ्याचा, हे
ओळखतां येत नाही. विषयांध मनुष्य, आपली परावी याचा विचार न करतां
कोणत्याही स्त्रीला स्पर्श करतो.

३४५. सत्वाला निद्रा-समय होतो—ज्ञोष लागते, सत्व गुण लोपतो.

प्र० ४२

३४८. एकाच घरीं नेहमीं भिक्षा मागितल्यानें विरक्तीचा नाश होतो, आसक्ति उत्पन्न होते.

३५०-५३. पहा—भ्रमर रिघोनि पुष्पामर्घी । फूल तरी कुचंबो नदी । आपुली करी अर्थसिद्धी । चोखट बुद्धि भ्रमराची ॥ तैसीच योगियांची परी । ग्रासमात्र घरोघरीं । भिक्षा करुनि उदर भरी । पीडा न करी गृहस्थां ॥ ए. भा. ८-९२, ९३.)

३५४. भ्रमर ज्या प्रमाणे निरनिराळ्या फुलांतून मध गोळा करतो त्या-प्रमाणे ब्रह्मविद पुरुष वेदविद्यादिकांचें मंथन करून तेथील सिद्धांत ग्रहण करतो.

प्र० ४३

३५८. शौर्य शब्द शूर पुरुष या अर्थाने वापरलेला आहे. बळ—बलवान् पुरुष. 'शूर पुरुषासमोर तटाप्रमाणे ताठ उभा राहणारा व बलवानापुढे न हटणारा'. अथवा शौर्य, बल यांचे वाच्यार्थ घेतले तर 'शौर्याच्या योगाने ताहून उभा राहणारा व बल नें कधीही न हटणारा.'

३५९. तो जुझारां (वीर योद्ध्यांशीं) गडे (युद्ध करण्यांत तल्लीन-धुंद होतो), पायांत मोठमोठ्या शृंखला घालण्याचा यत्न केला तर त्या काढतो (तोडतो) अथवा मोठ्या शृंखला नुसत्या पायांनीं ओढीत नेतो. एवढा बलवान् पण तो जर करिणीच्या ताब्यांत सांपडला (स्त्रीमंग करीत असला) तर घाओ न घरी (घरावयास आलेल्यांचा हल्ला त्याला थांबवतां येत नाही. अथवा विषयाचा हल्ला—मदनवेग आवरतां न आल्यामुळे तो बंधनांत सांपडतो.)

३६०. 'प्रमदा लक्षणें भडखंबा=भडखंळीमध्ये (रणभूमिंत अथवा देवडजिवळ) सेंदूर लाउनि पुतळी आकारुनि अंधारीं मनुष्य देखुनि दचकेः भावें भडखंबा=अंधारीं चीरा (पाषाण) उभा देखिजेः तथा सुळ ? '(टीप) भडखंबाः विजयस्तंभ, यावर स्त्रियांचीं वगैरे चित्रें काढलेलां असतात. विजयस्तंभ या अर्थाने हा शब्द अजून प्रचलित आहे.

३६३. अपस्मार—फेंपरें आलें असतां माणसाच्या तोंडांतून फेस गळून खुरं खुरं असा आवाज होतो.

३६४. ब्रह्मविद्येचा झोळ (गहाण पडलेला माल) आडाये (अडवून ठेवते.) ऋणकोला कर्ज फेडतां आलें नाहीं म्हणजे धनको त्याचा माल अडवून ठेवतो—जप्त करतो. स्त्री जणुं कांहीं विरक्त पुरुषाला अंगसंग देऊन त्या कर्जाची फेड त्याच्याकडून न झाल्यामुळें त्याची ब्रह्मविद्या जप्त करते, तामर्थ्य मनुष्य स्त्रीच्या पाशांत सांपडला म्हणजे त्याचें अध्यात्मज्ञान, विचार वगैरे सर्व नाहींसें होतें.

प्र० ४४

३६९. मन स्मरणीं दक्ष. नव्हे; संग्रहींचि लक्ष. ओवी ३७५ पहा.

प्र० ४५

३७०. मागल्या बाजूने अंगावर अकस्मात् बंधन पडतें.

३७१. पडितां हा पाठ घेणे चांगलें. एखादें पान, किंवा खडा पडला तरी वाफडे (दचकतो). भीतीनें (भिणारे) त्याच्या सारखें दुसरें सावजच नाहीं.

प्र० ४७

३७६. सामान्य रमणी : वेश्या. Public woman.

३८४. ' जाइली—लॉवाळ : आन पांढरी तथा बंदरी स्वान ' (टीप) अंधारांत एखादें कंसाळ कुत्रें जरी दिसलें तरी कुण्यातरी विलासी पुरुषाचा सेवक आपल्याकडे आला आहे असा तिला भास होई. जाइली-जाउळ=केस.

३८८. पहा : अहो मे मोहविततिं पश्यताविजितात्मन : ।

या कान्तादसतः कामं कामये येन बालिशा ॥ भाग ८--२९.

३९३. वरील टीप पहा. ' ज्याच्या अंगाच्या उष्णतेनें (घामानें) कामी स्त्रियांचा शृंगार विटतो असा गंवार (गबाळ्या) पति. '

३९४. पहा : यदस्थिभिर्निमित्तवंशवश्यस्थूणं त्वचारोमनखै : पिनद्धम् । क्षरन्नवद्वारमगारमेतद्विष्मूत्रपूर्णं मदुपैति काऽन्या ॥ भा. ८-३२

३९५ ज्या हातापायांच्या (हाडांच्या) मोळीचा संबंध अभेद्याशी (रक्त मांस मजदिकांशीं) पडलेला—झालेला आहे त्यालाच मनुष्य म्हणतात,

३९६. खांद्यावर पखाल वाहून नंत असतां ती जर्शी गळते तसा शरीरांतून घाम गळतो. शरीर ह्मणजे श्लेष्मादिकांचा चिखल वाहून नेणारें गटार होय; अपान-वायु बाहेर टाकणारा हा एक चामड्याचा भाता आहे.

३९८. हें मळमूत्राचें भांडें असल्यामुळें खरोखर याच्या जवळही जाऊं नये. पण असें असूनही आतां पर्यंत मी याला कवटाळीत होतें; या सारखें (दुसऱ्याचा घाणेरडा देह कवटाळण्या सारखें) दुसरें पापच नाहीं. (घाणेरडें कृत्यच नाहीं)

३९९. आपली दृष्टी (निहारू) याचा (शरीराचा) अंतर्भाग पाहणें सहन करूं शकत नाहीं, इतका तो घाणेरडा आहे. निहारू - न्यांहाळून पाहण्याची क्रिया.

४०४. कवडे : कवड्यां प्रमाणें क्षुद्र पैसा. मोल-पैसा, द्रव्य.

४०६. ' सींगवटी-सीळें मांस असे: तें विकविया पशु मारुनि सीर तेथ ठेविति : तेणें तें वीके : तैसें शृंगार तलक्षेण सींगवटी करुनि जीयें ' (टीप). मांस शिळें असलें तरी तें ताजेंच आहे असें भासविण्यासाठीं एखाद्या नुकत्याच मारलेल्या पशूचें शिंग शिळ्या मांसाजवळ ठेवतात त्या प्रमाणें वयातति असली तरी मी तरुण आहे असें भासविण्यासाठीं वेश्येनें केलेली शृंगाररचना म्हणजेच सींगवटी; पोळ्याच्या वेळीं बैलांच्या शिंगांना केलेल्या शृंगाराला देखील सींगवटी म्हणतात. (रंग रंगोटी शिंग शिंगोटी) यावरून सामान्य अर्थ-शृंगाररचना.

४०७. 'कडेचे लेख ते कडलेख' मुख्य द्रव्य गेलें मग शेष उरलें तें' टीप.

४०८. पैज लावून (मुद्दाम) विषयांच्या मार्गें धांवाभाव करण्यांत.

४१०. याचिया अवस्था : याच कारणासाठीं; परमेश्वरप्राप्तीसाठीं

४११. चर्या ऐवजीं परीया हा द् प्रतीतील पाठ मूळ असावा. सकळ लिपींत प चा संकेत च व च चा संकेत पं आहे. त्यामुळें असा घोटाळा झाला असावा. परीया = परीनें, मार्गानें, रीतीनें.

४१२. पहा: अस्तं कालाहिनाऽऽत्मानं कोऽन्यस्त्रातुमधीश्वरः । भाग ८-४०

४१३. ' विषय रम्यता = विषयाचा ठाई रमण-रूपता होती : ते विचारीली = तयाची वीवंचना केली ' विषय खरोखर रम्य आहेत काय या संबंधी विचार केला. कांतासा : इंद्रियोपभागासाठी एखादा विलासी पुरुष आपल्याकडे यावा अशी तिच्या मनातील इच्छा.

४१४. निराश्रया ऐवजी नैराश्य हाच पाठ प्रशस्त आहे. पहा :
आशा हि परमं दुःखं नैराश्यं परमं सुखम् । यथा संचिद्य कान्ताशां
सुखं सुष्वाप पिंगला ॥ भाग. ८-४३.

प्र० ४८

या प्रकरणांतील ऋष्यशृंगाची कथा भागवतांत एकाच श्लोकांत (अ. ८-१८) असून, गायन ऐकल्याने प्राणी कसा न कळत बांधला जातो हे दाखवणाऱ्या 'कृष्णसार' गुरूच्या प्रकरणांत ती आलेली आहे; व त्याच ठिकाणी ती शोभून दिसते. भास्कराने ती कथा तेथून काढून येथे काढातली, कांहीं कळत नाही. ऋष्यशृंगाला, चौवीस गुरुंपैकी एखाद्याचे स्वतंत्र स्थान नाही हे लक्षांत ठेवावे. ही कथा येथे सविस्तर वर्णिलेली असल्यामुळे ती वरून भास्कराचे स्वतंत्र प्रतिभाशालित्व मात्र चांगले नजरेस येते.

४१५. ऋषीशृंग : ऋष्यशृंग; कश्यपवंशीय विभांडक ऋषीचा पुत्र. विभांडकाचे रेत एका हरिणीने भक्षिल्यामुळे तिला हा पुत्र झाला. याच्या डोक्यावर एक हरिणाचे शिंग होते म्हणून त्याला ऋष्यशृंग हे नांव पडले. याच्या वडिलांनी बरेच दिवस याला स्त्रीचे दर्शन सुद्धा होऊ दिले नाही. रामविजय. अध्याय ३ रा पहा.

४२०. ऋष्यशृंगाला बोलावण्यासाठी बधुजनाने पाठविले.

४२१. पात्रकळिका हे त्या नायिकेचे नांव. मदनबाण मारण्यांत ती श्रेष्ठ (गोसाविणि) होती. अथवा, मदनाच्या अनेक शस्त्रां (मारांकां) मध्ये, पात्रकळिका ही श्रेष्ठ (गोसा०) होती पात्रकळिका म्हणजे मदनाचे अमोघ शस्त्रच.

४२२. चंद्रकिरणांतील संगीता (मधुरता-गानमाधुर्य) पात्र कळिकेच्या रूपानेच जणुं मूर्त झाली अथवा, स्वच्छ चांदणे पडले आहे, त्यांत कुणा

तशी गीतनृत्यवादन (संगीत) करीत आहे. चंद्राकीरणांच्या वृष्टीमुळे ज्यांना विशेष मनोहारित्व प्राप्त झाले अशा त्या तिन्ही कला (अथवा संगीत) त्या नायिकेच्या रूपाने जणुं मूर्तिमंत झाल्या, असा भाव.

४२३. शृंगार हेच एक देवालय, तेथील माहाकाळी (अधिष्ठात्री देवता).

४२५. गणांचे (अनुयायांचे, सैन्याचे) चक्र (समूह); घन=दाट, चक्र=समूह ' टीप.

४२६. मलयानिल या वाटाळ्याने आम्रवृक्षांची राई (जेथे ऋष्यशृंग होता ती) दाखविण्यानंतर (मदनाने) ऋतुराज वसंताला तेथे पुढे पाठविले.

४२७. प्रथम त्याने (वसंताने) स्वतःसाठी तेथे केतकीचा एक सुंदर मंडप केला. केवढ्याच्या पानांना परिमलाची पुढे देऊन त्यांची छपरावरील गवताच्या ठिकाणी योजनाकेली. त्या छपराला केतकीच्या बुंध्याचे टेके देऊन तो केतकी-मंडप वसंताने शृंगारला. (सेइले-शाकारले भावे शृंगारले)

४२८. ' नंतर, चंद्र हाच ज्योतिषी त्याने सांगितलेल्या बळाने (मुहूर्तावर) वसंताने त्या तपोवनावर चाल केली (वाइले). वसंत त्या वनांत आला त्यावेळेस त्याला चंद्रबलही अनुकूल होते, चंद्र आकाशांत पूर्ण कलांनी विहार करीत होता. चंद्रप्रकाश कामोत्तेजक असतो हे येथे लक्षांत घ्यावे. ऋतुराज आल्याबरोबर त्या तपोवनांत (सर्वानीं) हातांनी कालवाकालव केली; ' वसंत आला, वसंत आला ' असे आनंदाने हात उचलून जो तो म्हणू लागला, त्यामुळे जिकडे तिकडे गोड गजबजाट झाला

४३०. ' मदनाचे पांच बाण ते कवण : जारण १ : मारण २ : उच्चाटण ३ : मोहन ४ : स्तंभन ५ : जारण हृदयं : मारण स्तनद्वयं : उच्चारण नेत्री : मोहन मुखी : स्तंभन वैश्यकरण ते मुख्य इंद्रिये (स्मरमंदिर) टीप. कुसुमाकर-वसंत, त्याच्या तारुण्याने (तो यौवनांत असतां) कोण ठाकणार (त्याला वश) होणार नाही ?

४३२. कमळवनाच्या घाटाकडे जेव्हां मदनाच्या सैन्याचा हल्ला झाला तेव्हां ती कमळे इतकी डोळं लागली की ती पाहून, ही कमळे नसून कामिनी-कबंधे आहेत व ती ऋषींच्या मार्गे लागली आहेत असे वाटले.

४३३. भुरुरे : पुष्पपरागरूपी वशीकरणाची रक्षा; चरे: = निवारू शके.

४३४. कोकिळांची धाडी (टोळी) हीच वसंताची नाइकवडी (आघाडीचे सैन्य); त्या खांचिती (हल्ला चढवितात). खांचिती हाच पाठ प्रशस्त आहे. खांचणे=ठांसणे; अथवा, वसंताच्या सेनेचे जे नाथक होते त्यांनी प्रथम कोकिळांच्या टोळीचा हल्ला चढविला.

४३६. वसंताने मारलेल्या मकरंदाच्या पिचकान्या संयमार्ते नागशीति.

४३७. या पुष्पावरून त्या पुष्पावर धुमाळीने उडणाऱ्या भुंग्यांच्या योगाने पुष्पपरागाची जी धूळ उडाली तिने विचारावर हल्ला चढवतां व (आज्ञोडितां) त्याला (विचाराला) आधोलि जाली, झोके (आंदोल) मिळाले. विचार झोके खाऊं लागला—दोलायमान झाला; गडबडला. आधोलि हाच पाठ चांगला आहे. ' आधोडि ' घेतल्यास ' ल ' ' ड ' मध्ये अभेद मानावा.

४३८. मग कामिनी जन, मृगीसुताचे जुझार (ऋष्यशृंगकडील योद्ध्यावर—तपस्व्यावर)वाति(चालून गेले.) पहा:तेणे रीतु—राये चाईले. ४३८.

४३९. हीरवा : त्याच्या ब्रम्हचर्याचा भंग न करतां (टीप).

४४०. यक्षकर्दम : कुंकुमागुरुकस्तूरी कर्पूरं चंदनं तथा ।

महासुगंधमित्युक्तं नामतो यक्षकर्दमः ॥

४४१. चुचुक हेच चरु (लहान वाटोळीं भांडीं) त्यांच्या ठिकाणी (चर्या); गुढीपाडव्याच्या दिवशी एका लांब दांज्यावर खग व त्यावर उबडा चरु ठेवून त्याला माळा घालतात; बकुलांच्या माला ह्याच गुढ्या; पालेशाचिया (चोळीच्या पदरांच्या) पालवसातिया (पताका) झळवति (फडफडतात).

४४२. झाडुनि : ' सरिसे करुनि : ' ' तासुनि ' (टीप); पहा: ' काढुनि प्रलयविजूर्वी जुंवाडे । मग पानासिले गगनाचे हुडे ' (ज्ञाने ११—३५८) ' मेखलेचे मणी ह्याच भैरव (भयंकर) टेंकुळिया (टेंकुळिया—युद्धाची भांडी, टीप); मोर्चे. ' कित्येक प्रतीत टेंकुळिया ऐवजीं टेंकुळिया असा पौठ आढळतो. टीप ग्रंथांत तोच पाठ आहे. टेंकुळिया=तोफा डागण्यासाठी उभारलेले मोर्चे; पर्यायाने तोफा वगैरे. संदर्भाने, ' रणवाद्ये ' हा अर्थ योग्य वाटतो.

४४३. केसांत खोंचलेलीं केवळ्याचीं पानें ' तयाचे बांधारे-आडवे मोर्चे बांधले : वरि-मस्तकीं शीसफुल, चंद्ररेघ तथा ताइतादिक अलंकार : तल्लक्षेण शस्त्रांन '

४४४. धैर्य-धडकु-मूर्तिमंत धैर्याला देखील धडक (भीति) लावणारा.

४४५. तिनें मदनाचें शस्त्र परजल्यावर, तिच्याशीं युद्ध करण्याची कोण्या विरक्ताची (विषयाचा वीर; विषय जिंकणारा) छाती होती ? आणि एकदम, सरिषी (श्रेष्ठत्व) पाडी-जिकी, ऐसा कवणु असे ?

४४७. आपल्या शरीररूपी बाणांनीं त्याचें अंतःकरण भेदल्यावर.

४५१ पुष्पांजुळि-उजवा हात सर्गशीर्ष करून त्याच्या तळहातावर ढाव्या हाताचीं बोटे विकटवून ठेवलीं म्हणजे त्या हातास पुष्पपुट (पुष्पांजुळि) म्हणतात; (भा. ना. पृ. ६१) असा पुष्पांजुळि हस्त मनगटाच्या ठिकाणीं खैवंग करीत-वरखालीं वांकवीत वांकवीत, पात्रकळिका नृत्य करूं लागली.

४५२. तेरा अंगतुफाचिया-नृत्यांत, कमरेपासून कंठापर्यंत हलणाऱ्या अंगाचे १३ प्रकार आहेत. त्यांचीं नांवे अशीं- (१) क्षाम (२) खल्ल (३) पूर्ण (४) नत (५) उन्नत (६) प्रसारित (७) विवर्तित (८) अपसृत (९) सम (१०) निर्भुम (११) आभुम (१२) प्रकम्पित व (१३) उद्धाहित पैकीं पहिल्या तीन अवस्था उदराच्या असून, त्या पुढील पांच, उदराच्या-वरील भागाच्या व शेवटच्या पांच, वक्षस्थलाच्या आहेत. यांचीं सविस्तर वर्णनें भारतीय नाट्यशास्त्रांत पहावीं. (भा. ना. पृ. ५२-५३)

४५३. 'आभिन्नवि जाणवीः भावें सन्मुख होउन प्रकट करी' टीप. सत्तीरुदृष्टी-दृष्टीचे छत्तीस प्रकार भरतमुनीनें सांगितले आहेत. त्यांत ८ रस, ८ स्थायी व २० संचारिणी दृष्टींचा समावेश होतो. त्यांचीं नांवे-रस-दृष्टी-कांता, भयानका, हांस्या, करुणा, अद्भुता, वीरा, बीभत्सा, व शांता. स्थायीदृष्टीः स्निग्धा, हृष्टा, दीना, क्रुद्धा, दीप्ता, भयान्विता, जुगुप्सिता व विस्मिता. संचारिणी दृष्टीः शून्या, लजिता, म्लाना, विषण्णा, शंकिता, मुकुला, कुंचिता, जिह्वा, अभितप्ता, ललिता, वितर्किता, अर्धमुकुला, विभ्रांता, विप्लुता, आकेकरा, विकसिता, मध्यममदा, अधममदा त्रस्ता व (!) भा.ना.पृ. १८९-

टीपकारानें निराळ्याच ३६ दृष्टी दिल्या आहेत. त्या देऊन जागा अडविण्यांत अर्थ नाही. 'आटी-हातापायांत नीगौनिः शरीराची घडी करी. भावे आटी= तापसांची सर्वांगे आटोनि पीळा करीः तथा आटी=मूर्च्छित करी'(टीप).

४५४. हस्तकांचा विवरू-हाताचे प्रकार एकूण २४ आहेत. ४५५ ते ४५७ पर्यंतच्या ओव्यांत आलेले प्रकार नृत्यांतील हस्तक्रियेचेच आहेत. त्यांची लक्षणे पुढे येतीलच.

४५५. पताका-हाताची सर्व बोटे सरळ पसरून आंगठा किंचित् आखडणें (भा.ना. ५६) त्रिपताका-पताक हात वर करून त्यांतील अनामिका (करंगळी जवळचें बोट) वांकवली म्हणजे त्रिपताका हात होतो. (भा. ना. पृ. ५६)

४५६. खट्कामुखु हा गदश प्रतीतलि पाठच योग्य आहे. मूळ संस्कृत नांव हेंच आहे. पांच बोटांपैकीं फक्त मध्यमा तळहातापर्यंत वाकवून, करंगळी व अनामिका किंचित् वक्र करून, उभ्या आंगठ्या भोवतीं तर्जनी विळखा घालून ठेवली म्हणजे 'खट्कामुख' होतो. सूचिमुखः खट्का मुखांतील तर्जनी आंगठ्या भोवतीं न फिरवतां समोर करून ठेवावी म्हणजे ती सुई (सूचि) प्रमाणें दिसते.

४५७. मृगीसुरू (मृगशीर्षक)-हाताचा पसा करून हात उभा ठेवला म्हणजे सर्पशीर्ष हस्त होतो. वरील स्थिततिच आंगठा व करंगळी बाजूस करून सरळ उंच पसरावांत आणि मधलीं तीन बोटे खाली वाकवावी म्हणजे अंगठा व करंगळी हरिणाच्या शिंगाप्रमाणें दिसतात. हाच 'मृगीसुरू' हात. आरल्लुः (सं. अराल) आंगठा आकुंचित करून तर्जनी धनुष्याकाराप्रमाणें मधेच वाकवून वाकीचीं बोटे सरळ पसरवून ठेवावीं. मुष्टिकु-सर्व बोटे मिटून तळहातास चिटकवून त्यांवर आंगठा ठेवावा (वस्तु लपवायची असली म्हणजे मूठ जशी घट्ट वळून ठेवतात तसा)

४५८. सयत-हस्तक-शैन्ही हातांनीं मिळून करावयाच्या क्रियेस संयुतहस्त क्रिया म्हणतात. (वर आतांपर्यंत वर्णिलेल्या क्रिया असंयुत-हस्त-

काच्या, अर्थात एका हाताने करावयाच्या. त्याचे प्रकार २४) याचे प्रकार १३. अंजलि, कपोतक, कर्कटक, स्वस्तिक, वर्धमानक, उत्संग, निषध, दोलाहस्त, पुष्पपुट, मकर, गजदन्त, अवहित्य व वर्धमान (भा. ना.पृ. ६०) पहा. 'संयुत-दोन्ही हातांचे युक्तत्व : दुसरें : पायें नाचणें : मुखें पदें म्हणणें : हातें अर्थ दाखवणें : ' असा दुसरा अर्थ टीपकार देतो. आठ आंगाचा-हात, पाय, कटिप्रदेश, वक्षस्थळ, मान, मुख, नेत्र व मस्तक (टीप) हंसपक्ष : आंगठ्याशिवाय सर्व बोटे खाली वांकवून आंगठा वांकडा करून कोणत्याही बोटास न चिकटवितां दूर ठेवावा. नितंबक-दोन्ही हात 'पताक' हस्ता प्रमाणे करून ते स्वस्तिकाकार करावे. डावा हात उजव्या खांद्यावर व उजवा डाव्यावर ठेवून दोन्ही हातांचीं बोटे खांद्याबाहेर घ्यावीं. अथवा, दोन्ही भुज डोक्यावर ठेवून त्यांचे पंजे व हातांचीं बोटे समोरासमोर येतील असे ठेवावे व मांड्या हालवाव्या व पायांचे स्वस्तिक करावे (भा. ना.पृ. ९३)

४५९. छत्रभवरी-पाय आतिकांत (आकुंचित करून एकदम वर उचलणें व परत उंच करून खाली टाकणें) करून भग सम करावा व कमरेखालील भाग वळवून दुसऱ्या पायावर गिरकी घ्यावी. यास भ्रमरी म्हणतात. अलग भवरी-अग्रतल पायावर नीट उभे राहून उंच उडी मारून परत उभे राहणें, व अशीच क्रिया वारंवार करणें यास एलकाक्रीडित म्हणतात. वरील दोन्ही नांवे ज्या संस्कृत शब्दापासून अपभ्रष्ट झालेलीं आम्हांस वाटतात त्यांचीच वर लक्षणें दिलेलीं आहेत. 'मोटका (चांगल्या रीतीने) कळासीत (वाद्ये आन गायन आन नृत्याचा एकवळा : ऐसा एक घोस) करी (दाखवी)' अथवा 'मोटका-नेटका : कळा सीतकरी-मुखें हातें ६४ कळा दाखवी' असे तिसऱ्या चरणाचे दोन अर्थ टीपकार देतो. त्या प्रमाणें या चरणातील पदच्छेद करून घ्यावा. दोन्ही अर्थात् 'मोटका' शब्दाचें रूप व्याकरणाच्या दृष्टीने चुकीचें आहे.

४६०. रूपक (धिक् धिक् धाकड धौ-टीप) नांवाच्या चांगल्या तालावर.

४६१. घन सान म्हणणें 'थोडेंचि पद म्हणणें : आन : पायें नाचणें तेवींचि भोवरी माजी अर्थ सांगणें' आरबाई देणें 'उच्च स्वरें आलाप घेणें. उठणें आन बैसणें' (टीप) जसजसा आवाज होत होता तसतसे विरकांच्या

भोंवतों जणुं विषयाचे पीळ-वळसे पडत होते. आरबाईच पाठ घ्यावा. टीप ग्रंथांत तोच आहे.

४६१. घर-श्रुति, स्वरसमूह, त्यांच्या साह्याने जती नाचणें=लळित म्हणत म्हणत नाचणें. उचितीं=योग्य अशा. काळासाचां='गणें, नाचणें आन वाद्याचां घोष;' त्यामुळे त्या ठिकाणीं जणुं काय मूर्तिमंत अवतरलेल्या नादब्रह्मानें ऋष्यशृंगार्चे दान पात्रकळिकेला दिलें.

४६३. एकतालावर गाइल्या जाणाऱ्या अमंगावर-गायनावर ती तन्वंगी राहिली. एकसारखी अमंग नामवेय गायन म्हणत होती, तिने नाच थांबवला व शेवटीं नुसतें एकतालावरील गीत ती गाऊं लागली.

४६५. स्त्रियांच्या गणतींत (लेखा) जो येत नाही; त्यांच्या पाशांत जो सांपडत नाही असा.

प्र० ४९ ते ५१

४६७. कुरू-पाण्यांत बुडी देउन मासा घेउन आकाशांत जाणारा.

४७२. मानापमान हा पाठ चांगला.पहा-न मे मानावमानौ स्तो न चिंता गेहपुत्रिणाम् । आत्मक्रीड आत्मरतिर्विचरामीह बालवत् ॥ 'भाग९-३.

४७३. लवधु-लुब्ध.

४७६. घरचे लोक-आईबाप, दारिद्र्याच्या संकटामुळे बाहेर हिंडावयास (भिक्षान्न मागावयास किंवा उद्योगासाठी) गेले होते. हिंडी (नाम); पाठपीढी-बाजारहाट, शाकभाजी प्रमाणें 'पाट+पीढी' हा शब्द. या सामासिक शब्दांतील दोन्ही अवयव एकाच अर्थाचे आहेत.

४७७. सरूपें (स्वरूप) उदंडी-रूपानें फार चांगली होती.

४८३. मोक्षरूपी निक्षेप (सांठवून ठेवलेलें द्रव्य) त्यानें संपन्न होतो. मोक्षाचा ठेवा त्याच्या हातीं येतो.

प्र० ५२

४८६. तथाहि (त्यापेक्षां, यःकश्चित् बाणापेक्षां) ईश्वर स्मरण कमी प्रतीचें (निपोडारें) आहे काय ? अर्थात् नाही.बाण सरळ करतांना तो(सेलारा)

जितका गढून गेला होता तितका परमेश्वरस्मरण करण्यांत मनुष्य गढून जाईल तर किती बरे होईल !

प्र० ५३

४८८. सर्प आपला आधार आणि व्यवहार (आचार) इतरांच्या लक्षांत येऊं देत नाही. पहा—'अलक्ष्यमाण आचारैर्मुनिरेकोऽल्पभाषणः' भाग ९-१४

४८९. लोक कधी कधी पाण्यांत पाया घालूनही (अत्यंत कष्ट सहन करून) मंदिरें रचिती.

४९२. हींसा आंगविजे—हिंसेचा स्वीकार करतात. पाया भरतांना कित्येकदां प्राण्यांचा बळी देतात हे प्रसिद्धच आहे.

प्र० ५४

४९५-४९६. ऊर्णंतु कांतिणि ज्याप्रमाणें मायाशक्तिरूपी दंडी करून, (तंतु काढून) आपल्या स्वतःसाठीं एक जग निर्माण करते वगैरे, कांतिणीनें कांतलेले तंतु हे तंतु नसून मूर्तिमंत मायासूत्रेंच (मायाशक्तीच) असतात अशी कल्पना. कारण ते तंतु तयार करावयास तिला ईश्वरानें दिलेली मायाशक्ति खर्च करावी लागते. त्याचप्रमाणें जीव देखील, तिया शक्ती (त्याच, आपल्यामार्गे लागलेल्या मायाशक्तीच्या साहाय्यानें) प्रपंच निर्माण करतो. महानुभावांचा हा एक सिद्धांत आहे. ' मायासृष्टि जीवः जीवसृष्टि प्रपंचु' ॥७॥; 'मग जीवु प्रपंचाते रची ॥१६॥ कां रची : जे अधमति : अधगति : अवरति : म्हणौनि रची ॥ १७ ॥' इत्यादि श्रीसिसू, मधील संसरणप्रकरणांतील सूत्रें व त्यावरील टीपा पहा.

४९७. भस्मा नेलें—सृष्टी निर्माण करण्याच्या इष्टास पेटून जीव स्वतःची राख (नाश) करून घेतो—मातींत मिसळतो—म्हणजेच ' मृत्तिका पर्यंत मैळे; ' महानुभावीय तत्त्वज्ञानांत जीव हा शुद्ध मानलेला आहे. पण केवळ सृष्टीरचनेच्या इच्छेनें परमेश्वरानें जीवाच्या मार्गे अनेक ' मळ ' लाविले आहेत. जीव जन्माला येतांवरोंवर त्याला 'आदिमळ' लागलेलाच असतो. पुढें निरनिराळ्या देवतांच्या कर्षेत तो जसजसा येतो तसतसे त्याला निरनिराळे ' मळ ' लागतात. शेवटीं त्याला ' मृत्तिका मळ ' लागला

म्हणजे तो प्रपंचाच्या पूर्णपणे पाशांत सांपडतो, हे ' मळ ' उजळण्यांतच त्याची मुक्ति आहे. पहा : " जन्मलासातां जीव क्षणपर्यंत सुध असे : मग मैळे ॥ १२ ॥ चैतन्य मृत्तीकापर्यंत मैळे ॥ १३ ॥ " इत्यादि (संसरण. प्रकरण १६ वे.) असा हा थोडक्यांत सिद्धांत आहे. विशेष स्पष्टीकरणासाठीं जिज्ञासुंनीं श्रीसिसू मधील 'संसरण' प्रकरण व त्यावरील टीका पहाव्या.

४२८. जीव हा मायेच्या आधीन असतो ('जीव मायेसि आधीन होए कां प्रपंचासि : ' संसरण ११) व तिच्याच प्रेरणेने तो प्रपंचरचना करतो ' मायाशक्तीच्या सामर्थ्याने ज्याप्रमाणे कांतीण सृष्टी रचते त्याप्रमाणे जीव देखील मायेच्या साहाय्यानेच प्रपंचरचना करतो ' हे मी कांतिणी जवळून शिकलों, म्हणून तिला गुरु केलें.

प्र० ५७

५०७. मदनाच्या चोररस्त्यावर मन हाच चोर लपून बसतो व प्रेमाच्या तीक्ष्ण शस्त्राच्या साहाय्याने तो जीवांना खाली लोळवतो—घायाळ करतो.

५०८. इंद्रियेच आपणहून विषयोपभोगांवर तुटून पडतात, शेवटी त्या पापाचा लेप (लाग-संबंध) आत्म्यावर (जीवाला) पावे (लागतो); दाराठी-दारवठा; दारवठा, उंबरा असाही अर्थ घेतां येणे शक्य आहे.

५१०. घटिशंत्र्याच्या व्यवस्थेत, पाण्याने भरलेल्या मोठ्या भांड्यांत एक सच्छिद्र घट ठेवलेला असतो. खालील छिद्राच्या द्वारे त्या घटांत पाणी येते. तो घट पूर्ण भरून बुडला म्हणजे एक घटिका झाली हे दाखवण्यास तास (जेंगट) वाढवितात. या क्रियेत ज्याप्रमाणे पाणी घटाला प्याव्यास मिळते पण मार मात्र जेंगटाला बसतो त्याप्रमाणे मनुष्याची इंद्रिये पापे करतात पण त्यांचे फळ मात्र त्याच्या आत्म्याला भोगावे लागते, असा भावार्थ

५१२. ज्या शरीरासाठी कुडुंबरुगी पर्वताची यातायात (कुडुंबाचे पर्वताएवढे दुःख) सहन केली.

प्र० ५९

हे प्रकरण भाग ९-२९ या एकाच श्लोकाच्या आधारे लिहिले आहे.

५१४. जिविताच्या लाह्या-जीविताची (जिवंत अक्षयाची)

लाहा (आशा) जोंपर्यंत आहे तोंपर्यंत; मृत्यु येण्यापूर्वीच या मनुष्यदेहाचा योग्य तो उपयोग करून घे.

५१८. वृक्षसर्पादि चोऽन्यांयशी लक्ष योर्नामध्वे मनुष्यदेह हा सर्व भ्रष्ट होय. भाग. अ. ९ श्लोक २८ पहा.

५२१. प्राण कंठाच्या ठिकाणी असतात, म्हणून काळ जणुं कांहीं खोरखाचरूपी लवणांत लपून बसतो व वळितपळित हेंच ताडवन, तें घाली (घाला घालून तांब्यांत घेतो, आपली-मृत्युची कळा त्यावर प्रसरवितो) पण इंद्रियरूपी पिशाचावर मात्र हल्ला करीत नाही. सारांश, मनुष्य म्हातारा झाल्यावरही त्याची इंद्रिये विषयासक्त असतात. हाडळि ऐवजी हाडळी (समूह) असा पाठ कांहीं प्रतीत आढळतो. तोही वाईट नाही.

५२५. विण सूर्या (सुरिया) सुरीशिवाय.

प्र० ६२-६३

५३१. खुतले (दिलेले) रंग-एखाद्या रत्नावर खोटेच पाणी चढव. लेले असले तर;

५३२. राजकुमारांनीं जर लढाईची संवय ठेवली नाही तर;

५३६. पहा: प्रमाण दिवेषांचेनि बंबाळें: पातां तरळैले वेदांचे डोळे, शि. ९

५३७. योगशास्त्र: पतंजलि मुनीनें प्रतिपादिलेले मोक्षप्राप्तीचें एक साधन. सांख्य: कपिल मुनीचें द्वैतप्रतिपादक शास्त्र.

५३८. सर्व शास्त्रां जवळ तुझ्या ज्ञानाचें मंथन (लोणी) घेण्याचा प्रयत्न केला, प्रत्येक शास्त्राचें मंथन करून तुझें ज्ञानरूपी नवनीत काढण्याचा यत्न केला, हा भावार्थ.

प्र० ६४

५४२. अन्यथा-धर्माचें ज्ञान हीच अवदशा निवर्ते व ब्रह्मसुखाची नवल (आश्चर्यकारक) दशा उद्वेजे.

५४३. ईश्वराचें ज्ञान हाच खरा डोळा साधकाला मिळाला म्हणजे देवतेचा ठसा असलेले नाणें तो फेंकून देतो आणि परब्रह्म हाच तुझा आगळा (ज्याचें माप करतां येत नाही असा) टाक (नाणें) तो घेतो,

प्र० ६६

५४७. दळ्याचीं जालीं-वरदळ्याचीं-वखं लावलेलीं-मुलामा चढवलेलीं अर्थात् खोटी निघाली.

५४८. शक्ति (देवता) चक्र जणुं तांब्याचा किंवा पितळीचा पत्रा आहे. तो क्षुद्रानंदरुपी पिठानें स्वच्छ घासला गेल्यानें चक्राकतो एवढेंच. पण चक्राकतो म्हणून तो सोनें नाहीं.

५५१. षड्गुण-१.२५ व्या ओवीवरील टीप पहा.

प्र० ६८

सृष्टीमध्ये परमेश्वराशिवाय इतर कोणीही (देवता वगैरे. प्र. ६६ व ६७ पहा) जीवांस तारुं शकत नाहीं असें महानुभावांचें मत आहे ('सृष्टीमध्ये कव्हणें करणें मुचिजेना एके परमेश्वरे वीण.' श्रीसिद्ध. पूर्वी)त्याच-प्रमाणें ते द्वैतमताचे अनुयायी आहेत. महानुभावपंथ स्थापन होण्यापूर्वी सर्वत्र प्रचलित असलेल्या 'सर्वे खल्विदं ब्रह्मा'चा पूर्वपक्ष या ठिकाणीं करून पुढील प्रकरणांत भास्करानें त्याचें खंडन केलें आहे व द्वैताचें मंडन केलें आहे.

प्र० ६९

५६४. ब्रह्म हेंच अविद्येमुळे जीवस्वरूप धारण करतें असा अद्वैत्यांचा सिद्धांत. पण ब्रह्म हें जर शुद्धबुद्ध आहे तर तें अविद्येनें बद्ध कसें होऊं शकेल ? (ओवीचा उत्तरार्ध) असा श्रीकृष्णाचा प्रश्न. एकाच परमेश्वराच्या ठायीं नित्यमुक्तत्व आणि नित्यबद्धत्व हे परस्परविरोधी गुण आहेत हें म्हणणेंच असंबद्धपणाचें आहे. म्हणून जीव-ब्रह्मांत अभेद मानतांच येत नाहीं (५६५). महानुभावांच्या मते जीव हा नित्य आहे हें थेंबें लक्षांत ठेवावें (२९३ ओ. वरील टीप पहा.)

५६६. जीव-ब्रह्मांत अभेद असूं शकत नाहीं. हें दाखविण्यासाठीं या ठिकाणीं तीन प्रश्न उपस्थित केले असून प्रकरणाच्या पुढील भागांत त्यांचीं उत्तरें कवीनें दिलेलीं आहेत. हे प्रश्न असे. (१) जीव आणि ब्रह्म एकच आहेत म्हणून त्यांत अभेद मानायचा काय ? (२) कीं जीव आणि ब्रह्म

भिन्न असून नंतर केव्हांतरी, त्यांचे ऐक्य होते असे मानावयाचे ? (३) की त्यांत भेद नाही म्हणून अभेद मानायचा ? पहिल्या चरणांत अभेदु हा द प्रतीचा पाठ स्वीकारला पाहिजे.

५६७. जीव आणि ब्रह्म एक असू शकत नाहीत. कारण जीव अनेक आहेत पण ब्रह्म मात्र एकच आहे.

५६९-५७२. जीव ब्रह्म भिन्न असून त्यांत ऐक्य स्थापन होते. या पूर्वपक्षाच्या म्हणण्यावर दोन प्रश्न संभवतात. या दोघांचे ऐक्य, त्यांचा नाश न होतां होते की नाश झाल्यानंतर होते ? दोघांचाही नाश होऊन ते एक होतात काय ? (५६९) काच (जीव) व माणिक (ब्रह्म) हे स्वयं-संपूर्ण व नित्य असल्यामुळे, त्यांचा नाश होण्यापूर्वी त्यांत ऐक्य होऊंच शकते नाही (५७०) आणि समजा त्यांचा नाश झाला तर ? तर ऐक्य कोणांत व्हावयाचे ? धर्मिये (ज्यांत ऐक्य व्हावयाचे ते पदार्थ) नष्ट झाल्यामुळे ऐक्य होणेच शक्य नाही. (५७१) भेदाचा अभाव म्हणून ऐक्य आहे असे मानणे चुकीचे आहे. दोन वस्तु अगदी तंतोतंत सारख्या असल्या म्हणून त्या एकच आहेत असे मानतां येत नाही.

५७४. ' जैसे ज्ञानाभाव आज्ञान म्हणजे ज्ञानाचा आभाव जाला आन आज्ञान आले : ते बोलतां=सांगतां : वेगळे नव्हे=अज्ञानावेगळे ज्ञान नाही आन ज्ञानावेगळे अज्ञान नाही ऐसे जरि म्हणितले तरि परम व्यावृत्ती : अज्ञान व्यावृत्तावया : परम जें ज्ञान ते नीरूपं नये=जेचि ज्ञान तेचि अज्ञान तरी कां नीरूपावे : एवं ज्ञान वेगळे : ते ईश्वराचे : आन अज्ञान वेगळे : एवं जीवाचे : म्हणौनि ज्ञाने अज्ञान फीटे ' (टीप).

प्र० ७१

५७८. जीव ब्रह्मावेगळा नसून ब्रह्मच आहे. फक्त अविद्यमुळे (मायेमुळे) एकच ब्रह्म नाना जीवांच्या रूपाने दृश्यमान होते, ही उध्दवाची आशंका (हे वेदांत्यांचे मत आहे). तिचे निरसन ७२ व्या प्रकरणांत केले आहे.

प्र० ७२

५८०-५८२. ब्रह्म हें निराकार व निरवयव असल्यामुळे मायैला (अविद्येला) त्याचे तुकडे पाडतां येणें अशक्य आहे. माया जर निरवयव ब्रह्माची शकले करूं शकेल तर परमाणूंमुळे निराकार आकाशाचेही तुकडे पाडतात असें मानावें लागेल ! पण हें चुकीचें आहे. (५८०) निराशे ('निष्ठा करावेया शक्य नव्हे ' = अभावरूप) अशा अज्ञानांत (मायेंत) अमूर्त (निराकार) ब्रह्माचें प्रतिबिंबही पडूं शकत नाहीं. त्यामुळे अनेक जीव म्हणजे एकमेव ब्रह्माची प्रतिबिंबे आहेत हें म्हणणें योग्य नाहीं. अनेक अभावरूप दिशांनी अविच्छिन्न राहणाऱ्या अनंत काळाचा दृष्टांत उदाहरणादाखल घेत लेला आहे (५८१). पुढील ५८६ ओवी पहा. अविद्या हीच विणकर अथवा हातभाग(विणावणी), तिच्यामुळे ब्रह्मावर प्रपंचरंगाचे (जीवरूपी) अनेक ठसे अथवा वाण=सिंगे(वधुण) पडतात (पढति) असें म्हणूं नकोस. (५८२).

५८३. परिणाम वाद-प्रत्येक कार्याला कोणतें तरी कारण असलेंच पाहिजे. कारणावांचून कार्य संभवतच नाहीं. इहजन्मींच्या सुखदुःखांना देखील पूर्वजन्मींच्या पापपुण्याचें कारण असतेंच; अशा अर्थाचा सिद्धांत. विवर्तवाद-विवर्त=अज्ञानजन्य भ्रंति, जग हें मिथ्या आहे, ' तें मुळीं उत्तमच झालें नाहीं. हें जें दिसतें आहे तो सगळा भ्रम आहे, रज्ज्वर भासणारा सर्प किंवा वाळवंटावर भासणारे मृगजळ, हीं जशीं खोटीं त्याच-प्रमाणें ब्रह्मावर आभासमान होणारे जग केवळ मायारूप होय'या अर्थाचा सिद्धांत.

प्र० ७३

५८५. सोपानः सोप्या रीतीने; अथवा, जीव-ब्रह्माच्या भेदाचा सोपान (मार्ग) जगादिश्वरु कैसें निरूपिता जाला तें सांघेन.

५८६. पूर्वपश्चिमादि अनेक रुपांनी ओळखल्या जाणाऱ्या दिशांप्रमाणें जीव आहेत व अनंत काळाप्रमाणें ब्रह्म आहे.

५८८. मार्गें ४९७ वरील टीप पहा. जीव शुद्ध असला तरी जन्माला आल्याबरोबर त्याला आदिमळ लागतो व नंतर निरनिराळ्या देवतांचे मळ लागतात असें महानुभाव मानतात.

५९१. प्रकृति (माया) रूपी रजस्वलेशीं देखील हा (जीव) नेहमीं क्रीडा करित असतो.

प्र० ७४

५९३. भाग. अ १०-३५-३७ पहा.

५९४. नक्षत्रांच्या भैरव-गुंड्याची व चंद्रसूर्यरूपी हातखोड्याची प्रकृती-मायेशीं तुलना केलेली असून हुडा व काळ यांची तुलना जीवाशीं केलेली आहे. नक्षत्ररूपी दगडांनीं आकाशरूपी बुरुज कोसळून पडत नाही, किंवा चंद्रसूर्य हे आपल्या उदयास्तरूपी खोड्यामध्ये काळाला टाकू शकत नाहीत (चांद्रमान आणि सौरमान हे काळ मोजण्याचे दोन प्रकार आहेत ते येथे लक्षांत घ्यावे) वगैरे; त्याप्रमाणे निराकार जीवाला माया-प्रकृति आपल्या बंधांत कशी घालते व जीव प्रपंचाचा गळफास कसा लावून घेतो ?

६००. मायेच्या अंगणाच्या आधाराने (मायेच्या अंगणांत); मोहरूपी तुरे वाजत असतांना;

६०१. जीवाने धारण केलें (आवगते) अंग (सोंग, नटवेष) तो चैतन्याच्या घरांत धुतो(निर्वाळे)मायेचे पाणी आपल्या अंगावर घेता, देहधारण केल्याबरोबर जीवाला मायेचा(चैतन्याचा)आदिमळ लागतो व त्याच्याच साहाय्याने त्या निराधार(स्वतः कर्तृत्वहीन असलेल्या)जीवाला प्रपंच निर्माण करता येतो,

६०२. ' तरि तो सोंग कैसें घे : अव्यक्ताचा (चैतन्य मायेचा) वर्तु सारी=उटी घे : तल्लक्षेण आदिमळ : ॥ : महंतत्व=कारणार्ची भुते : खुल ते डोळेयाची : तल्लक्षेण विश्वमळ : ॥ : चोखाळ=चोखट : दांतिरी=सोंपीचे दांत लावीती : तल्लक्षेण आष्टभैरवाचे मळ : पंचभूताची=समळासहीत' (टीप)

६०३. ' भरी=लावी : तनु=लॉगदेह : मात्रें शब्दे सानें : यथा शेष-शय्याब्रह्मादिकांचे मळ : तल्लक्षेण लोंव = आंगादि केश लावी : तथा दाढीमीसी लावी तैसें : लें वीषयाचें ढीव = इंद्रादिका खालुते पासौनि सम-स्तीचे मळ तल्लक्षेण (ढीव) = अळंकार : ते पतिळेचे : तथा बेगड : भावें कथीलाचे : तैसें मळहीन : अवगती=सोंग घेती बरव : तोचि=जीवचि

जाणं : (टीप) महानुभावांच्या मते आदिमळ, विश्वमळ, प्रकृतिमळ, (अष्ट-
भैरवाचे), विकृतिमळ (शेषशय्यादिकांचे), व विकृतिविकृतिमळ (इंद्रादि
देवतांचे), असे अनेक मळ घेतल्यावरच जीव प्रपंचानिर्मिती करू शकतो.
या अनेक मळांवर, नटाच्या निरनिराळ्या नेपथ्यरचनेचीं रूपकें वरील दोन
ओव्यांत केली आहेत.

प्र० ८२

६२२. जेविः जेवतो, सेवन करतो. सेवि पाठ अधिक प्रशस्त आहे.

६२४. बहिऱ्यांच्या जागेत कोकिळांचा रंजविणारा आवाज व्यर्थ
होतो (उपखे). कमळ : सूर्यविकासी; चंद्राच्या किरणांनी कमळ म्लान होते.

प्र० ८४

६३१. 'चोरथरे=चोरभोळे' चोपडे नाणें व म्हणून न चालणारें.
न सरे= न चाले.

६३३ सुवेचपणें-योग्य रीतीने.

६३४. गहाण वगैरे न घेतां अंगावर कर्ज देत असतात (Personal
debt) मनु : एक राजा, यापासूनच सर्व 'मानवां'ची उत्पत्ति झाल्याचें
मानतात. भृगु : मनूनें निर्माण केलेल्या दहा प्रजापतीपैकीं एक ऋषी.

६३५. एक ऐवजीं येर असा पाठभेद कांहीं प्रतीत आहे व
तोच अर्थदृष्ट्या चांगला आहे. "मी दिलेल्या ज्ञानाचा विश्वानें नाश केला.
शिल्लक राहिलेल्या वाल (गुंज) भर ईश्वरज्ञानरूपी सोन्यांत येर (देवतांचें)
कर्म (कर्मकांड)रूपी कथिलाचा चूर (खुरा) टाकून त्याचें मिश्रण तयार
केलें. आणि त्यावरच 'ब्रह्मविद्या' असा खोटाच ठसा मारला. सारांश पर-
ब्रह्माचें ज्ञान फार थोडें असून कर्मकांडाचेंच ज्यांत फाजिल स्तोम माजलें
अशा धर्माचाच लोक 'ब्रह्मविद्या' म्हणूं लागले."

६३६. राजस आणि तामस गुणांच्या देवतांच्या आराधनेने निर्माण
झालेली सांजवेळ. (या वेळेला अंधार असल्यामुळे ब्रह्मविद्येचें खोटें नाणें
सहज चालवितां येतें) अशा वेळीं ती खोटी ब्रह्मविद्या फलश्रुतीची भाषा

बोळूं लागली. अमक्या देवतेला बळी वगैरे दिला तर पुत्रदारादि प्राप्त होतील अशी देवतांभक्तीची फलश्रुति सांगितली जाऊं लागली. असं हे चोरमोळे (सोटे, बनावट) निवृत्तिमार्ग (मोक्षाचे उपाय) मन्वादिकांनीं सारिले (स्थापन केले)

६३७. 'लय : मनं करुनि अंतःकर्णीं स्मरण : एवं टाळी' 'लक्षः दृष्टी त्राहाटुनि पाहणें' लयलक्षादि धारें (कमीप्रतीचीं) ज्ञानें; अथवा लय-लक्षांना आधार (आश्रय देणारीं) असलेलीं ज्ञानें;

६३८. वेधवंती (प्रेमशक्ती) तिची, बोळग (सेवा) वारिली. तिची देखील सेवा स्वीकारली जात नाही. केवळ-भक्ती कामाची नसून मोक्षप्राप्ती-साठीं ज्ञानोत्तर भक्ति पाहिजे असा महानुभावांचा सिद्धांत आहे.

६३९. इष्ट : एकामिकर्महवनं त्रेतायां यच्च हूयते । अंतर्वेद्यां च यद्दानं इष्टं तदिष्टमाभिधीयते ॥ पूर्त : त्वापीकूप तडागादि देवतायतनानिच । अन्नप्रदानमारामाःपूर्तमर्थ्याः प्रचक्षते ॥

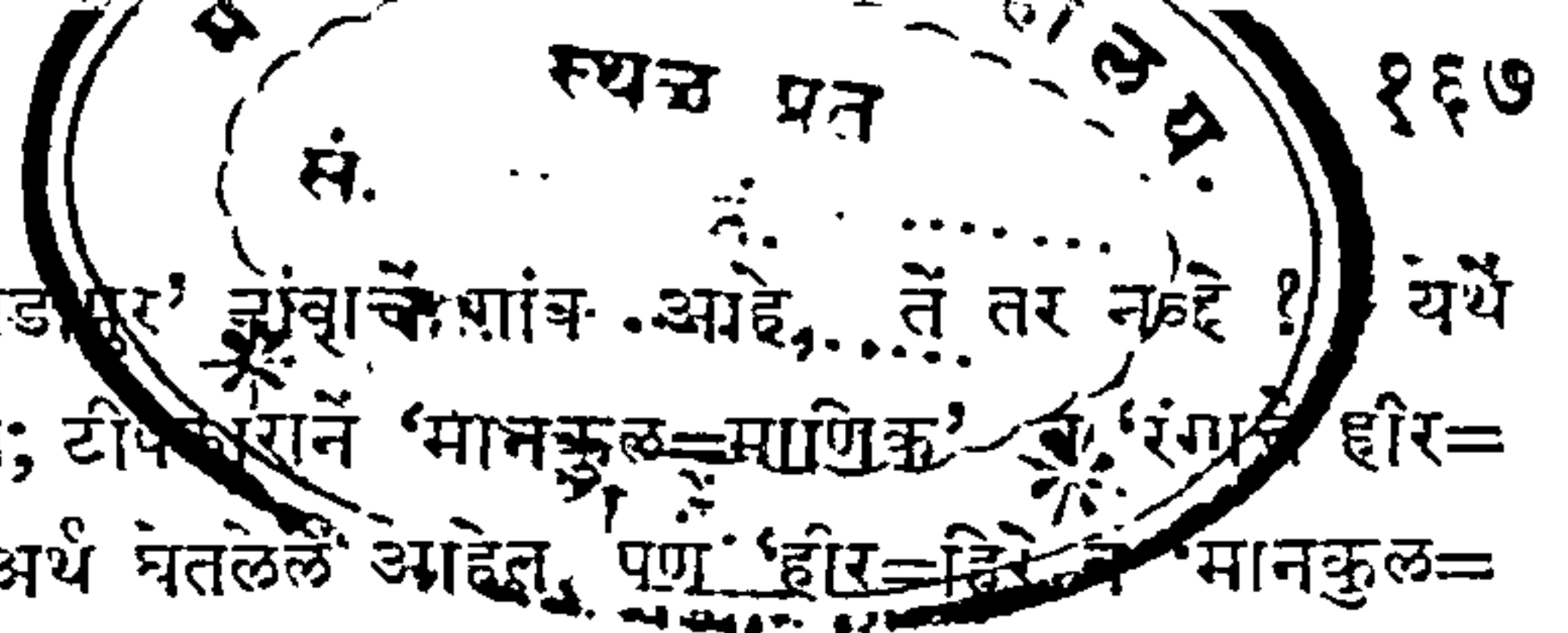
६४०. मुक्तीच्या राउळांत तीर्थव्रतांना जागा नाही. तेथिचां कैवाडु (कोडे) धर्मजातांस नुगवे (सोडवितां येत नाही); अथवा, तेथिचा (मुक्तीच्या राउळांतील) कैवाड=कैवार, धर्मजातांस मिळत नाही. यांचें त्याठिकाणीं कांहींच वजन नाही.

५० ८१-८२

६४३. " स्वर्गाचे एकवीस पुरे : तेचि एकवीस स्वर्गें : दुसरें : स्वर्ग एकवीस=सप्तपाताळः ७ : इंद्रलोक : ८ : सूर्यलोक : ९ : चंद्रलोकः १० : मृत्युलोक : ११ : सत्यलोक : १२ : वैकुण्ठ : १३ : कैलास : १४ : शेष : १५ : अष्टभैरवांचें स्थान : १६ : विश्व (?) : १७ : चैतन्य : १८ : तथा खालौतीं तीन्हीं (?) ऐसी एकवीस स्वर्गें " (टीप.)

६४४. पडप-त्यागी (देणारे).

६४५. ' बोरा= लाल खडा : सगात्र=मोठा : तथा घन : सेंदुरा= आलोहीत : उद्धातेया=प्रभा फांकतेया : रंगाचे हीर : मानकुला=माणीकाचां ठाई कीळ आसति ' (टीप) यांत उल्लेखिलेले अंबाडापुर कोणतें ? (बुल-

डाणा जिल्ह्यांत एक 'अमडापुर' गावाचे गांव आहे, ते तर नव्हे ? यथे लाल खडे सांपडत असावेत; टीपकाराने 'मानकुल=माणिक' व 'रंगाने हीर=रंगति प्रभा-किरण' असे अर्थ घेतलेले आहेत. पण 'हीर=हिराने' 'मानकुल=हिन्याची खाण असलेले एक गांव' असाही अर्थ घेता येण्यासारखा आहे.

६४७. यमकाच्या दृष्टीने सारिका हा गद्दश प्रतीतील पाठ चांगला आहे.

प्र० ८६

६५७. ज्या शक्तीच्या रोमरंध्रांत देखील अनंत ब्रह्मांडे वास करितात.

६५८. चंद्रसूर्यादि मापांच्या साहाय्याने काळ ज्या स्वरूपाचे माप (उमाणे) करू शकत नाही; ज्याची आयुष्य मर्यादा काळालाही ठरवितां येत नाही असे अनादि अनंत स्वरूप; दशदिशा हीच द्वीपे.

६५९. आवर्णोदकः त्रिभुवनाच्या भोंवतीं असलेले पाण्याचे आच्छादन.

६६०. 'ब्रह्मलक्षणं काश्मिर जो पाषाण : तयाची बुढी : भूशिळा : चैतन्य=अव्यक्त माया : तल्लक्षेणं पींडि=खालील शिळा' ब्रह्म हीच स्फटिकाची पिंड, तिला आधार म्हणून चैतन्याची पींडि (शालुंका) पुरत नाही हा भावार्थ; येथे पिंड शब्द 'शालुंका' अर्थाने घ्यावा लागतो.

६६२. 'मलय पांचौर-कापुरः कस्तुरीः जवादः केशरः चंदनः ऐसे पांच परीमळः आहेत ज्या तुझा ठाई (?)' टीप.

६६३. पर (ईश्वर)+ज्ञानः ईश्वराचे ज्ञान.

प्र० ८८

६६८. अगोदरच ते ज्ञानसंपन्न, त्यांत प्रत्यक्ष ब्रह्मदेव हा त्यांचा पिता; असे असल्यावर तुझ्या उपदेशाचा विषय (स्थान) केवि झाले ? त्यांना तुझ्या-जवळून उपदेश घेण्याचे वास्तविक कारण नाही मग असे कां झाले ?

प्र० ८९

६७०. पहा-गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतसि च प्रभो । कथमन्योन्य-सन्त्यागो मुमुक्षोरतितितीर्षोः ॥ (भाग. १३-१७) गुणचित्ताची वेणी-गुण

(रूप, रस, गंध, स्पर्श व शब्द) हे चित्तांत नेहमी असतात व चित्तं यांच्या ठिकाणी असते; गुणचित्त ही परस्परांवर अत्यासक्त असतात. एकमेकांपासून त्यांना वेगळे करतां येत नाही, पुढे ६८२ वी ओवी पहा.

६७१. पहा—त्या प्रश्नाची प्रश्नोत्तर विधी । ब्रह्मयात्री न कळे त्रिशुद्धि । कर्मजड झाली बुद्धी । बोधकसिद्धी स्फुरेना ॥ ए. भा. १३-२८१. जग निर्माण करून, कर्मकांडरूपक प्रवृत्तीचा धुरळा डोळ्यांत गेल्यामुळे प्रश्नाचे उत्तर देण्याचा खरा मार्ग त्यास दिसेना.

६७२. गश प्रतीतील भुजंग हाच पाठ प्रशस्त आहे. मूळ पाठ कायम ठेवला तर 'केतकीचा खरा भ्रमर (वास-उपभोग घेणारा) भुजंग (सर्पच) होय. असा अर्थ करावा लागेल. केतकीच्या बनांत नाग फार असतात हे प्रसिद्धच आहे.

प्र० ९०

६७७. हंसाला पाहून सनकादिक क्षोभले, असे वर्णन मुळांत नाही. उलट 'दृष्ट्वा मां त उपव्रज्य कृत्वा पादाभिवंदनम् । ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा पप्रच्छु को भवानिति ॥ अ. ३०-२०' असे भागवतांत आहे.

६८५. 'योगः शानयुक्त वैराग्य' (टीप)

६८६. 'चोळाः चोळेचा रंग'(टीप) एक रंग, काले देणे=पुढे देणे

प्र० ९१

६८७. या अनंत सिद्धी. भाग. अ. १५ मधे खालीलप्रमाणे दिल्या आहेत. सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता धारणा योगपारगैः । तासामष्टौ मत्प्रधाना दशैव गुणैतवः ॥३॥ अणिमा महिमा मूर्तेर्लघिमा प्राप्तिरिन्द्रियैः । प्राकाश्यं श्रुतदृष्टेषु शक्तिप्रेरणमीशिता ॥ ४ ॥ गुणेष्वसंगो वशिता यत्कामस्तदवस्यति । एता मे सिद्धयः सौम्य अष्टावौत्पत्तिका मताः ॥५॥ अन्तर्भिमत्त्वं देहेऽस्मिन्दूरश्रवण दर्शनम् ॥६॥ स्वच्छन्दमृत्युर्देवानां सहक्रीडानुदर्शनम् । यथासंकल्पसंसिद्धि- राज्ञाऽप्रतिहता गतिः ॥७॥ त्रिकालत्वमद्वयं परचित्ताद्यभिज्ञता । अग्न्यकीम्बु- विषादीनां प्रतिष्ठम्भोऽपराजयः ॥८॥

६८९. चंद्रिकेव्यतिरिक्त इतर सर्व गोष्ठी चकौराला तुच्छ वाटतात. त्याप्रमाणे ब्रह्मानंद खेरीज करून इतर सुखे योग्याला तुच्छ वाटली पाहिजेत.

६९०. नलिनी जाति—पद्मिनीच्या जातीची. पद्मिनी स्त्रीचे वर्णन असे केले आहे 'भवति कमलनेत्रा नासिकाक्षुद्रंघ्रा अविरलकुचयुग्मा चारुकेशी कृशांगी । मृदुवचन सुशीला गीतवाद्यानुरक्ता सकलतनुवेषा पद्मिनी पद्मगंधा ॥

६९३. पहा. भाग १६-६ व या पुढील श्लोक विभूतिविस्ताराचे वर्णन करणारे.

६९६. सर्व भूते (अथवा त्यांची अंतःकरणे) हींच शय्या, त्यावर विश्रांति घेत असलेले; तेथे निवास करीत असलेले चैतन्य.

६९८. सात पाताळः अतल, वितल, सुतल, रसातल, तलातल, महातल आणि पाताल.

प्र० ९५

७०२. ब्रह्मचर्य, गृहस्थ, वानप्रस्थ व संन्यास हे चार आश्रम.

७०४. पुष्कळ प्रकारच्या (विचित्र) क्रिया; त्यांचा कलाप-समूह. ब्रह्मसुखाच्या पुत्राप्रमाणे शोभणारे स्वर्गसुखच आश्रमयुक्त प्रवृत्तिमार्गाच्या आचरणाने मिळू शकते. अर्थात् स्वर्गसुखापेक्षां ब्रह्मसुख अनंत पटींनी श्रेष्ठ असल्यामुळे, प्रवृत्तिमार्गाने ते साध्य होऊ शकत नाही. ते प्राप्त होण्यास ज्ञानपूर्वक संन्यासच घेतला पाहिजे हा महानुभावांचा सिद्धांत आहे. याचेच वर्णन 'मोक्षधर्म' म्हणून पुढील प्रकरणांत कवीने केले आहे.

प्र० ९६

७०५. परावरेण पर (ईश्वरासंबंधीचे ज्ञान)+अवर (अलिकडील-जगासंबंधीचे ज्ञान) यांचा ईश. महानुभावांच्या पंचकृष्णापैकी कांहींचा पर-दृश्यावतार, कांहींचा अपरदृश्यावतार तर कांहींचा परावरदृश्यावतार (उभय-दृश्यावतार) मानिला आहे. श्रीकृष्णाचा उभयदृश्यावतार होता.

प्र० ९७

भागवत अध्याय १९-२१ वा व पुढील श्लोक पहा. त्यांच्याच आधारें हे प्रकरण लिहिले आहे.

७१०. पहा : निवृत्ते भारते युद्धे सुहृन्निधनविब्हल :

श्रुत्वा धर्मान्वहून्पश्चान्मोक्षधर्मानपृच्छत ॥ १९-१

७१२. ईषणात्रय : लोकेषणा; (वित्तेषणा) दोरषणा व पुत्रेषणा.

७१६. भिक्षूच्या अंगी क्षमा जशी पूर्णपणे बाणली होती तशी संन्याशाच्या अंगी बाणली पाहिजे. या भिक्षूची कथा भागवताच्या २३ व्या अध्यायांत वर्णन केलेली आहे. तिलाच ' भिक्षुगीता, असे दुसरे नांव आहे.

प्र० ९९

७१८. भिक्षूचे नांव लुब्धपाणी असल्याचे भागवतांत नाही. 'वार्ता-वृत्तिःकदर्यस्तु कामी लुब्धोऽतिकोपनः' (२३-६) यांतलि लुब्ध या विशेषणाच्या आधाराने भास्कराने भिक्षूला लुब्धपाणी हे नांव स्वतः दिलेले दिसते.

७१९. आळुकेया (पैश्याला) आंगवणे(स्वाधीन) होऊन ठेला (राहिला)

७२०. 'कदर्यांत रणी' असाही पदच्छेद करणे शक्य आहे.

७२१. उलट(पुण) तो लुब्धपाणी त्यांनाच (त्यांजजवळच) कवडे याची (कवड्या सारख्या क्षुद्र वस्तूंची देखील याचना करित असे) म्हणून ते याचक निन्मुख होऊन जात असत.

७२३. अवसरा चुके: वेळेवर पाऊस पडला नाही तर.

७२५. घरीं अतिथींना पाणी देखील प्यावयास देत नसे. इतरांच्या पाण्याची गोष्ट तर राहोच पण घरच्या लोकांना अन्नाची (वरोचि) देखील याचना करावी लागत असे.

७२६. शिपाई पाठवून होती नव्हती तितकी सर्व संपत्ति राजाने नेली; अथवा, नव्हती (भलतेच; नसलेले) बाधके (दोष, अपराध) ठेवून (मार्थी लादून) राउळें सर्व संपत्ति नेली. मूळांत केवळ राजाने सर्व संपत्ति हरण केल्याचा उल्लेख नसून 'ज्ञातयो जगृहुः किञ्चित् किञ्चिदस्यव उद्धन । दैवतः कालतः किञ्चिद्ब्रह्मबन्धोर्नृपार्थिवात् ॥ २३-११' असा उल्लेख आहे.

टीपकाराने पहिल्या चरणाचा अर्थ 'नव्हते अन्याये; एवं गाइचां कोठां लघु-संका केली' असा दिला आहे. त्रिदंडी 'वाग्दंडोऽथ मनोदंडः कायदंडस्तथैव

च । यस्यैते निहिता बुद्धौ त्रिदंडीति स उच्यते' ॥ त्रिदंडी संन्याशाला गृहस्था-
श्रमांत पुन्हा येण्याचा अधिकार असतो.

७२७. प्रलंबपुर—मूळ भागवतांत भिक्षु प्रलंबपुरास गेल्याचा उल्लेख
नाहीं. एकनाथ महाराज 'ऐसा विचरतां पृथ्वीसी । अवचोट आला अवंतीसी।'
२३-५०१ असे म्हणतात. टीपकार 'प्रकर्षेसी आलंबन ते प्रलंबपुरः एवं
दुर्जनाचें नगर' असा अर्थ देतो.

७२८. परी आननीः निरनिराळ्या रीतींनीं (आनानीं)

७२९. पहा : नायं जनो मे सुखदुःखहेतुर्नदेवतात्मा ग्रहकर्मकालाः ।
मनः परं कारणमामनन्ति संसारचक्रं परिवर्तयेद्यत् ॥ भा. २३-४३

प्र० १०० ते ३०१

७३५. आतां तुला मोक्षधर्म सांगतो असे श्रीकृष्ण येथे म्हणतात. पण
पुढे एकदम उद्धवाचा प्रश्न आहे. त्यावरून श्रीकृष्णाने मोक्षधर्म निरूपण
संपाविले असे वाटते. तसे असल्यास 'साधन' या ठिकाणी भूतकाळी क्रियापद
असावयास पाहिजे.

७३७. महुर : खारक्या नागाचें विष (टीप). अर्थात् विषयरूपी.
महुर याचा मधुर हा अर्थ प्रसिद्ध आहे. तो घेऊनही अर्थ लावतां येईल. 'विष
हैं केवळ मधुर असल्यामुळे (महुरे, माधुर्याला भुलून)तें तो पितो;असे कां ? '

प्र० १०२

७३९. विषयांकडे आपणहून आवेशाने चालत जातो;त्यांच्या पाशांत
सांपडतो.

७४०. पुरुरवा—ऋग्वेद मं. १० सू. ९५ मधे पुरुरवाची कथा
आलेली आहे. हा ईल राजाचा पुत्र.

७४१. पहा : ' उर्वशी स्वर्गभूषण । नारायणे घाडली आपण । तो
उर्वशीसी गर्व पूर्ण । भेषपण मानूनी ॥ तथा गर्वाचिये स्थिति । ताल चुकली
नृत्यगती । तेणे ब्रह्मशापाची प्राप्ती । तुज मानवी हो गती भूतळी ॥ उःशाप
मागतां तिशी । ब्रह्मा सांगे तियेपांशी । नम देखिल्या पुरुरवासी । स्वर्गा

येसी निमेष मात्रे ॥ ए.भा. २६-५८, ५९; ६० उर्वशी राजाची भोगपत्नी झाली तेव्हां 'नम्र देखिलिया रायासी । सांडूनि जावे उर्वशी ॥ असा त्यांच करार झाला होता.

७४५. माते (मला, माझ्यासाठी) पारुष (थांब).

७४६. स्त्री ही कौळिक (मोह घालणाऱ्या मांत्रिकाप्रमाणे कपटी) आहे हें जाणल्यानंतर; ती वैशीक (वश करणारी;) अथवा विषयात्मक किंवा वेश्ये-प्रमाणे केवळ विषयोपभोगासाठी—प्रेमाने नव्हे—तुमच्याजवळ राहत होती हें ओळखल्यानंतर, शहाण्या लोकांना तिच्याशी बोलणे देखील लाजिरवाणे वाटते; (आणि पुरुरवा तर नम्र स्थितीत तिच्या मागे धांवत होता. यावरून तो उर्वशीच्या पाशांत कसा पूर्णपणे सांपडला होता—किती कामासक्त झाला होता हें दिसून येते,)

७४५. एकदां मन विटून दोन व्यक्तींतील प्रेम नाहींसे झाल्यावर प्रत्यक्ष ब्रह्मदेव आला तरी त्यांची मैत्री पुन्हा घडत नाहीं.

७४८. जात (जात असतांना, शेवटी) देखेचि ना; ती जातां जातां दिसेनाशी झाली.

७५४. इचा मस्तक आणि तळ (पाय) मी पाहिला नाहीं. इला नखशिखांत पाहिलें नाहीं. म्हणूनच मी भ्रांत झालों. इच्याकडे विचारपूर्वक दृष्टी फेंकली असती तर स्त्री म्हणजे मूर्तिमंत घाण आहे असे माझ्या ध्यानांत आलें असतें व मी कामासक्त झालों नसतों.

७५५. कपटाची परीक्षक. कपटाचे सर्व मार्ग इच्याजवळ असल्यामुळे कपटमार्गांत ही जाणती आहे.

७५६. मुक्तिमंदिरांत प्रवेश न करूं देणारे हें वज्रनिर्मित असे कवाड आहे.

७५७. कायं मलीमसः कायो दौर्गन्ध्याद्यात्मकोऽशुचिः । भाग २६-१८.

७५८. चामाचा भोकसा (चामड्याचा गवसणीत) थवथविता मांसा (रक्तविंदू स्वतः असलेले मांस) घातला (घातले). पहा—त्वङ्मांसरुधिरस्नायु-मेदोमज्जाऽस्थिसंहतौ । विण्मूत्रपूये रमतां कृमीणां कियदन्तरम् ॥ भाग. २६-२१.

७५९. स्त्रियेचेनि रूपे अस्थींचा पाशा प्राणियांसि कैसा रचिला !

७६०. मांसाचा पिंड फाटक्या चामड्यानें (कांती) वेष्टिला (बोखारिला); शरीराच्या चामड्याला फाटके म्हणण्याचें कारण, तोंड, कान, नाक, गुद इत्यादि ठिकाणीं त्याला छिद्रे असतात. उत्तरार्ध; अशा घाणेरड्या स्त्री देहाची 'अहो हे सुंदर सुरेख । चंद्रवदन अतिसुमुख । सरळ शोभे नासिक । सुभग देख सुकुमार ॥ (ए. भा. २७-२२७)' अशीं स्तुतिस्तोत्रे गाऊन धूर्त (कावेबाज पुरुषांनीं) जगाला सपशेल फसविलें आहे.'

७६१. अस्थींचा समूह मज्जातंतूनीं गुंडाळून त्यांत रक्ताचा सांठा घातला (ओतला)

७६४. युक्ति विळासी हा पाठ बरा दिसतो.

प्र० १०३ व १०४

७६७. मंत्र मांत्रिक.

७७३. 'परा वाचा तल्लक्षेण बीजाक्षेर-रहस्यरूपी : पाचारुनि म्हणजे जोन्हळे पीवळे करुनि : आरण्यांत मंत्र टाकी : आन सर्प पाचारुनि गत-प्राण मनुष्यापासि आणी : दाटी म्हणजे लहरी : उभारी म्हणजे सर्प उभारुनि बोलवी : ऐसें साहित्य असे : तेणें जीव आत्म्याचें (परमात्मा विरुद्ध जीवात्मा) अर्वाद्या लक्षेण वीष उतरे' टीप. मांत्रिक सर्पविषानें मेलेल्या मनुष्याला जिवंत करण्यासाठीं मंत्र उच्चारून ज्यानें चावा घेतला असेल त्या सर्पाला त्या मनुष्याजवळ आणतो. व मग तो सर्प तें विष शोषून घेतो तेव्हां मनुष्य जिवंत होतो. अशी समजूत आहे.

७७५. गांठ मारलेल्या चिंध्या व दोन्या मंत्रांनीं मारून त्या सर्प चावलेल्या मनुष्याला बांधतात हें प्रसिद्धच आहे. सन्निधान हीच उत्तरी; कृपादृष्टीरूपी भारदोरी; ब्रह्मवासनारूपी तागाबंधु. नागा(ग) बंधु असा पाठ (श) घेतल्यास 'नागाला-सर्पाला बांधून टाकण्यासाठीं, पर्यायानें त्याचें विष उतरविण्यासाठीं, अभिमंत्रित केलेला दौरा.

७७६. झाडणी-सर्पविष उतरविण्यासाठीं मांत्रिक निंबाची डहाळी हातांत घेतात व तिनें सर्पविष जणुं कांहीं झाडून टाकल्या सारखें करतात.

कर्मत्यागाची झाडणी करून म्हणजे कर्मत्याग हीच निवार्चा डहाळी मानून; कर्मत्यागरूपी झाडणीने, कर्मत्यागः चतुर्विध कर्मांचा (स्वर्ग, नरक, कर्मभूमि आणि मोक्ष, पहा श्रीसिसू. पान ७) त्याग.

७७२. रा रा या शब्दांनी आरंभ होणारा सर्प उतरवण्याचा एक मंत्र आहे. ईश्वराची करुणा हाच रा रा मंत्र त्याच्या योगाने (करी) मां जागच्या ठिकाणाहूनच जीवात्म्याच्या अंगातील अविद्या नामक विष उतरवितो आणि या रीतीने त्याची लहरी (दाटि) राखतो, सर्पाला ज्याप्रमाणे लहरी येतात तशा सर्पदष्ट जीवालाही येतात. सर्पाच्या लहरी जोंपर्यंत कायम असतात तोंपर्यंत जीव मरत नाही अशी समजूत आहे (म्हणूनच चावलेल्या सापाला मारत नाहीत) यावरून जीवाच्या अंगांत लहरी कायम ठेवणे म्हणजेच त्याला जिवंत ठेवणे ही कल्पना लक्षांत येईलच.

प्र० १०५

७८२. जीव आणि ब्रह्माचे ऐक्य तेच एकत्व. यासच मुक्ति म्हणतात.

७८३. मुक्ति हीच तांदळाची पेज; ज्या मुक्तिरूप पेजेत तुझा आनंदरूपी दूध नाही त्या मुक्तीचे ओझे निष्कारण कोण वाहील ?

७८४-८५. महानुभाव द्वैतवादी असल्यामुळे जीवब्रह्माचे ऐक्य संभवनीय असले तरी ते नको असे म्हणतात. कारण जीव हाच ईश्वर झाल्यावर (त्याचे जीवपणच नाहीसे झाल्यावर) त्याला ईश्वराच्या आनंदाचा उपभोग कसा घेतां येणार ? म्हणून परमेश्वराच्या जवळ राहून आनंदाची प्राप्ती करून देणारी भक्तीच मला पाहिजे असे उद्धवाने म्हटले.

७८८. सर्व कर्मे परमेश्वरार्पण करावी.

प्र० १०६

७९५. तो गोडीने ब्रह्माविद्येपेक्षाही श्रेष्ठ असतो.

७९८. आनंदाश्रु हाच पाठ घ्यावा.

८०५. ब्रह्म्यावर व शंकरावरही माझे तितके प्रेम नाही.

८०६. जितके माझे तुझ्यावर प्रेम आहे तितके स्वतःवर देखील नाही. 'मज आपुला (स्वतःचा) स्नेह (प्रेमा) तैसा नाही; जैसा तूं पढियेसि.'

८१०. द्वंद्व-सुखदुःख, आशानिराशा इत्यादि.

८११. तो वैराग्यरूपी आसनावर वसतो, व शांभवसुखाचा पाव-
पुसण्याप्रमाणे उपयोग करतो. अष्टमहासिद्धीः मार्गे ६८७ ओवीवरील टीप पहा.

प्र० १११

८१२. पहा : अप्युद्धव त्वया ब्रह्म सखे समवधारितम् । अपि ते विगतौ
मोहः शोकश्चासौ मनोभवः (भाग. २९-२९).

८१८-२०. पहा : नैतत्त्वया दाम्भिकाय नास्तिकाय शठाय च

अशुभ्रूपोरभक्ताय दुर्विनीताय दीयताम् ॥३०॥

एतैर्दोषैर्विहीनाय ब्रह्मण्याय प्रियाय च

साधवे शुचये ब्रूयात् ॥३१॥ अ. २९.

८२१. माझे ज्ञानछत्र चालविणारा-अनुयायी.

८२३. पहा : गच्छोद्धव मयाऽऽदिष्टो बदर्याख्यं समाश्रमम् । भा. २९-४१

प्र० ११३

८२४. सुकः शुक; पाराशर व्यासाला शुकीचे रूप धारण केलेल्या

घृताची नामक अप्सरेपासून झालेला पुत्र. आजन्म ब्रह्मचारी. परीक्षितिला
भागवत यानेच ऐकविले

पुढील शब्दकोशांत प्रथम शब्द, मग शब्दाचा अर्थ व नंतर तो शब्द उद्धवर्गातेतील ज्या ज्या ओव्यांतून आला असेल त्या त्या ओव्यांचे आकडे दिले आहेत. इतर ग्रंथांतील उल्लेख निर्दिष्ट करतांना अगोदर ग्रंथाच्या नावाचा संक्षेप देऊन. त्यापुढे त्या ग्रंथातील [असल्यास] अध्यायाचा व ओवीचा किंवा श्लोकाचा आकडा दिला आहे.

शब्दकोश व सूचि.

अ

अगड-खंदक. १९०; शि. ३१३,
रुक्. २-८.
अडण-संकट. ४, ५२३; शाप्र.
६९, ७१;
अडला-संरक्षक ११६. शि. ४९१
अ (आ) डल्लु-पाठिराखेपणा ६१६
अद्वैच-अगोदरच ६०९
अभंग-गायनाचा एक प्रकार ४६३
अणिमा-अणु एवढें लहान होण्याची
सिद्धि. ६८८
अणियाळी-अणकुचीदार. ३६५
शि. ७१०
अणी-टोक. २०
आतिसेसीं-अत्यंत, विपुलतेनें ३०५
अदृष्ट-अतुल पराक्रमां. ३५८
अध्यास-आरोप. ६०८
अनंद-घासून स्वच्छ करण्याचें
साधन. ५४८
अनुतापी-पश्चात्तप्त, विरक्त. ४८३
अनुलेपन-उटी १५९
अपस्मार-फेफरें, एक रोग. ३६३
अपवाडु-अबोला, मूकत्व. १४१
अभार-नवावदारी. १०७
अमेध्य-अपवित्र, मळमूत्र. ३९५,
७५७
अमोद-सुगंध. ३५३
अरळ-आच्छादन. १३०, १९३
अवकळा-तेजविहीनपणा. २४;

शि. २७, ८०६

अवगति-सोंग. ६०३
अवघड-संकट. ५६; काठिण. १९५
शि. ३४. एभा. १-३४६. ऋ. १६२
अवचटा-एकदम, अकस्मात,
२३०, ५१९
अवच्छेदक-वेगळी करणारी. ५७९
अवज्ञा-ओझे, अवलंबन. ७८३
अवतरण-वारें, संचार, अंगांत
येणें. ३५. शि. ८१३. ऋ ४०४
ज्ञा. ११-४२
अवसर-वेळ. ४७५
अवस्था-विरह, चिंता. १७२,
१७३
अवाड-रीघ-जागा नाही अर्थ.
१४१, ६४०
अविंसाळ-खोपा, घरटें. ४९०.
ज्ञा. ११-२५५, ६२४
असळग-सुगम. २८५. शि. ६८४
असासीत-अकरमात्, आवेशानें.
१२५, ४४८, ७३९ शि. ९८९
असोस-पुष्कळ १२०, ५१७
शाप्र. ३१२
अस्तियंत्र-अस्थोचा सांग डा. २०४
अहेव-सौभाग्य. ८५
अळग-दूर, दृष्टाआड. १४०
अळुमाळ अल्पमात्र. ७९३
अंगराग-उटी; अंतःकरणांतील
रस. ५५

आ

आंकडा घालणे-पाशांत गोंवणे.
२४५

आंकणे-ब्रीद ६५० शि. ८०७

आखर-(१) गांवाजवळचा भाग;
प्रांत. १०७. शि. ४५३. ऋ. ७१
षष्ठ ६७, ६९. (२) अक्षर, वर्ण. २७,
४० शा. १७-४२.

आघाओ-वाटाळ्या. ५.

आगमधर्म-शास्त्रोक्त धर्माचरण
३६९.

आगळी-निराळी, अवर्णनीय. ४४९

आझुई-अजून. १४७, १४८, १४९

आझोडणे-झोडणे, चोप देऊन
पाडणे. १८२, १९५.

आटणे-(१) शुद्ध होणे; वितळणे.
१७०. (२) अंगाची घडी करून नृत्य
करणे; मूर्च्छित करणे. ४५३

आट-वळसा. ४६१

आटा-गारा. ४०२

आटि-यातायात. ५१२

आटोप-संकट. ५९

आढाळ-हातांत गोळे चाळणे, दोरी-
वरून चारुतांना तोल सांभाळण्यासाठी
हातांत घेतलेला वेळू. टीपा पहा. २३७
६०१, ६०५.

आति-आहे. ८१७. ऋ. १३६.

आतुडणे-सांपडणे. ३९, २२३.
शाप्र. ६९६.

आत्मा-जीव ५९१, ५९३.

आधौडि-आंदोलायमान ४३७

आनान-निरनिराळा. ७२८.

आनीते-दुसरीकडे ३८०, ऋ. ५६७
शा. १२-७९

आपुलेंपण-आपुढची, ७९ १३७.

आपैसा-आपोआप ३२९ सें. ३४,
३८३, ५६७, ५७८. सेया. ६८४

आभार-पालनपोषणाची जबाबदारी.
निरवणूक. १०७, १४६.

आमोद-सुगंध. ३७.

आर-अनगर ३३२, ३३५.

आरळ-एक नृत्यप्रकार. ४५७

आरघा(बा)ई-उंच सुरानें म्हणा-
षयाचें लळित नांवाचें गाणें; गिरकी
घेतांना गीताचा अर्थ सांगणें. ४६१.

आरोगण-भोजन १३७
शा. ११-४२२ गणें. २२०

आरोचक-अराचि, अनावड. १७६,
८००. शि. ११९.

आरौति-अलिकडची. ६३७

आलीं(लं)वन-आश्रय, आधार
२८६

आर्त-इच्छा. ७४४

आवगत-धारण केलेले. ६०१

आवाह-भोजन, मेणवानी. ५२,
८२६. रिब. ७०८ शि. ४५०, १०५९.

आवीस-मांस. २५९, ४६९.

आस्थानी-सभा. ६४९, ६७७.

आहाळणे-भाजणें, ८९ शि. ७४७

आळणें-आवळणें २३४
 आळति-आळविणारा, गायक. ४४६
 शि. ५१.
 आळिक-क्षुद्र, क्षुल्लक. ७०
 आळुका-अडका, पैसा. ७१९
 आळिवन-प्रेम, आसक्ति. १९१
 आळें-शाडाच्या बुंध्याशीं केलेला
 खोलगट भाग. ३, ३६३.
 आळोचणें-कानांत सांगणें. ६२.
 आंग-उबा-आंगाच्या उष्णतेनें,
 घामानें. ३९३.
 आंगतुक-आंग डोलविणें, ४५२.
 ज्ञा. १७-२१६.
 आंग-मेळ-शरीरसंबंध, संभोग,
 ३५७,
 आंगसीक-प्रसादवस्त्र. १३२.
 शि. २३२. ऋ. ४३२
 आंगावरि-तारण न घेतां. ६३४.
 आंगवण-(१) सेवा. ७८ वणें
 ७१९. (२) शौर्य, सामर्थ्य. २१४,
 २३९, २६०, ४४६, ७१६, शि. ८७८
 (३) आच्छादन. ५१८.
 आंगवणें-स्वीकारणें, घेणें. ४९२,
 आटोपणें, प्राप्त होणें. १६७
 आंदण-दास्य. नजराणा ३०८.
 इ
 इडा-एक नाडी. टीपा पहा. १४८
 इंगळी-विस्तवाची ठिगगी. ६१
 इष्टापूर्त-यज्ञयागादि श्रौतस्मार्त कर्म
 व लोकोपयोगी कृत्ये. ६३९

ईषण-आभिलाष, इच्छा. ७१२
 उक-उकळी, उठावा, झळ. ७०.
 ज्ञाप्र. ७०७,
 उकटी-उकाडा. ६१३.
 उकळी-उक पहा. ७४; पाण्याचा
 खळळ. ५५६
 उखरडे-स्वार. ४३६. शि. ५०४
 ९६५.
 उजरणें-सरळ(ऋजु) करणें ४८५.
 केका. ३७.
 उखेंडी-अल्प, सहज. १४० शि ४९०
 उगाणा-हिशेब, व्यवस्था; ऐश्वर्य.
 १०९ शि. ५७५. ८५५ ज्ञाप्र. ८३९
 ज्ञा. ११-७१.
 उचका-उचकाना, तांक्षण कानाचा. ९
 उजाळ-उज्वलपणा. २०६
 उटाळें-किल्ली. ६८३
 उठखळें-हकालपट्टी, पराभूत. ४१
 ९७. शि. १०६१.
 उठौनि-उठून, उठून; ७५.
 उतरणें-जिकणें. ५२४
 उत्तरडी-एकावर एक वस्तु ठेऊन
 केलेली उभी ओळ, चळथ. १४८
 उत्तरवेठ-उतारपेठ, माल उतरव-
 ण्याची जागा. बाजार १९४, ७५६, शि.
 ६१६. ऋ. ५१
 उत्तरी-ज्ञानसंध्यादि करतांना किंवा
 उत्तरक्रियेच्या वेळीं गळ्यांत बांधण्याचें
 फडकें, फीत; दोरी. ७७५

उति-उठाव, उद्भव. ७३६
 उद्धात-फांकलेला, पसरलेला. ६४५
 उधळा-मंतरलेली राख; धूळ,
 घुरळा. ३६२, ३८८, ७३८.
 उधार-पतीवर झालेला व्यवहार.
 १४५
 उद्धारे-(१) उसनवारीने; (२) उच्चार
 करणारे. ६३४
 उन्मेष-स्फूर्ति. ५०
 उपखणें-नाश पावणें, वाया जाणें.
 ६२४. ज्ञा. ११-९५
 उपखा-उपेक्षा, उणीव ३५० ऋ ३४
 उपडथवी-भोवता. १०४. ऋ. ६२५
 उपनणें-उत्पन्न होणें ११६
 उपपत्ति-कारणमीमांसा ३०३.
 उपरु-श्रेष्ठत्व. ७७५. अमृ २-१६
 उपलाण-विनीचें घोडदळ, टेहळ-
 णांचे राउत. ४३५. णा. ४४६. णें
 १९१. शि. २६९ ५०३, ५११
 ज्ञाप्र. ७३७.
 उपेणें-वस्ति, मुक्काम. २१४, ७०२
 शि. ८५८. ऋ. ३२० ज्ञा. १८-१७४६
 उवाळ-पाण्याचा कढ, उकळी २०३
 उमाणें-माप, वजन. ६५८ शि. ६१९
 उमाळा-उठावा, श्रेष्ठत्व ३६२,
 ४५२, ५५०, ७०७, ७९९
 उरंग-रंगहीन, फिकट. १४० वच्छ २९
 उरुक-उत्कर्ष, बहर ३१४, ७९९
 उलींगवाडी-चोगांची वस्ती, चोरी,
 लुटालुट. १८२, ४३४.

उर्ध्व-ऊर्ध्व, श्रेष्ठ. ३४६
 उर्णतंतु-लोकराचा धागा. ४९५
 उवेढा-वेढा उकलणें १०५,
 ज्ञा. ११-३८२
 उसंग-मांडी. ११६. ऋ. ५.
 उसासणें-(१) भोसकणें. ७६,
 १११, ११४, १९८, ५२५, ७५१.
 (२) बाहेर पडणें, मोठी होणें, ३२२,
 ऊर्णनाभि-कांतीण. ३८२.

ए

एउता-इकडे. ३८२
 एकतठ-एका तालाचें नांव
 ४६३
 एकदरें-एका दाडीची शिडी; २२५
 एकाकिया-एकटा, स्वतंत्र. २७९.
 एरु-दुसरा ६३१

ओ

ओळगविणें-सेवेसाठीं अर्पण करणें
 १३०
 ओखटें-वाईट, बैर. १२२. ट्री
 ४०६

क

कटकटा-हायहाय. ११४.
 ज्ञा. ११-३९५
 कडलग-शिडी. १६५
 कडलेख-शिल्लक असलेले. १७२,
 ४०७.
 कडाड-(१) पर्वताचा कडा. (२)
 जोर. २०० एमा. ७-५२३, ५२६.
 कदन-कदन, हलकें अन्न. २२९

कदर्या-कुत्सित व अप्रिय अन्न
खाणारा. चिवकू ७२०

कदंब-समूह ३०

कवर-कवरी, वेणी ३३

कर्णधार-सुकाण्या. ५१

कर्णिका-कळी ६६६

कर्णिकार-पुष्पविशेष. ५५०

करणचातुये-वशाकरणकोशल्य
५३२

कल्हार-अंतःकरण ४५३

कवतुरु-कौतुकं. ४० तिक. ३२

कवळणे-आलिंगण देणे. ७४

कषाय-मळ, कृष्णवर्ण. २८३

कस-सारभूत अंतः; परीक्षा. ३४,
६०८

कसा-बंद, बंध. ४४०

कसणे-कस लावणे, ५४७

कसमस-झळाळी, दीप्ति. ६४६

कसवटी-परीक्षा, खरा मार्ग. ६७१

७७४ ऋ. ६१०

कहीं-कधी २३३, २७६, २८०,
३३४, ६९२, ८२२.

कळजतुकर्ते-सुढाळ व धौट मार
वजनाचे ६७४

कळरव-मधुर आवाज २३

कळा-चातुर्थ, २४

कळास-बेमालूम जोड २०४

काट-थर, लेप, डाग. २८३

काढणे-सहन करणे ५१२; बाहेर

निघणे २०५

कांडगुंडा-ज्ञानरूप दगड; बाण.
५२०

कांतिउ-कांतून तयार केलेला. २५१

कापडीक-यात्रेकरू १०३, ७२२

कापुरकेळि-केळीचा एक प्रकार.
३३

कामतत्त्व-शृंगार रस ३४, ९९

कामाठी-कार्य, कर्मभूमि ८२२.

कारिसवाणा-दीन, केविलवाणा
१०९

कासणे-कसर कसणे, युवाला तयार
होणे २५, १०७, ४४५

काला-मिश्रण. ६८६

कावल-फुटके भाडे १७१

काळव वा-काळो व १०२

ज्ञा. १२-४९. ज्ञाप्र. ४६७

काळवाडि-टोळधाड. ४६९

काळास-कळाकुशलता. ४५९,
४६२

कांत-चामडे. ७६०

कांबी-छडी, वेत. ३९

कीरु-खरोखर, निश्चयपूर्वक. ८३,
१६७, १६८ शि. १२४

कुचिळे-मलिन वर्ते. १९२

कुट-करंदाचे पीठ-भुकटी. १४६

कुट्टि-खोटेंपण, दोष. १४४, ६१३

कुठार-कुहाड. १८९

कुडी-वाईट, खोटी. ३२

कुपीर-वाईट संगत; आच्छादन.
६१७ ज्ञाप्र. ५६०

कुमुदबंधु-चंद्र. ३६, २६६
 कुंभिपाक-एक नरक. ५०९
 कुरवाळा-कुरवाळ्याची क्रिया,
 एकमेकांस खाजवणे, ३१९ वच्छ १८६
 कुरु-कवडा पक्षी; सप्तगा. २६७
 कुन्हाडा-कुन्हाड. १०६
 कुल्हार-भांडारगृह. १२५, ६६२
 कुसुमायुध-मदन. ७६३
 कुळाचळ-कुल पर्वत. टीपा पहा.
 २३१, ५१२
 कुळिक-मोडशी, ज्यांत जोराच्या
 वांत्या व रेच होतात असा आजार.
 १७६.
 कें-कोठें. १२६, २७५, ७४४
 क्रे. ३२७
 केणें-दुकान. ६२५
 केह्लाळि-केव्हां. ४८९
 कै-केव्हां. २५७
 कैवाड-कपट, युक्ति; कैवार. २२८
 ४५०
 कोडि-कोटि. २९७
 कोंडवार-कोंडमार, कुचंबणा. ६१४
 कोमाये-सुकतो. १७५
 कौभणें-कौब येणें, पल्लवित होणें.
 ३, १८, २६३ ज्ञा. ११-२६६'
 कोरडी-वाळण्याची क्रिया. २००
 ज्ञाप्र. ८१९
 कोल्हौर-देऊळ. ४२३, ६६२
 कोवळीक-कोमलपणा, २६

कोळ-गहाण पडलेला माल. ३६४
 कौळिक-दृष्टीला भ्रांति पाडणारा
 एक रोग, दृष्टिबंधन, कपट. ७४६

ख

खटकामुख-एक नृत्यप्रकार, टीपा
 पहा. ४५६
 खर्ग-खड्ग. २१८
 खळाळ-आवाज करीत वाहणारा
 पाण्याचा प्रवाह. ११० एभा ७-५२२
 खळें-(१) गणभूमि. १५८, २४४
 ६९४ (२) समशान ११२
 खांड-देऊळ-भंगलेले देऊळ ४९३
 खांडें-खड्गविशेष. ४५०
 खांदवखाल-खांद्यावरील पखाल.
 ३९६ शि. ३०६, ६३३
 खांबाटणें-खांबाला बांधून मग
 टोंचणें. ३६५
 खाल-साल, चानडें.
 खुतळे-अंतःप्रविष्ट; वरून दिलेले.
 ५३१
 खुरखुरित-तळमळत, खुरखुर
 आवाज करीत. ३६३
 खुरा-चूर. ६३५
 खुली-ढोळ्याची धूळ ६०२
 खुलौरी-रंग, शोभा, खुलावट. ९०
 खेडें-बराछी ४५०
 खेळना-खेळ. १३१
 खेवो-क्षणी ७७०
 खेवंग-वर उचलून वरुविण्याची
 क्रिया. ४५१

खोडि-उणीव, दोष. १३८
खे मणें-निष्ठिकय होणें. ९५
खोळ-पिशवी, गवसणी ७०७, ७३४

ग

गडा-सीमा, मर्यादा. ६७, ३५९
गजराज-गजर, ध्वनि. ६०६
गणचक्र-सैन्याची वावटळ ४२५.
गंधफुल्लि-सुगंधी कळी ४२३.
गरुडोद्गार-एक रत्न ५१६
गर्भ-मध्यभाग, हृदय. २११
गवसनी (णी)-आच्छादन, खोळ.

२९६, ५५३, ७०६

गवांदि-तीळ, हुरडा वगैरेचे मिश्रण;
अन्नसत्र १८५

गंधार-गवाळ्या, मूख ३९३

गांगय-भांघ. ७०९

गावार-गवाळ्या, अक्षकृत ६७४

गाडौरा-पाया. ४८९. ज्ञा. ११-५३२

०-गाभा-अंतर्भाग, अंतःस्वरूप. २१

गाभेवन-गाभ्यांतील पान. २२०

गावघेणी-गांव ताळ्यांत घेणें, बुड-
वणें ६९

गावघेरी-गांव ला वेढा. १०७

गिरिमा-अत्यंत मोठें होण्याची
सिद्धि ६८८

गिवसणें-प्रासणें. ३०५

गीतसाळ-गायन शाळा. ३२

गुंडा-दगड. ७३०. ऋ. १३४

गोमटें-सुंदर ५१९

गोरि-शिकारीच्या वेळचें गायन.
३७० ज्ञाप्र. ७२०

गोसावीणि-श्रेष्ठ. ४२१

गोखें-ढोर ३८४

घ

घडा-कुंभ ७३७

घाडिवट-कुंभ ५१०

घटा-समूह २३०

घणवट-धीट, कठिण ७१, ७२

घन-निबिड, दाट १२४

घन-सान-चढ उतार. टीपा पहा ४६१

घरटी-फेरी, गस्त. ११९

घरडहुळि-मंथन २२२ डौहळि
५३८. ज्ञा. ११-५७६.

घसरें-दाटीनें, वेगानें. ४२५
शि. ३२३.

घागाइलीं-ओरडलीं ३२२.

घाट-काठ, प्रदेश. ४३२

घाटे-चणे; शिखरें, वडे २३१

घायवारा-भात. १५६ शि. ४८३

घारणें-व्यापणें, विष चढून उन्मत्त
होणें. ७२, ७७१ ज्ञा. १०-१४२

घालणें-दळा, घाला. ४१५, ५२२.
शि. २६९

घोनारणें-घोळणें, लोळवणें. १५९.
५०७

घोरंतर-भयंकर. ५१३

च

चतुर्मुख-ब्रह्मदेव ६६९

चढावा-चढाई, हला. २८

घणि-आम्रमोहोर; चुणुळ, ५४१
 चर्या-चरुवर, टीपा पहा. ४४१
 चळवळ-चपलता; चंचल. ४५२,
 ७१४
 चवरे-वसावयाची जागा; शेवटचे
 टोक. २२५
 चळोवळिका-चपलतेने. ३१०
 चाउरी-चौत्रा; च दर. ७०६
 शि. ४२९
 चाकवरा-वावटळीचा भोवरा.
 गाडीची मळलेली वाट. २०९
 चांग-चांगले ४४, ४६
 चाचरी जाणे-बोवडी वळणे ४४९
 चाड-अभिलाषा. १६४, २४०,
 ३१३, ४१४, ४७६, ५२१, ७९९
 चातुर्य-नैपुण्य, मोहकपणा २५
 चाम-चामडे ७५८
 चिरणे-पसरविणे. ३१८, शि १८८
 चुडुफाय-रागाने दात ओठ खातो
 १७५
 चुळा-चूळ भरण्यासाठी ६५९
 चुळुक-शिखर. १
 चवविणे-जागृत करणे. ५५५
 चैतन्य-माया. ३. ६०१
 चोखट-चांगले २८३, ५९१. खडे
 ६५६ क ४५७
 चोरखांच-काकलक मण्याखालील
 मानेचा खोलगट भाग. ५२१
 चोरथरा-चोरीचा ठसा, वनावट
 ६३०, ज्ञाप्र, ५३३, ५८०

चोरमोळा-खोटा, वनावट,
 न चालणारा २४७, ६३१. ज्ञाप्र. ५३२,
 ५४९
 चोराकुळ-चोरांचा समुदाय. १९९
 चोळ-रंग तयार करण्याचा एक
 पदार्थ ७९६, ६८६
 चोळाखा-सांगाटा, शरीराचा मध्य
 भाग. १४७, १७२
 चौक चौपदरी सुक्तामाला १२३
 चौकडे-चारी पायांनी धावतो ३७१
 चौकी-चौरंग, काष्ठासन. ५७

छ

छायामंडळ-भेषमंडळ २१६

ज

जगजुग-आकाश. १०१ शि. ६३
 जगबोळ-नाश ९१, ४५७, शि.
 ३३, १६४
 जति-लळित. ४६२
 जवनिक-पडदा. ६०४
 जाइली-पांढऱ्या केशाची ३८४
 जाउपे-जुळे मूळ, लेकळं ७०४
 वच्छ २८२
 जात-समूह ५, २१०
 जान (ण)-जाणता, समज १०,
 २१, ३५२
 जाणतां-ज्ञात्या पुरुषांने. ३०५
 जिगिमिगि-प्रकाशदीप्ति ६४४
 जिणा-जिकलेले द्रव्य. १३१
 जिनि-जिवंतपणा, टवटवी ४४

जियालें-जन्म, जिवंतपण ४०७

जिव्हार-अंतःकरण. ८४

जिवाळी-जिव्हाळा ७९४

जीजे-जिवंत राहावें. ४०५

जुझार-योद्धा २४१

जूझ-युद्ध. ६९४

जेंगट-घंटा, तास ५१० शि. १६९

जैत-विजय २४०

जोहर-अर्थांत प्राणाहुति. १०१

जौळ-समूह १८, ४२, ६६१

झ

झळाळ-दीप्ति, प्रकाश २९

झळधणें-फडफडणें. ४४१

झळाळेचीं पातळें-श्वेत वलें

१९२

झांजरणें-जर्जर-धुंद होणें ४३०

झांवळें-अंधुकता २९९ ज्ञाप. ६८२

झिंगीमिंगे-तेज. ३४०

झिजि-झुज ४४९

झिळमिळणें-लवलवणें, मूर्च्छित होणें ७४

झीळि-भिगुरटी २६८

ट

टकमक-टवटवी, बहर. ३१०

टांक-नाणें. ५४३, ६३१

शा. ७-२५ ज्ञाप. ५८०

टाकणें-प्राप्त करणें; मिळणें. १६५

१९०, २२५, ऋ. ७, १०५, १०६

ज्ञाप. १९६

टालें-कुलूप. ६८३

टिळक-टिळा. श्रेष्ठ २

टेकुळि-युद्धाचें भाडें, तोफ वगैरे. ४४२

टेव-ठेवण, मांडणी ४३९ ज्ञाप. ७३२

ठ

ठीक-मोत्यांचा शुबका. ५१६

ठीकवणी-जोहरी ५३१ णिया. ६७४

ठीकाळणें-भेदणें ४४७

ड

डाग-कांठ ६९१

डांडांति-गर्जना करीत १९७ शि. १०५७

डंक-दंश ७६७

डंबाळ-विस्तार, गर्व, औद्दत्य. ८६, ३०७

डीर-अंकुर, पल्लव, ७९८ ऋ. ५५६

डीरैली-अंकुरित झालेली. ७९४

डोंड-पुंड, भुम्या, चोर १९६

डोनि-द्रोणि, होडी ११० ऋ. ४१३ ज्ञाप. ९

डोहळा-इच्छा ५९०

डोळेलांस-वशीकरण चिन्ह, दृष्टी-बंधन ३९, ५३५. शि. १५६ ज्ञाप. ६३७

ढ

ढाल-अघटित कार्य ५४६

ढिसाळें-समूह ६५७

ढीव-कृत्रिम अलंकार ६०३ ज्ञाप. ७४९

दुलणें-डोलणें ६९२. शि. ३२०
क्र. २१३

त

तगट-हलक्या धातूचा पत्रा, वर्ख
५४८

तट-गाडून उभे राहणें ३५८

तन्मात्र-पंचमहामूतांचें सूक्ष्म
स्वरूप ६०३

तराय-मांडणी, पद्धत ३३, ४४
शि. ६२८

तलग-बालक ६९१ शा. १-५६
क्र. ४३१

तव-योगानें, मुळें. १७

तवक-आवेश ४४८

तवनी-कांजी, पेज ४, ५२३
ज्ञाप्र. २७. क्र. १०३

तळपदी-दळपति, स्वामी १२४

तागा-तागाचा दौरा ७७५

ताटकाढा-उच्छिष्ट सावडणारा,
सेवक १६२ शि. ७६

ताडवन-ताडवृक्षांचा समूह ५२१

ताराण-तारुण्याचा बहर, बल. ३०८
४३०. वच्छ. ३७९

तिर्यंच-वाकळ्या गतीनें व सरपटत
जाणारे प्राणी ९. वच्छ. १२३

तिलक-टिका, श्रेष्ठ. २

तिवटना-तानि रस्ते मिळण्याचो
जागा १०९

तिडिकाय-तिडिक उठवी १७४

तुक-तोल, वजन. ५४३

तुंब-सांचलेल्या पाण्याचा समूह. ३०

तुर-एक वाद्य ४४४. ज्ञाप्र. ५१०

तेव्हळीं-तेव्हां ५१, ५४, ४८०,
४८१ ंळां २९०

तोवर-बहर, आम्रमोहर. १९

त्याग-दान ४६२

त्रिंद्डी-संन्याशाचा एक प्रकार
७२६

त्रिपताका-(टीपा पहा) ४५५

त्रिमिर-अंधार ३४३

थ

थडी-काठ. ५०

थडिवा-काठ, तार. ६८, १९६
वच्छ. २००

थळिउ-पत्र्यावर कोरलेला, ठसा
उमटवून तयार केलेला. २५१
शा. १७-३४४

थवथवित-थवथव रक्तविंदु गळ-
णारे ७५८

थाट-समूह. २१७

थेंबट-तुषार १७. ज्ञा. ११-२५०

थोकणें-थांबणें, राहणें १०६

द

दडवादडीं-तातडोनें ७५, ५२६.
शि. ४८०, ५८६ क्र. ६१८

दडा-समूह १०६, ५१५, शि. ८०२

दशा-स्थिति, भाग्य ४४

दळ-मुलामा ५४०

दळा-बंध, दावें; सामानाचें गाठोडें
१५८ शि. ११

दळवाडें-समूह ११, ५७६, ७७०
ज्ञा. ४-७८, ११-६१२

दांगट-कोळी, चोरटा १९५

दाटि-(१) गर्दी २५८ (२) लहर.
७७३ ७७९ शि. १८६ ऋ. ४७७

दांडी-बेडी, शंखला. १९९, ५९५

दांतिरि उतरणें-दांत पाडणें १५९

दारकोंडिं-दरवाजाच्या आंत
कोंडणें ५९५

दारवंठा-उंबरठा ६३

दारांठि-दरवाजा ५०८

दी-दिवस ६९, १७२ शि. ७०

दीठि-दृष्टी ३२२

दीडें-समुदाय ४३६

दीघळ-बरछी, भाला २४४.

दीपवती-समई, भारती ७८८
शि. ७३९

दुआड-कठिण. २२८, ७९३
ज्ञाप्र. ६८१

दुभणें-दूध देणें ७०४

दुरंधर-दुर्धर २३९

देव्हार-देवगृह ५७

देशक-समूह १६

देशवही-देशांच्या व तत्रस्थ प्रा-
ण्यांच्या नांवांची नोंद करण्याची वही
१५१

देशी-प्राकृत, असंस्कृत ५६८

देहा धवळिया-दिवसा ढवळ्या
५२५

देवक-देवासंबंधीचें ७९, १६१
ऋ. १९८

देवव्रत-भौषम ७११

दैवसवा-दैववशें ३३९

दृष्टिबंध-वशीकरण, भ्रांति. ५९७
ज्ञाप्र. ५९७

दति-भत्तर. ५३३ शि. ६०३

द्रावक-द्रवविणारा १७

घ

घर-(१) आधार २८२, ६००
(२) श्रुतिघर. ४६२

घरोप (फ) री-धरावयाचा मार्ग
२२९

घर्मिय-पक्ष, स्वतंत्र वस्तु ५७१

घव-जमिनीतील घर. ४९१

घाकड-धीट १६३

घाकिन्नलां-मी भ्यालों ६२

घाडी-हला ४३४ वच्छ ११०

घारसा-प्रवाह ५५ ज्ञा. ६-४७४

घारा-लहान, हलका ६३७

घावडहोडी-पैज लावून घावणें ४०८

घांवडणें-सारवणें, घांसणें ५४८

घावनी-उपचार १७३, ७७२
शि. २८२

घुघुळिय-धुंद झालेला ४३७
शि. ७१२

घुमाड-उठावा. भर. ३४२ शि. ६९४

धुरा-अग्रभाग, श्रेष्ठ स्थान ७२३
 धुर्मसाळ-भाता ३९६
 धुवट-धुतलेले २८३
 धुवाठी-धूळ, धुळवड ६७१
 धुळिरा-धूळ ४३७
 धुळिकोठ-भुइकोट किल्ला. १९४,
 शि. ४५२
 धोंदवडे-नळकांडी, पिचकारी
 ४३६

न

नसुधा-नुसता, केवळ ७६३ ऋ. २९९
 नळनी-कमलिनी; नायिकेचा एक
 प्रकार. ६९०
 नांगवे-भाटोक्यांत येणे शक्य नाही
 २१८
 नागोवा-नागवणूक. १९७
 नाटि-संरक्षणाचे कार्य ११९
 नांदणे-राहण्याचे स्थळ. ३०९.
 ऋ. २९४
 नायका-नायकीण, वेश्या. ४२१
 नायकवडी-नाइक ४३४ शि. ३४
 नावेक-क्षणभर. १८८, २१९
 निकरा-समूह, सार. ६७२
 निकी-चांगली ४५
 निगळ-घरच्या छपरावरील गवत
 ४२७
 निगुती-युक्ति, कौशल्य. ६७६.
 शि. ३३७
 निच-निस्य. २७

निचनपा-नित्य नवा ४२, ७४७,
 ८०३. ऋ. २५७

निडळ-कपाळ ३२५

निडारु-पूर्ण भरलेला, परिपक्व
 झालेला. २५२

निढाळ-आश्रयरहितपणा, कम-
 जोरपणा. ८६. एभा. ३-२४३
 शा. १३-१०८

निदसुरा-अर्धवट जागा ५५५

निपोटारे-हीन, कमी प्रतीचे. ४८६
 शाप्र. ३४३.

निबळ-निर्बल २०५, २७८

निम्हाळ-जलाद्वित व छायाशून्य
 उष्णकाळ ८६. शि. ३३, ३९ ऋ. ३७

निराश-मर्यादारहित ५८१

निरुता-निश्चित, ७२९ ती. ५०१
 ते ६८१, ७०३

निन्हा-अगदी, पूर्णपणे २२८, २३६
 वच्छ. ८२

निलख-निःशेष, पूर्णपणे ४५६,
 लेख. शि. ९५३. शाप्र. ७९४

निळाग-संबंधरहित. २८५

निवटणे-नाहीसे करणे १११

निःश्रेय-मुक्ति २२७

निसाण-एक रणवाद्य. ४४४

निस्तार-सुटका. ५१

निहारु-न्याइळून पाहणे, तटस्थ
 दृष्टी. ३९९

निघालणे-पाहणे ५४०.

निक्षेप-पुरून ठेवलेले द्रव्य. ४८३
 निर्यास-सार, रस ९९
 निर्वाण-शेवट. २११
 निर्वाळा-निवाडा. २७३, ६८६.
 निर्वाळणें-धुणें, ६०१. ज्ञाप्र. ५२६
 ळलें-निवडक, चांगले. ५०३
 निर्वेद-पश्चात्ताप, विरक्ति ३८७
 ऋ ३२.
 नीडें-जवळ, समोर ३९८
 नेट-धडक, भिडणें २१९
 नेटेंबोटें-यथातथ्य. ७
 नेणता-अज्ञ. ५४
 नेपाळें-शांत. ८शि. ४२७ ज्ञाप्र ४९.

प

पंचत्व-मृत्यु १५१
 पडप-(१) भूषणवस्त्र, मिरवणु-
 कीचें वस्त्र, आच्छादन. (२) शोभा.
 २५, ४२, ९८, ६४४, दानी-देणारा
 ज्ञा. ११-१२. शि ३७०
 पडिखरणें-ओळखणें, दाखवणें
 ५५४
 पडवणें-शिकवणें ३३
 पढियावो-आवड, प्रांति. ८१
 ज्ञा. १२-१७०
 पढिये-आवडता-ती-तें. ३२७,
 ८०४, ८०५, ८२१. वच्छ ४७
 येसि. ८०६. शि. २१३.
 पढियासणें-भाषणें ५५९, ५७८,
 ७००. वच्छ. १७१.

पढिलेंपण-लाडिकपण. ७५३.
 पण्यांगना-वश्या. ३७८.
 पताका-(टीपा पहा) ४५५
 पतिकरु-पति करावयास आलेला;
 जबाबदारी. ४७८
 पद-(१) चरण. २६, २८. (२)
 कविता. २९. (३) प्रतिष्ठा. ४६.
 पदर-(कवितेचे) चरण २९.
 परजणें-हत्यार करणें, छेदणें. ८८०
 परतणें-तळणें. ३२ शि. ३७४
 परतनी-माघार ५२३
 परमुख्य-प्रमुख. ६९८
 परमौणु-परमाणु. २१०
 परतणें-इकडू तिकडे हालवणें,
 चोळणें. ३२
 परिणाम-कार्यकारण वाद. ५८३
 परिवस-स्पर्श. ३४३.
 परिह (ए) लें-ऐक. २७३, ३०४
 परी-मार्ग, युक्ति, प्रकार. ७२८,
 ७७७.
 पवाड-रिकामपण १४१ ऋ. ४६७
 पसर-विस्तार. ३८ ज्ञाप्र. ५२३
 पसि-पेक्षा. ७९६
 पहुड-निद्रा. २१३. शि. ५७६.
 ऋ. ५४९
 पळित-पांढरे केश. ५२१
 पहुड-मार्ग १६२. एभा७-२०१
 पाख-पंख ३१९, ३४१, ४६८
 शि. ५५९.

पाखंड-धर्मविरोधित्व ११०
 पाखाळ-शुद्धपणा २०६. शि. २३
 शाप्र ६३.
 पाखिरुवें-पक्षी ४६७ वच्छ १८४
 पांगणें-पसरणें; पसरविणें ३१८,
 ३२० ऋ. १३२
 पांचवन-पंचवर्ण १२१ शि. ८३५
 झा. ११-३०७.
 पांचाखरी-मांत्रिक ७६८, ७७३
 पाट-प्रतिष्ठा, श्रेष्ठ आसन ४५
 पाटण-शहर १८१, ३७६.
 पाटे-पट्ट्या. २४१.
 पाटेफुटे-शेलापागोटें १२२
 पाड-(१) पर्वा. १६३. (२)
 सादृश्य २९४
 पाडि-किल्ला, वाडी. ५२६
 पाणियडा-पाणवठा १०६
 पांत-पाहत ३८०
 पांतां-पाहतां ७० शि. ८०१
 पानकेळि-पिण्याची क्रोडा २२२
 पानखड-पान (झाडांचें) व खडा
 ३७१
 पानासणें-सज्ज करणें, शृंगारणें
 ४४२ झा. १२-४८; ११-३५८
 पायेंपुसणें-पाय पुसण्याचें साधन
 ८११ ऋ. ३३६
 पायारव-पायांचे शब्द १८०
 पारखी-परीक्षक, ज्ञाते १४५
 पारुखणें-थांबणें, फिरून पाहणें.
 ४६३, ७४५ वच्छ २५१ षणें. ३४६

पार्यातक-पारिजातक ५१५
 पालखत-पालखंड, मांडी ६६९
 वच्छ. १८७
 पालवसातिया-कापडाच्य
 पताका ४४२
 पालाणविणें-घोड्यावर खोर्गीर
 वगैरे घालून सज्ज करविणें. ५७.
 शि. ५००
 पासा-पाश. ३२९
 पाहाल(न)पट-प्रभातकाल. ५०८
 शि. ७९०
 पाहुण(णे)ह-पाहुणचार. ४७८
 पिंगळा-एक नाडी १४८
 पिठें-पाट. ४७६
 पुंजा-समूह ७६१
 पुट-(१) आंच, ताव. १७०
 झा १०-१९६ शाप्र. २०७ (२)
 वेटोळें, नेत्राचे अनुकार, समूह. ४५३
 पुटी-वेटोळें ७५५
 पुडुती-पुन्हा ७८, ४०१
 पुढार-(१) वर, वचन ७७, १४५,
 ७४५. (२) मार्गदर्शक. २५२
 पुन-परंतु ४०, पुण ८०४
 पुरंधर-इंद्र, ६९७
 पुरणें-संपणें ८४
 पुरणी-पुरवणी ७६२
 पुष्पांजलि-(टोपा पहा) ४५१
 पुळुक-केस ७९८
 पेज-तांदुळाची वेळण ७८३

पेटवण-इंधन ६८

पेठ-बाजार ६३, ५१९ ऋ. ६८

पेठविणें-पाठविणें ७२२

पैशुन्य-दुष्टपणा १८८

पै-निश्चयदर्शक अव्यय. ४४

पैजा-पण, होड ११८ वच्छ. ९२

पैस-सामर्थ्य. ५३५.

पोटाळणें-कवटाळणें आलिंगन

देणें २१५, पोटाळणें ३९४ शा. ११-८५

पोंवणें-ओंवणें ३७४

प्रजन-परदेश. १२८.

प्रतीति-अनुभव, खात्री. २९९,

३०३.

प्रबोध-ज्ञान, जाणीव. ४४.

प्रबंध-काव्यरचना. ३६.

प्रमेय-(१) तत्त्वसिद्धांत २६, २८
(२) छंद, वृत्त २६

प्रह्लाण-ताहं ११५

प्राण-प्राणवायु. २७७

प्रेतसाया-प्रेतछाया. २०६

फ

फडतरैलें-विस्तारलेलें. ७००

फणींद्र-शेष. ९

फणिमौळि-सर्पश्रेष्ठ. २६८

फळक-पट्टी. १

फुडा-खरोखर, सहज. १६२, ३८१

डें. ६७ शि. १२४

फोडी-फाक; सुपारीचें खांड. १३८

व

वखलणें-ढकलणें १३२

वगळाउ-नवसाचा गळ, वगाड.

६०६

वंवाळ-प्रज्वलित, दीप्तिमान. ५३६

५४० शि. ९. ऋ. ४७३

वरग-अवर्षण ४२०

वरव-शोभा. ६०३ ऋ. ७२

वरवंट-सुंदर, देखणा ३९१

वरळ-भ्रांत ६२१, ७५४

बहुतवीणि-पुष्कळ अपत्ये प्रसव-
णारी ३१४

बहुवस-पुष्कळ ५१७. एभा ९-
३२३

बळियां-बळजबरीनें ४१२

बळोवळि-एकसारखें नेटानें २२२
शि. ७२८

बाटी-निर्माल्य-माळ १५७

बाधक-शिपाई; अन्याय. ७२६.

बांधौडि-बंदिवासांत. १९९.
ऋ. १६२.

बांधारे-आडवे मोर्चे ४४३

बाप-आश्चर्यदर्शक अव्यय. ३१५

बांबळ-समूह १८, ३९७

बासट-विष ७१

बाहाळि-बहुलता ४७. शि. ३२२

बाह्या-बाहु, भुज. ९१

बाळारथी-बालकें खेळविता. ५

बाळाणेनसी-माडीवर, सज्ज्यांत
३७८. शि. ३४०

विजाखर-रहस्यमय मंत्र ७७३,
 विजे करणें-जाणें ५७, ६४, २५७
 शि. ११८ ऋ. ९८
 विडगौ-दुर्ग; समूह. २१२
 विणद-सानिध्य, १८५
 वीक-भूषण, शोभा. ४६. ज्ञाप्र. १०८
 वीरडें-बंधन ३११, ५५६, ६८२
 बुडळणें-बुडविणें, ५५६
 बेडो-नाव, होडी ५०
 बैसणें-आसन ८११
 बोखारणें-झांकणें ४०३, ७६०
 बोजा (ज्ञा)-(१) ओझें ७६१
 (२) अर्क, रस ७९७ ऋ. ५५१
 बोणें-भोजन, प्रसाद. ७८९ वाटी
 १७१. ज्ञाप्र. ५३
 बोधणें-जागृत होणें २५३
 बोरा-लाल खडा ६४५
 ब्रह्मरंध्र-(टीपा पहा) १४९
 एभा. ६-३८६

भ

भडखंबा-विजयस्तंभ ३६०
 भडखळ-पाहाच्याची जागा, रण-
 भूमि. ३६४.
 भडस-उत्कट इच्छा ५८४, ६४३
 भलतेया परी-वाटेल त्या रीतीने
 २२६, ३१३.
 भवत-भ्रमत. १६५
 भवर-भुंगा १४ शि. ६८९
 भांगार-सोने १७०, ६३५

भाजणी-किंचित शेकणें; मिश्रित
 करणें. ३४ शि. ७९२
 भारदोरी-मंतरलेली दोरी ४४०,
 भारशांखळ-शृंखला. ३५९.
 शि. ३८६
 भारिवसु-दुःख १३४
 भीतरी-आंत, मध्यें ३९
 भुजादंड-भुजदंड ७५ वच्छ. २३१
 भुजंग-सर्प ६७३
 भुजबंध-बाहु भूषणें २७
 भुंजक-उपभोग घेणारा ६७३
 भुतावळ-पंचमहाभूतें; दारुकामाचा
 अशिकल्लोळ २२३
 भुररें-चेटुक, मंत्रादिकांनीं आलेली
 आंति. ३४२, ४३३. शि. २७२
 ज्ञाप्र. ७३०
 भूअरी-उगाळण्याची क्रिया १५९
 भेण-भीति ३७१ (५७१)
 भैरव-भीतिदायक ४४२
 भैरवगुंडा-मोठा दगड ५९४
 भोकसा-गवसणी ७५८
 भोज-भूषणवस्त्र, मोठेपणा १३३.
 २४२. शि. ३६० ज्ञा. ११-३६५
 एभा. १-२७
 झू-भुवई २५

म

मगण-गहनता; महिमा. ४३
 मज्जा-चरबी, मज्जातंतु ७६१,
 मंजिरी-मोहोर, तुरा ३३

मढ-मट १०६, ५९५.
 ज्ञा. ११-२९९
 मधुवा-मोहोळमासी २६७
 महात्मा-महानुभाव ४९३
 मनकट्ट-मनगट ४५१
 महुरु-आंब्याचा मोहोर. ७९५
 महुरे-खारक्या नागाचे विष. ७३७
 मळयपांचौर-पांच सुगंधाचे वस्त्र
 १२५, ६६२
 मागाडा-माग काढणारा. ४२६
 माघौती (ते)-परत, मार्ग. ५३,
 ३२१, ३२३ ४६४. ज्ञा. १३-२५७
 मात-गोष्ट, १८७
 मातावळी-ठन्मत्त करणारी ४३३
 शि. १५
 मादना-आंधोळ १३९ ऋ. ४६९
 वच्छ ३०८
 मांदाडा-समूह ४२६ ज्ञा. १५-६०
 एभा. १०-६०९
 मांदी-समुदाय १८५
 मानवळणें-किल्यावरील पहारेकरी,
 डौलानें दिलेले वेढे १६१
 मानकुल-माणिक ६४५
 मारांक-शस्त्र, बाण ४२१ ४४५
 मासी-माझ्याशी १५५, ३२७,
 ५०६, ७५२. ऋ. ३४२
 महावटी-राजमार्ग ७५५
 भिनणें-भेटणें, आसक्त होणें ३२२
 मुंचणें-मुक्त होणें, मुकणें ६६४
 वच्छ ३९

मुष्टिक-(टीपा पहा) ४५७
 मुसावणें-मूर्च्छित होणें १७४, ७४९
 मुळ पाठावणें-बोलावणें, १५,
 ४२०
 मेलहु (व) नी-रात्र. १६६
 मिलहवन-मालवणें, अस्त ८०,
 २०७, २४८ शि. १७२
 मेहलनी-अंधारी रात्र ३४४
 शि. १०५१
 मेहुण-बादल, घनच्छाया; मिथुन
 ३०८
 मेळवण-बोळवण, मालवणें १४३
 मेल्लिकारु-वसति. ५२
 मैळें-वस्त्र ७९६
 मोकळणें-घोडणें ११०, ४२६
 मोगरसूल-धन, धान्य, अथवा
 इतर पदार्थांचा समूह, दानधर्म म्हणून
 जनतेकडून लुटविण्याची क्रिया. ६१९
 मोटिका-चांगला ४५९, ६५९
 मोय-नाणें. २४०, ७५७
 मोलकरु-श्रीभंत. ३८१
 मोस-मार्ग. ३९, १२०, २२६.
 शि. ३८५ ज्ञाप्र. ४४७
 मोळा-ठसा १७०, ३९५, ५४३.
 मृगांक-चंद्र. २
 मृगसुरु-(टीपा पहा) ४५७
 य
 यक्षकर्दम-एक प्रकारची उटी.
 ४४०. शि. २८८

यावांका-धैर्य. पुरुषार्थ. ४६०,
६६६. शि. ४२२.

युवन-यौवन. ३७.

र

रंगाचळ-आंगण, वाजंत्री २३७

रजनी-आरसा चळटण्यासाठी

राखेची किंवा इतर द्रव्याची पोतळी.

२११

रजस्वला-विटाळशी स्त्री. ५९१

रणमासुर-अत्यंत भयानक. ४४४

रति-मदनाची पत्नी २५

रतिराय-मदन. ४४५

रवण-रमणा, अंगण १३१.

शि. ५३७. ऋ. ५०६

रस-राय-शृंगार. ९९

रसाळ-(१) आम्रवृक्ष १४

(२) रसिक. ४२९

राभो-राजा. ३८, ४८५

राखोडी-राख ६०

राणीव-राज्य. ४२, ४७, ४८, ८१२

शि. ४६४. शा. ११-११, १९५;

राणेपण-राजेपणा. १४३

रापणें-रंगणें ७९६. शि ४१३

रारा-एक भंज; यंत्र. निवाची

डाहाळी ७७९

रावण-रंगविलेपन २७. शि. १७

राहाटणें-फिरणें २९७

राहाण-दैवत, भगत. ३५.

शि. ८१३. ऋ. ४०४

रिगणें-प्रवेश करणें ५२६.

दणी. ५१८, ५५३ शि. ४३६

रिगा (घा) वा-प्रवेश २१२.

ऋ. ५०२

रीतहाती-विधवा ९२

रूपक-एका तालाचें नांव. गायन.

४६० शि. ६९८. वच्छ. ३१३

रेखा-रेघ, किरण. १०२

रोकडें-प्रत्यक्ष, तारकाळ ५६.

शा. १२-१७६

ल

लघिमा-अत्यंत हलकें होण्याची

सिद्धि ६८८.

लय-तंद्री. ६३७

लळेवडु-लाडकेपण, लाडका. ८०९

लक्ष-दृष्टी स्थिर करून ईश्वरस्मरण
६३७

लागि-घाठी. ३६

लाग-(१) लेप, संबंध. ५०८.

(२) पाठलाग, लाभ. २४३, ४६७.

लाचाविणें-लाच देऊन वळवणें १५

लाहु-धैर्य. २१९

लाणि-सामा. ७२०

लांशें-काळा डाग. ५८९

लाहा-आशा, इच्छा. ५१४

लांसि-डांकीण; कोरही. १९७

लाहानवति-गाळाव माती; वाळु.

१९३, ४०१.

लेखा-गणती. ४६५

लोमापर-लोमशून्य १२१

लोव-केस ३९७, ६०३

व

वज्रपंजर-वज्रनिर्मित पिंजरा.

६१४. शि. ४५८.

वज्रांगी-चिलखत १८७.

शि. १०६५

वज्रकपाट-वज्रनिर्मित कावाड,
दार. ७५६

वडप-वृष्टि २८० शि. ३१९.
वच्छ १३७. ज्ञाप्र. १०१७.

वडवानल-समुद्रांतिल अग्नि. ९४

वणवर्ण-जाळणें, जळणें. ५४,
१००, २०८, २६२. ऋ. १९४/

वणिया-वैद्य २४१.

वरदळ-आवेश; बाह्यभाग, मुल्यमा
५४७. ज्ञाप्र. ५८३. ७७)

वरिपडी-(१) प्राप्त. ५० शि. २११
वच्छ. १०० (२) गर्दी. १३२

वरो-अन्नसामुग्री. ७२५, ७६९.
ज्ञा. ६-२५८

वर्त-(१) मार्ग. १६४. (२) नाडा,
दोर. ६०५ (३) उटी ६०२

वंश-कुळ; वेळू. ५३.

वळघणें-चळणें. १६४, ७४३.
ऋ. १७४. ज्ञा. १२-७२

वळित-सुरकुत्या. ५२१

वाइणें-अर्पण करणें; चाल करणें.
१३३, ४२८.

वाजुल-पान्ना, बंधव ४०, ३१८,
६६५.

वाजौठी-भाला; घुंगरें बांधलेली
काठी १९६

वाटाउ-वाटसरू ४९३

वाटेकारू-वाटाड्या. २५२

वांठीव-पराक्रम. ७६६. शि. ९११
ज्ञा. ११-४५७

वाडी-बागाइत; वृक्षसमूह. ६२२.

वाणि-माल, सणग. ५८२.

वाणें-(२) अर्पण करणें. ७८८
(२) वाजवणें ३८३, ४६६, ७२४.

ज्ञाप्र. ७२० वच्छ. ८४. (३) चाल
करणे ४२८, ४३८

वाणेलग-भिन्न वर्णासहित. २०२.
ऋ ४२३.

वाताहत-वाच्याने उढविलेले ७१३

वादक-शब्द काढणारी, वाजवि-
णारी. ६०४

वान-वर्ण, रंग. ५५०

वाफडणें-दचकणें ३७१

वायप (व) ट-खोटा, व्यर्थ. ५९९

वायांवण-व्यर्थ ६२६. शि. १९१,
६८५. ज्ञाप्र. ५६८

वारिया-ऐवजी २४२

वाल-एक वजन; धान्यकण. ६३५

वावरूळ-वारूळ ४९०

वावो-(१) व्यर्थ ५८, ८१.
(२) जागा, वाव ८१६

वास-वसतिस्थान. ३७९
 वाहाणी-मार्ग ६७० ऋ. ३९
 वाहार-पीडा; युद्धाची चढावणी
 ४३८. शि. २४० ज्ञा. ११-४४९
 वाहाळ-गटार ३९६
 वाळणें-त्याग करणें ५४३, ५४४.
 ज्ञाप्र. ५९०
 विघड-विघाड, कमीजास्तपणा
 २९४.
 विघटणें-तुटणें ९०.
 विचंबणें-विटंबना होणें. ५०९.
 विचारणें-विचार करणें ६४.
 विणावणी-हातमाग. ५८२.
 ज्ञाप्र. ६४८.
 विधि-योजना; दैव. १२६.
 विनट-प्रीति ८३.
 विपायें-कदाचित्; नशीबानें ५१९
 शि. ७५२.
 विरावणें-विश्रांति पावणें ७६४
 विरु-वैर. ७७; शि. १०५.
 विवरु-विस्तार, प्रकार. ४५४.
 विवर्त-मायावाद. ५८३.
 विवसी-जखीण. २२९
 विश्वंभरा-पृथ्वी. २७३.
 विसंबणें-विश्रांतिस्थळ. ३०९
 ऋ. ४४.
 विसावा-विश्रांतिस्थळ. १००.
 विह्याळी-कीडा, शिकार. २५६.
 एभा. ६-३६४

विज्ञान-प्रपंचविषयक ज्ञान. ४७,
 ८८. ज्ञा. ७-६.
 वीडी-विडा. १३८; ऋ. ४४१.
 वीतराग-विरक्त ४१६. रागी.
 १८४.
 वीतुटि-वियोग. १४४.
 वीरढें-पालवी. २३३.
 वेटणें-येणें, वेष्टणें २५३.
 वेणी-गुंतागुंत. ६७० शि. ५६२.
 वेध-ईश्वराकडे ओढ ४७,
 वेधवती-प्रेमशक्ति. १३. ९०. १२४
 वेन्ही-पर्यंत १८८.
 वेलाउळ-बंदर; लतामंडप. ६६१
 शि. ३०३. ऋ. २३०.
 वेल्हावत-पल्लवित होत, वाढत.
 १८४.
 वेळुवनें-बांबूचीं वनें. ५३.
 वैखरी-वाणी. ६०४
 वैर चाळणें-शत्रुत्व करणें ५०६
 ऋ. ३४२.
 वैराडा-वैरी. ५११, ५२०.
 वैसीक-विषय, विख्यांत घालण्याचें
 वशीकरण. ७४६, ७५१
 वोइरणें-वैरण घालणें, ७०४
 वोडण-ढाल. ४३५, ४५०, ४५५
 शि. २७१. ज्ञा. ११-३७८
 वोडवणें-प्राप्त होणें. २५१
 वोडवन-मांडणी, रचना. १२
 वोडी-रसपरिपाक ८२४

वोतिउ-ओतून तयार केलेला. २५१

वोपणें-दान. ६२८, ६६७, ७५३

वोरकल-कसोटीचा दगड. ५४७.

ज्ञाप्र. ५८८

वोलांश-भोलेपणा १८४.

वोलां-भोलाव्यानें ३१४

वोल्हावन-ओला लेप. १२,

शि. ६२४ ° वणें. १७३

वोसि-न्यूनत्व, खिन्नता. ३३४

वोहळ-लवण ५२१

वोहट-उतार. २९४. ° टणें. ३३७

वोळग-सेवा. १४०. ° गणें १५४.

वोळिवा-वाळवी, मुंगी. ४९०.

एभा. ९-१७६.

व्यावृत्ति-निरालेपण, त्याग, खंडन

५७४

श

शंख-बांगडी ४७९.

शांखळ-शंखला. ३०७. ° ला. ४१३

शांभवसुख-ब्रह्मानंद. ७९५.

शि. २४२.

शिरीष-पुष्पविशेष. २६

शोखणें-शुष्क होणें ९४.

श्रोणित-रक्त ७६१.

स

सकट-सहित ३६८.

सगात्र-ठोसर, सघन. ५४९, ६४५

संगीता-गायनमाधुर्य; गीतनृत्यवाद्य

या कला. ४२२

सडिवा-भूतसंचार. १८०.

सत्तीस-छत्तिसि. ४५३.

सत्वक्ष(क्षे)मु सत्त्वगुणसंपन्न ३३५

सदन-सदन्न, चांगलें अन्न. २७७

संधि-जोड, सांधा. २०४

संनिधान-सांनिध्य ४९, ५०

संपुट-मिटलेली ओंजळ. १४९

सभावीं-सहजच. ८०

समरस्ये-ऐक्यभावानें ६८२.

समाहार-निरोध. २३३.

सर-स्वर, आवाज. ३७२

सरणें-चालणें, उपयोगी पडणें ६३०

सरवदा-ज्योतिषी. २४०, ४२८

सराउ-संबय ५३२. शि. ३४१

सरांटी-बाणसमूह ४४७. शि. २६७

सरिया-सर, पदर, मालिका ४४१

सरिसा-(१) सारखा ६८०

शि. ७७६. (२) बरोबर ७५९.

सवंचोर-हितशत्रु. ५०६.

ज्ञा. ३-२११

संवरणें-भावरणें, बांधणें. २१६,

३६१

संवसाया-प्रेतचिन्ह. २०१

सवा-प्रकारानें. २६४

संसार-जग. २२९.

सहसा-एकदम. ३२९.

सळ-(१)छळ. ४७४(२)अभिमान.

११७ ऋ २२० ज्ञाप्र. ३२७.

ज्ञा. १६-१४३४.

साइली-सावली. ९०.
 सांकडें-संकट. ३५०, ४७६, ५७६.
 साचोकार-खरें. ३६१.
 साजणें-मैत्री. २०७, ३०९, ४६६.
 शि. ३४२. ज्ञाप्र २०२.
 साटा-सांगाडा, बांधा. ४०२.
 साटु-छाटणारा. २१९.
 साना-लहान हलका ३३२, ३५०.
 सावळें-सावेंभोळें. ११
 शि. १४१. २०४. ज्ञाप्र ३२.
 सावरें-क्रोडागृह. १७४.
 शि. ६३५, ६५०.
 सामथा-भोक पाडण्याचें हत्यार. २०
 सामरस्य-समरसता. ७८१.
 ज्ञा. १०-१२४
 सायोज्यता-मुक्तीचा एक प्रकार.
 ८२७.
 सारणें-टाकणें, मांडणें. १३१.
 सारी-सारीपाट १३१.
 सारोधार-सारांश. ६९५ ज्ञाप्र ६५
 सावज-शिकारीचा प्राणी. १९८.
 सावंत-यादवाचें कुळनांव. १०३.
 सावास-हितकर्ता, मित्र १३४.
 साळा-शाळा. ६०१.
 सिखवणें-शिकवणें. २३.
 सिळावणें-शिळें होणें. ९७
 सींगवटी-शृंगाररचना. ४०६
 सीतकारणें-फेंकणें; दाखविणें.
 ४५२.

सीहाणा-शहाणा. ७४६. ंणिवि
 ४७७.
 सीरणें-बरोवरी. २६.
 सुडावणें-वाजविणें. ४४४.
 ज्ञा. १२-५४.
 सुत-पुढें करीत. ४३५.
 सुनी-ठेवून; घालून. ५००, ५३०.
 सुनी-(१) कुतें. ३८४(२) रिकामो
 १२७, ३२८
 सुजणें-दिशणें, सुचणें. ३४३.
 सुपाणी-पाणीदार. ५१८.
 सुमन-फूल; चांगल्या मनाचें
 लोक. ३५०.
 सुरी-लहान खड्ग. ५२५. शि. ४७०
 सुवर्म-मर्मज्ञ. १९. ज्ञा. १०-६२.
 ज्ञाप्र. ५७.
 सूचिमुख-(टीपा पहा) ४५६
 सूदणें-टाकणें, घालणें. ११६, १२७
 सेइले-शाकारलें, शृंगारलें. ४२७.
 शि. ५५३.
 सेज-शय्या. १३०, ६९६, ७०१,
 ८८२
 सेजार-शय्यागृह. ८९, २१३,
 ७४२, ७८५, शि. ११२. ऋ. २२९-
 सेलार-बाण तयार करणारा. २६८-
 ४८५, ४८७.
 सेश-मळवट. १२३.
 सोनेवाटी-सुवर्णाची वाटी. १७१
 सोपान-सोपें, ५८५.

सोमकांत-चंद्रकिरणानीं द्रवणारा
पाषाण. १७.
सोरु-डुकर. ३८५, ६२६,
ज्ञाप्र. २६७. एभा. १३-१९६
सौरभ्य-सुगंध. २४
सौरस-गोडी, प्रसाद, इच्छा.
अभ्यास; धैर्य. ६, ३९, ५३७
श्रु. १४, १४८.
स्कंद-विभाग ३६, ४१.
स्तबक-गुच्छ. २
स्तवर्णे-अस्त पावर्णे ७९, ९८,
स्थानि-सभा ६७७. शि. ५३.
स्यामा-सुंदर युवती. २६.

ह

हट्टु-आग्रह; न हटणारा. ३५८.
हडपु-विडा देणारा सेवक. ३८४.
शि. ४९. ज्ञा. १७-२७६.
हंबरू-गळफांस. ५९६.
हाडळि-समूह. ५२१, ६३८.
ज्ञाप्र. ७३९.
हाडळ-जखीण. ५२१.
हातखोडा-हात अडकविण्याचे
लाकडी यंत्र. ५११, ५९४. वच्छ. ४३३
हात-बोळावन-हातानेच बोळवणे
मार्गाला लावणे ३४९.
हातवसणे-हातांत शस्त्र घेणे.
११८, २४०, ४४५, अमृ. ६-४३.
एभा. ७-१५४.

हातसुटी-औदार्य. ७६९. शि.
५८८. ज्ञाप्र. ४५३.
हाथियेर-इत्यार, शस्त्र. ७६,
१५०, ३६१, ५२१. ज्ञा. १०-२४०.
हाथोवा-डाताच्या उष्णतेनें.
तळहाताने २१७.
हारतर्णे-हरण करणे; लुटणे. ८७,
९०. ज्ञा. ११-६३७
हाली-हाणितली, मारली. १११.
हिंडी-हिंडणे (नाम) ४७६.
हीर-प्रकाश किरण; कीळ. ६४५.
हीरवा-घाव न लागतां ४३९.
हुडा-बुरुज. १९०, ४४२, ४५८,
५९४. ज्ञा. ११-३५८.
हेळसिया-सहज, तुच्छ लेखून,
१५७.
होड-पैज. ७७३. शि. ६३९.
न्हद-ढोह. २६२

क्ष

क्षेत्र-स्थान; शरीर ३००
क्षेमा-क्षमा ७१६.

ज्ञ

ज्ञानसत्र-ज्ञानाचा यज्ञ. १२३,
८२१.

स्थळांची सूची.

अधंती-७१८. उजयिनीचे जुने नांव. माळव्यांत क्षिप्रा नदीच्या काठावर विक्रमोदित्याची राजधानी. महाकालेश्वराचे प्रसिद्ध देवालय येथेच आहे.

अंबाडापुरि-६४५

गगनगंगा-२४ आकाशगंगा.

गंगा-७८०. संयुक्त प्रांतांतून वाहणारी नदी. भागीरथी.

गोकुळ-१३९. श्रीकृष्णाचे जन्मस्थान. मथुरेहून ६ मैल.

जंबुद्वीप-१०७. मेरुपर्वताभोवती असलेल्या सप्त द्वीपांपैकी एक. हिंदुस्थान.

द्वारका-४१. श्रीकृष्णाने गुजराथ मध्ये वसवलेली नगरी. हिला अनेक दारे असल्यामुळे द्वारका अथवा द्वारावती असे म्हणत.

प्रभास-५५, ६८. जुनागढ संस्थानातील (काठेवाड) सोमनाथ. देवपट्टण व बेरावल ही देखील प्रभासाचीच दुसरी नावे होत. यादवांचा जेथे नाशू झाला तेच हे स्थळ. अमरापुरी गोपी तळा (कें) या नावाने सुद्धा हे ओळखले जाते.

प्रळंबपुर-७२७. पश्चिम रोहिल खंडातील विजनोर गांवच्या उत्तरेस ८ मैलांवर मदवर अथवा भंदोर गांवासच पूर्वी प्रळंब नांव होते. (रामायण अयोध्याकांड. सर्ग ६८) तेच हे प्रळंबपुर असावे.

बदरिकाश्रम-८२३. गढवाल जिल्ह्यातील (संयुक्त प्रांत) बदरिनाथ. येथील नर-नारायणाचे देऊळ अलकनंदेच्या पश्चिम तारावर, गंधमादन पर्वतावर आहे. बदरी, विशालबदरी, बदरिकाश्रम इत्यादि नावे एकाच स्थळाची आहेत.

मिथिला-४०६. जनकपूर. दरभंगा-जिल्हा (नेपाळ). विदेह प्रांताची राजधानी. सीतामारी, सीताकुंड व चंपारणाचा वायव्य विभाग भिळून पूर्वाचा विदेह प्रांत बनला होता.

विदेह-३७५. मिथिलेश्वरील टीप पहा.

सिद्धनाथाचे तपोवन-२५५.

सैह्याचळ-१. पहिल्या ओवीवरील टीप पहा.

व्यक्तींची सूची व माहिती.

अर्जुन-६९४ तिसरा पांडव.

अवधूत-२४९, २५०, २५३, ४१६, ५२७, ५२८. वस्तुतः हे विशेषनाम नाही. पण यदुअवधूत संवादाच्या प्रसिद्धीमुळे त्याचा तसा उपयोग आजकाल करण्यांत येतो. अवधूत=योगी. पहा: यो विलंघ्याश्र-मान्वर्णानात्मन्येव स्थितः पुमान्। अति-वर्णाश्रमी योगी अवधूतःस उच्यते ॥

उग्रसेन-३१३ मथुरेचा यदुवंशीय राजा. याचा पुत्र कंस याने त्यास कारा-गृहांत ठेवले होते. तेथून श्रीकृष्णाने त्याची सुटका केली.

उद्धव-३७, ३८, ५८, ७१, ७६, १५४, २१४, २१९, २३९, २६४, ५३४, ५४४, ५५८, ५९३, ६१८, ६२८, ६४२, ६६७, ६९४, ७०५, ७१७, ७१८, ८१६, ८२३, ८२४. श्रीकृष्णाचा एक परम भक्त. यदुवंशांत जन्मलेला.

उर्वशी-७४०, ७४१, ७५२, ७६४. स्वर्गातील एक अप्सरा. ७४१ ओषीवरील टीप पहा.

ऋष्यशृंग-४१५, ४१७, ४२०, ४२४, ४३९, ४४६, ४४७, ४६०, ४६२, ४६४, ४६५. विभांडक

ऋषीचा पुत्र. ४१५ व्या ओषीवरील टीप पहा. मृगीसुत. ४३८ व हरिणी-सुत. ४५६ हे शब्द यालाच उद्देशून वापरले आहेत. दशरथाच्या शांता नामक कन्येशी त्याचा विवाह झाल्याचे भवभूतीने उत्तरामचरित्रांत वर्णिले आहे.

कुन्ती-११६, १२०, १२१ पंडु राजाची राणी. पांडवांची माता, वसुदेवाची बहीण व म्हणून कृष्णाची आत्या.

कुबेर-७१९ पुलस्त्य ऋषीचा पुत्र विश्रवस् याला देवर्णिनी नामक भार्ये-पासून झालेला पुत्र. रावणाचा सावत्र भाऊ (अ. रा. उत्तरकांड सर्ग १२) हा देवाचा भांडारी आहे असे मानतात.

कृष्ण-७, ८१८, ८२४ वसुदेव व देवकी यांचा पुत्र. हरी ६९७, श्रीचक्रपाणी ६५, १२८, ५४१ व श्रीचक्रधर ११८, १३४, ६२०, ७०९, ८२३, हे शब्द श्रीकृष्णाला उद्देशूनच वापरलेले आहेत.

गांगेय-७०९. गंगापुत्र भीष्म. देवव्रत, ७११, हे भीष्माचेच दुसरे नांव.

चक्रधर-३ महानुभावपंथ-संस्था-पक. पूर्वाश्रमांचे नांव हरिपाळदेव.

भडोच येथील विशालदेव नामक प्रधानाला माल्हण देवीपासून झालेला पुत्र. (जन्म शके १११६) वयाच्या २६ व्या वर्षी हरिपाळदेव मेष्यावर त्याच्या शरीरांत द्वारावर्ताकार श्रीचक्रपाणीने प्रवेश केला. पुढे त्यास लौकरच विरक्ति उत्पन्न होऊन तो रामटेकच्या यात्रेच्या मिषाने ऋद्धिपूर येथे गेला. श्रीगोविंदप्रभुला आपले गुरु केले. त्यांनीच त्याला चक्रधर हें नांव ठेविले. शके ११९० मध्ये संन्यास घेतल्यावर कांहीं वर्ष आपल्या तत्त्वांचा लोकांस उपदेश करून तो लौकरच बद्रिकेदारकडे निघून गेला.

दशरथ-४२०. रघुकुलोत्पन्न अजाला इंदुमतीपासून झालेला पुत्र. रामाचा पिता.

दत्तात्रय-१. अत्रि-अनसूयानंदन. देवकी-११४. श्रीकृष्णाची माता, उग्रसेनाची मुलगी.

देवव्रत-७११. वर 'गांगेय' पहा. द्रौपदी-११९. द्रुपद राजाची कन्या. पांडवांची धर्मपत्नी. श्रीकृष्णाची मानलेली वहीण.

धर्मराज-११७. ज्येष्ठ पांडव, युधिष्ठिर ७०९ हें याचेच नांव आहे. नागदेव-१, ४, ६, २३९, ५४०, ७०९, ८२३, श्रीचक्रधराचा प्रमुख शिष्य व महानुभावपंथाचा

खरा प्रसारक. जन्म शक(सांप्रदायिक) ११५८. मृत्यू १२२४. वडिलांचे नांव माधवभट्ट व आईचे नांव आवा-इसा. यास सारंगपाणी व वैजोबा नांवाचे भाऊ व उमाइसा नांवाची सर्वांत धाकटी वहीण होती. नागदेव आपल्या पूर्वयुष्यांत स्वैराचारी होता परंतु चक्रधराच्या दर्शनाने व अनेक भेटणींनी त्याच्या आयुष्यांत क्रांति घडून आली. वयाच्या ३२ व्या वर्षी त्याने चक्रधराचे शिष्यत्व पत्करले. पंथांत तो आचार्य या पदवीने ओळखला जातो. ग्रंथरचना कांहीं नाही.

नारायण-३३८.

नंद-११५. गवळी, यशोदापति; कृष्णाचा पालक पिता.

पात्रकलिका-४२१, ४३९, ४४९, ४६०. ऋष्यशृंगाकडे पाठवलेली नायकीण.

पार्थ-११८. अर्जुन. पहा.

पिंगळा-२६७, ३७६, ३८८, ४१३. मिथिला नगरीतील एक वेश्या. पुरंधर-६९७ इंद्र.

पुरुरवा-७४०, ७६५ ओवी ७४० वरील टीप पहा.

ब्रह्मा-६६, १३२, ६३३, ६४४, ६६८, ६७१, ६७६, ६९७, ८०५.

भास्कर-६, ५०४, ८२७. या ग्रंथाचा कर्ता. महानुभाव पंथातील

द्वितीयाचार्य. भानुविजयावरून याचा काल शके ११६८ ते १२४२ ठरतो. पण तो निश्चित मानता येत नाही. ग्रंथरचना-शिशुपालवध, उद्धवगीता, गद्यचाळिशी, नरविलाप स्तोत्र, पूजावसर वगैरे. श्री. भावे, देशपांडे वगैरेनीं भास्कराचा म्हणून उल्लेखिलेला श्रीकृष्ण-चरित्र ग्रंथ (दत्तात्रय चरित्र सुद्धां) त्याचा नाही असें आज निश्चितपणे सांगता येते. याचे मूळ नांव भानुभट्ट असून राहणे बोरी (निझाम संस्थान) येथील. याला कवीश्वर ही उपाधि मिळालेली होती.

भृगु-६३४.

मनु-६३४, ६३६.

यदु-२४९, २५५, २५६, २६४, ३८७, ४१९. भागवतांत यदूला नहुष म्हटले आहे. तेव्हां तो नहुषाचा नातू यदु हाच असावा. हा श्रीकृष्णाचा ८७ वा पूर्वज होता. याचे

राज्य काठेवाड उत्तर गुजराथ व मध्य-हिंदुस्थानचा त्यालगतचा भाग यावर पसरले होते असें दिसते.

यशोदा-११५.

युधिष्ठिर-७०९. धर्मराज.

लक्ष्मी-१११, ८०५ विष्णूची पत्नी

लुब्धपाणी-७१८, ७२५. अवंती नगरीतील एक सधन पण चिक्कू ब्राह्मण.

वसुदेव-११३. कृष्णाचा पिता.

वासुगी-६९८. वासुकी सर्प.

विभांडक-४१६, ४५४. ऋष्य-शृंगाचा पिता.

शय्यापालना-१७८. टीपा पहा.

शंकर-८०५.

शुक-८२४. व्यासपुत्र. परीक्षिताला भागवत यानेच ऐकविले. हा कडक वैराग्य पाळणारा होता.

सदासीव-३२८, ८१८, ८२४.

हर-६९७. शंकर.

शुद्धिपत्र

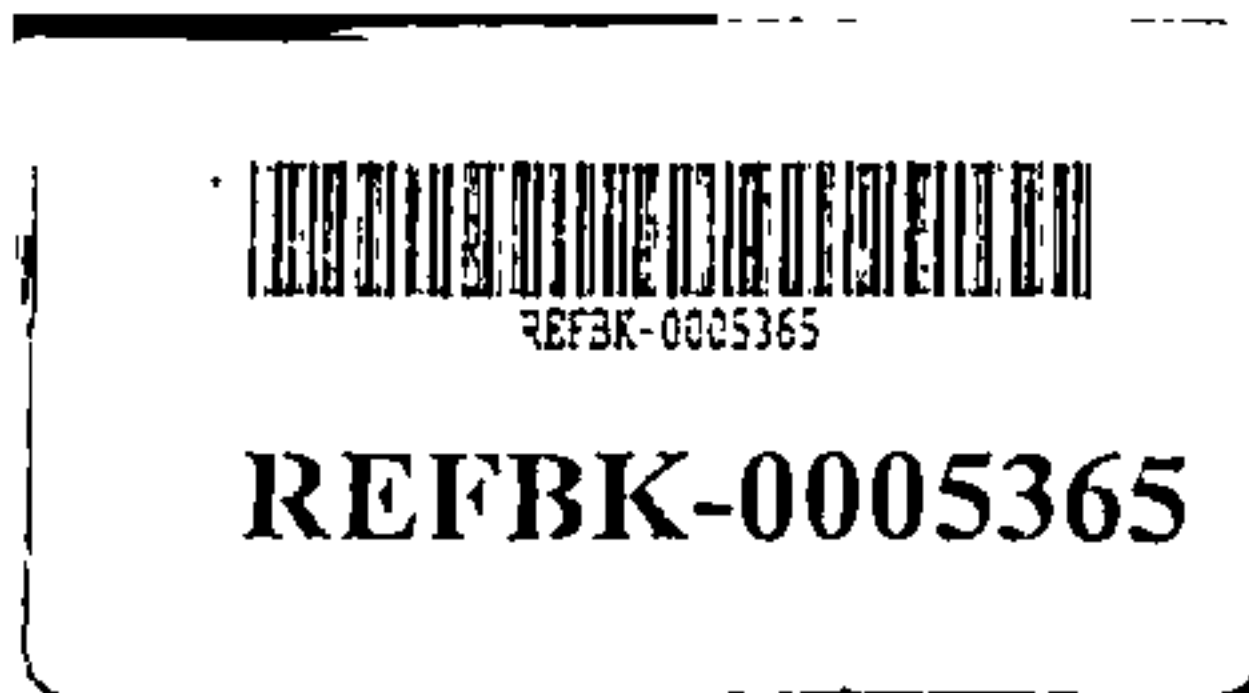
ओवी	शुद्ध मजकूर	ओवी	शुद्ध मजकूर
१०	उन्मेष-कळिका	४२३	गंधफुल्लि ते
४४	वैराग्यासि	४४२	वहिरव ढेकुळिया
६९	गांवघेणी	४४४	धैर्य-धडकु
७४	जीव-ज्योति	४५९	देतां छत्रभवरी
७९	आपुलेपन	४६३	एकतळिएचां
९६	येदुवंश-वेलि	४६६	{ नाइत्रावें
१०४	उफाडेथावी		{ ध्यानपरायणें
१०७	गावघरी	४६८	विदारिला
११४	कैवल्यरत्न	४७१	पुण्यपापमळ
१२४	विज्ञान-घनी	४६८	{ चीत ..सरे
१२५	मळय-पाचौर		{ निपोटारें
१४८	पिंगळा ते	४८७	संडावें
१६१	मान-वळणें	५०७	चोरवाटे
२११	ब्रह्म रसे	५२१	{ चोरखांचेचां
२४३	माहा-मोहाचा	५६८	{ हाउळि
२४६	२४६	५७३	भदु
२६३	वोला	५८१	५७३
२९९	{ प्रतीती	५८४	प्रतिबिंबला नाही
	{ भ्रांतिची ९	५९८	भडप बाणे
३४३	हात-पवित्रघेया	६०२	कंदर्प-सुख
३४५	निद्रा-समो.	६०५	चोखाळ ले
३५९	{ जुझारां गंडे	६१६	चाले विण
	{ काढे	६४१	जिव-जातारें
	{ तो हि करणिये	६५७	प्रवृती-धर्मानुष्ठानें
३६४	आडाये	७४५	तिये
४०८	धवड-होडी	७४७	पुढाराचा ?
४११	पवित्र	७५८	धात्रेयास्तव
४१८	घडे	७८९	धवथविता
			बोने-वाटी

प्रस्तावना

पृष्ठ	ओळ	शुद्ध	पृष्ठ	ओळ	शुद्ध
६	१	शिशुपालवध कर्ता	१५५	२५	संयत
			१५६	९	स्वास्तिकाकार
			१५७	३	४६१
			१६६	११	यद्दानं तदिष्टमभिर्घोष्येत वापीकूपतडागादि
			१६८	१६	प्रपच्छुः.....॥ अ. १३-२०
			१६८	२४	'दर्शनम्' पुढे 'मनो- जवः कामरूपं परकणा- प्रवेशनम् ॥ ६ ॥' हे पाहिजे.
१३५	५	पुढे	१६८	२५	त्रिकालत्वमद्वंद्वं
१६८	८	ऐश्वर्य...हे	१६८	२५	अग्न्यर्काम्बु
५३८	२१	सौगव्या	१६९	५	सकलसुतनुवेषा
१३९	१	तोषि	१७०	२	॥ १९-१२.
१४२	२	लोलुपतेपुढे	१७३	६	(ए. भा. २६-२२७)
१४३	१	देखील			
१४३	३	ऋक्षपर्वतः			
१४३	२२	महामोह			
१४५	२	तेजोवन्नमयै			
१४५	१४	भाग ७-४५			
१४६	१२	जीवन			
१४९	२४	निर्मित			
१५१	२५	पात्रकळिकेच्या			
१५१	२६	कुणी			
१५२	१	तरी			
१५२	६	चक्र			
१५३	२४	सोर्चे			

शब्दकोश

१८९ २७ पाउड-मार्गे

REFBK-0005365

4384

याच ग्रंथकारांची इतर पुस्तके.

- १ मास्करभट्ट महानुभाव
(चरित्र व काव्यविवेचन)
- २ भाषाशास्त्राचा संक्षिप्त इतिहास.
- ३ महानुभावपंथ व त्याचे वाङ्मय
- ४ द्विरेफ. (मत्रानी शंकरपंडित
व कोलते यांचा काव्य-संग्रह.)
लौकरच प्रसिद्ध होतील.